

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΤΜΗΜΑ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«Δίκαιο και Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών»

Ακαδημαϊκό Έτος: 2021-2022

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αικατερίνη Ζουρτσάνου (ΑΜ:ΜΔ2112)

**Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΩΣ ΛΟΓΟΣ ΑΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΩΝ
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ.**

Ο Ν.5002/2022 ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ.

Επιβλέπουσα: Αικατερίνα Παπανικολάου

Πειραιάς, Ιανουάριος 2024

«Η δημοκρατία, η ασφάλεια και η ελευθερία αποτελούν το τρίπτυχο της ιδανικής πολιτείας. Μια υπερδύναμη μπορεί να κάνει επίκληση στη συλλογική ασφάλεια για εσωτερικούς λόγους και να μεταφέρει με αυτό τον τρόπο το πρόβλημα της σε μια άλλη χώρα. Αλλά ο σημαντικότερος κίνδυνος για την ελευθερία στην σημερινή εποχή είναι η ανεπαίσθητη ποδηγέτηση της βούλησης του ατόμου, ώστε να νομίζει ότι είναι ελεύθερος, ενώ στην πραγματικότητα δεν είναι.»

Ιωάννης Μανωλεδάκης

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Περιεχόμενα

Α. ΜΕΡΟΣ: ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ	6
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
2. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΖΩΗ.....	8
3. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ	11
3.1 Η ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ	12
3.2 Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ	14
3.3 Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ	24
3.3.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΟΡΩΝ: «ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ», «ΑΠΟΡΡΗΤΟ» «ΑΠΟΛΥΤΑ ΑΠΑΡΑΒΙΑΣΤΟ».....	25
3.3.2 ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ	30
3.3.3 ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ	32
3.4 Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ.....	34
4. Η ΕΚ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗ ΤΟΥ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΑΠΟ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΑΡΧΗ.....	36
4.1 Η ΑΡΧΗ ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ.....	40
4.1.1. ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΑΔΑΕ (2010-2022).....	46
Β' ΜΕΡΟΣ: Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ	49
5. Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ	49
5.1 Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΩΣ ΛΟΓΟΣ ΑΡΣΗΣ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ.....	60
5.1.1 ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ	60
5.1.2 Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ.....	64

6. Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΟ ΑΡΘΡΟ 8 ΤΗΣ ΕΣΔΑ	71
7. Ο ΠΡΟΓΕΝΕΣΤΕΡΟΣ ΕΦΑΡΜΟΣΤΙΚΟΣ Ν.2225/1994	81
Γ' ΜΕΡΟΣ: Ο Ν.5002/2022 ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ.....	88
8. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ Ν.5002/2022.....	88
8.1. ΕΡΜΗΝΕΙΑ & ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ.....	90
8.2. ΑΡΘΡΟ 3 ΤΟΥ Ν. 5002/2022.....	91
8.3. ΑΡΘΡΟ 4 ΤΟΥ Ν.5002/2022.....	94
8.4 ΑΡΘΡΟ 5 ΤΟΥ Ν.5002/2022.....	114
8.5 ΑΡΘΡΟ 8 ΤΟΥ Ν.5002/2022.....	116
8.6 ΑΡΘΡΟ 10 ΤΟΥ Ν.5002/2022.....	122
8.7 ΑΡΘΡΟ 13 ΤΟΥ Ν.5002/2022.....	124
9. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΕΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ	127
10. «PREDATORGATE».....	128
10.1 ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ	128
10.1.1 ΥΠΟΘΕΣΗ ΣΤΑΥΡΟΥ ΜΑΛΙΧΟΥΔΗ	130
10.1.2 ΥΠΟΘΕΣΗ ΘΑΝΑΣΗ ΚΟΥΚΑΚΗ	130
10.1.3 ΥΠΟΘΕΣΗ ΝΙΚΟΥ ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗ	132
10.1.4 ΥΠΟΘΕΣΗ ΧΡΗΣΤΟΥ ΣΠΙΡΤΖΗ.....	133
10.1.5 ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΑΣΟΥ ΤΕΛΛΟΓΛΟΥ ΚΑΙ ΠΩΡΓΟΥ ΚΥΡΤΣΟΥ	133
10.1.6 ΥΠΟΘΕΣΗ ΚΩΣΤΗ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΦΛΩΡΟΥ.....	134
10.1.7 ΥΠΟΘΕΣΗ ΣΙΦΟΡΝΤ.....	135
10.1.8 ΠΡΟΤΑΣΗ ΜΟΜΦΗΣ	135
10.1.9 ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΡΕΓΑ.....	136
11. ΕΠΙΜΕΤΡΟ.....	137
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	139

Συντομογραφίες

ΑΔΑΕ Αρχή Διασφάλισης Απορρήτου των Επικοινωνιών

ΕΔΔΑ Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕΣΔΑ Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΜΜΕ Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας

ΔΕΕ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΣτΕ Συμβούλιο της Επικρατείας

ΠΔ Προεδρικό Διάταγμα

Ν. Νόμος

ΗΠΑ Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

ΕΣΡ Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης

Ε.Υ.Π. Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών

Δ.Α.Ε.Ε.Β. Διεύθυνση Αντιμετώπισης Ειδικών Εγκλημάτων Βίας

ΑΠ Άρειος Πάγος

ΧΘΔ Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων

ΣΛΕΕ Συνθήκη για την Λειτουργία των Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σ. Σύνταγμα

εδ. εδάφιο

παρ. παράγραφος

λ.χ. λόγου χάρη

κλπ. και τα λοιπά

Α. ΜΕΡΟΣ: ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το απόρρητο της επικοινωνίας, ως πτυχή της ιδιωτικής ζωής, αποτελεί ιστορικά, θεσμικά και κοινωνικά σφυγμομετρητή της ευημερίας ενός κράτους δικαίου και θεμέλιο λίθο του δημοκρατικού χαρακτήρα του πολιτεύματος.¹ Η προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών, ως προϋπόθεση για την ελεύθερη -καθ' οποιοδήποτε μέσο- επικοινωνία των πολιτών, αποτελεί εγγύηση για αυτούς ώστε να πραγματώνουν την ιδιότητά τους αυτή, με τον τρόπο που νοηματοδοτήθηκε εκ της γέννησής της στην αρχαία Ελλάδα. Με την ιδιότητα δηλαδή ως εκείνου του υποκειμένου που έχει πολιτικά δικαιώματα και απολαμβάνει το αγαθό της ελευθερίας² καθώς μπορεί να εκθέτει αλογοκρίτως την ενδιάθετη κρίση του και να δρα σύμφωνα με αυτή.

Οι κοινωνικές διεργασίες που συντελέστηκαν τους προηγούμενους αιώνες οδήγησαν στην επικράτηση -στην πλειοψηφία των κοινωνικά και πολιτικά αναπτυγμένων κρατών- μορφών του δημοκρατικού πολιτεύματος. Ως εκ τούτου θεσμοθετήθηκε και επικράτησε η συνταγματική προστασία του δικαιώματος στο απόρρητο των επικοινωνιών.

Ενδεικτικό στοιχείο αποτελεί και η ελληνική έννομη τάξη καθώς υπάρχει πρωτοποριακή διατύπωση περί της απόλυτης προστασίας του δικαιώματος του απορρήτου στο άρθρο 19 του Σ, η οποία αντανακλάται ιδίως από τον πανηγυρικό χαρακτήρα της διατύπωσης που έλαβε το περιεχόμενο του άρθρου κατά τον

---

¹ Γ.Ν. Μαγκάκης, ΠοινΧρ,ΙΔ

² Πύλη- για την αρχαία Ελληνική Γλώσσα, Α. 1. κάτοικος πόλης που έχει πολιτικά δικαιώματα, ελεύθερος πολίτης |με γεν. |αντ. του ιδιώτης |αντ. του ξένος, https://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/lexicon/search.html?lq=%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%AF%CF%84%CE%B7%CF%82&dq=, τελευταία προσπέλαση 03.11.2023

συντακτικό νομοθέτη του Σ του 1975 ως απόρροια των κοινωνικών συσχετισμών που αναδύθηκαν εκείνη την χρονική περίοδο.³

Μολαταύτα η προστασία του δικαιώματος αυτού, στις νεωτερικές μας κοινωνίες, εκείνες, όπου η διαρκής και ολοένα πιο εξειδικευμένη τεχνολογική εξέλιξη ορίζει νέους τρόπους επικοινωνίας και συσχέτισης των πολιτών, αλλά και που οι κοινωνικές εξελίξεις διαγράφουν νέες μορφές αμφισβήτησης της εκάστοτε κυριαρχίας όπως και της οργάνωσης του εγκλήματος, τελεί συχνά αντικείμενο στάθμισης, από τα κράτη που «προκρίνουν» την προστασία άλλων δικαιωμάτων όπως αυτό της εθνικής ασφάλειας στο όνομα του δυσχερέστερου επιχειρησιακού περιβάλλοντος για την καταπολέμηση του εγκλήματος και την διασφάλιση της κρατικής οντότητας, ως υπέρτερα έννομα αγαθά.

Μετά την 11η Σεπτεμβρίου 2001 και το χτύπημα στους Δίδυμους Πύργους στις ΗΠΑ έχουμε επίσημα στο δυτικό κόσμο την έναρξη της αντιτρομοκρατικής πολιτικής στρατηγικής⁴, την υπογράμμιση της ιεράρχησης της ασφάλειας ως εκείνου του έννομου αγαθού που η διασφάλιση του αποτελεί προϋπόθεση τόσο για την ανάπτυξη⁵ όσο και για την κοινωνική ειρήνη αλλά και την εισαγωγή της πρώτα στα στρατιωτικά δόγματα και ύστερα στη νομοθεσία μέσω της αναγκαιότητας της

---

³ Α. Παπανικολάου, (2020) «Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλημμα»

⁴ EJIL: Talk! (ejiltalk.org), The Grand Normalization of Mass Surveillance: ECtHR Grand Chamber Judgments in Big Brother Watch and Centrum för rättvisa

⁵ «Η ασφάλεια είναι η πρώτη προϋπόθεση της ανάπτυξης» γράφει το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην εισήγησή του Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας: «Μια ασφαλής Ευρώπη σε έναν καλύτερο κόσμο» Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2009, σελ. 29, https://www.consilium.europa.eu/media/30807/qc7809568elc.pdf?fbclid=IwAR2_L8xBE_GpxHAC4nj5TNvF4X8Qky5inDOWdcjn0c_7e7SnADyuthmuFIg

αποτροπής κινδύνων (εσωτερικών και εξωτερικών), οι οποίοι κωδικοποιήθηκαν ως ασύμμετρες απειλές.⁶

Η παρούσα μελέτη αναγιγνώσκει ως κορυφαία την υφιστάμενη κοινωνική αναγκαιότητα σε ένα διαρκώς τεχνολογικά αναπτυσσόμενο αστικό περιβάλλον όπου «οι κρίσεις»⁷ γεννούν η μία πίσω από την άλλη τη «δυσφορία»⁸ και άρα την «αντίσταση»⁹ σε αυτές. Η γράφουσα λαμβάνει υπόψη της, την πολιτική συγκυρία ιδίως στον ελλαδικό χώρο όπου ζητήματα στάθμισης μεταξύ αφενός της εθνικής ασφάλειας και αφετέρου του δικαιώματος στο απόρρητο των επικοινωνιών έχει απασχολήσει με οξύ τρόπο την τελευταία διετία θεσμικά, νομικά και πολιτικά λόγω των τηλεφωνικών υποκλοπών που διενεργούνταν το προηγούμενο διάστημα. Είναι σαφές ότι τα γεγονότα αυτά εντείνουν έτι παραπάνω τον νομικό προβληματισμό γύρω από την ενσωμάτωση ή μη των ολοένα και πιο εξόφθαλμων αντιφάσεων που γεννώνται από την στάθμιση του δικαιώματος στο απόρρητο των επικοινωνιών και της προάσπισης της εθνικής ασφάλειας.

2. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΖΩΗ

Το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής στο ελληνικό Σύνταγμα κατοχυρώνεται στο άρθρο 9 όπου ορίζεται ότι «1. Η κατοικία του καθενός είναι άσυλο. Η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου είναι απαραβίαστη. Καμία

---

⁶ Ι. Μανωλεδάκης, 2004, «Ασφάλεια κράτους ή ελευθερία», Τρομοκρατία και Δικαιώματα: από την ασφάλεια του κράτους στην ανασφάλεια δικαίου, Αντώνης Μανιτάκης, Ανδρέας Χ. Τάκης, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα.

⁷ Με την έννοια αυτή προσπαθούμε να κωδικοποιήσουμε την πληθώρα των ζητημάτων που αντιμετωπίστηκαν ή νοηματοδοτήθηκαν ως κρίσεις από τον παγκόσμιο δημόσιο λόγο ήτοι την οικονομική κρίση, την προσφυγική κρίση, την υγειονομική κρίση κτλ.

⁸ Με την έννοια αυτή προσπαθούμε να κωδικοποιήσουμε το βασικό συναίσθημα των πολιτών ως υποκειμένων που βιώνουν μία οποιαδήποτε κρίση.

⁹ Με την έννοια αυτή προσπαθούμε να κωδικοποιήσουμε την εφαρμογή αντίθετης δράσης σε ένα γεγονός ή φαινόμενο που προκαλεί δυσφορία στο υποκείμενο που την πραγματώνει, χωρίς να προσπαθούμε να προσδώσουμε συγκεκριμένο πρόσημο (θετικό ή αρνητικό σε αυτή).

έρευνα δεν γίνεται σε κατοικία, παρά μόνο όταν και όπως ορίζει ο νόμος και πάντοτε με την παρουσία εκπροσώπων της δικαστικής εξουσίας. 2. Οι παραβάτες της προηγούμενης διάταξης τιμωρούνται για παραβίαση του οικιακού ασύλου και για κατάχρηση εξουσίας και υποχρεούνται σε πλήρη αποζημίωση του παθόντος, όπως νόμος ορίζει.».

Ως ιδιωτική ζωή του ατόμου νοείται το σύνολο των δραστηριοτήτων και των σχέσεων που αναπτύσσει το άτομο υπό την αιγίδα της προστασίας από την δημόσια έκθεσή του.¹⁰ Πρόκειται για την «σφαίρα του απορρήτου» του ατόμου, εντός της οποίας εκείνο δύναται να εκφράσει πτυχές της προσωπικότητάς του στο πλαίσιο της δράσης ή της συσχέτισής του όπως είναι επί παραδείγματι η ερωτική του ζωή ή η υγεία του.¹¹ Ως εκ τούτου γίνεται αντιληπτό ότι το άρθρο 9 του Σ δεν μπορεί παρά να βρίσκεται σε μια διαλεκτική σχέση με την προστασία του άρθρου 5 παρ.1 του Σ¹² ήτοι της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου.

Για το λόγο αυτό στην παράγραφο 1 εδ. β του άρθρου 9 Σ ο συντακτικός νομοθέτης ορίζει την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή ως δικαιώματα απαραβίαστα, δηλαδή η απόλαυσή τους προϋποθέτει την προστασία τους από κάθε είδους δημόσια ή ιδιωτική παρέμβαση.

Ενόψει των ανωτέρω επισημαίνεται ότι η προσβολή του δικαιώματος στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή μπορεί να συνίσταται είτε στην παραβίαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα του ατόμου όταν εκείνο δεν συναινεί ρητώς για την επεξεργασία τους ή όταν δεν υφίσταται η εκ του νόμου ρητή επιταγή προς τούτο, ή στην παρακολούθηση μέσω μη νόμιμων λογισμικών παρακολούθησης του ατόμου

---

¹⁰ Π. Δαγτόγλου, «Ατομικά Δικαιώματα», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2012

¹¹ Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 9: Άσυλο της κατοικίας και ιδιωτική ζωή, Ερμηνεία κατ' άρθρο», Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 01.12.2023

¹² Ελληνικό Σύνταγμα, άρθρο 5, παρ. 1 « 1. Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη.»

κατά τρόπο που να διαρρηγνύεται η «σφαίρα του απορρήτου» της ιδιωτικότητας του και να περιορίζεται η ελευθερία και την αυτονομία του, στη προσβολή του οικιακού ασύλου ακόμη και στη διαμόρφωση επιλογών του ατόμου μέσω παρεμβάσεων της κρατικής αρχής σχετικά με την απόλαυση του ίδιου του δικαιώματος.¹³

Η προστασία του ιδιωτικού βίου όμως είναι ένα δικαίωμα το οποίο στην ψηφιοποιημένη εποχή εξελίσσεται διαρκώς. Αυτό όχι μόνο γιατί πτυχές της έκφρασης της ιδιωτικής ζωής όπως η ελεύθερη επικοινωνία και ανταπόκριση διέρχονται πλέον από νέα τεχνολογικά μέσα αλλά και επειδή η ίδια η εξέλιξη της τεχνολογίας εκτιμάται ότι δύναται να λάβει χαρακτηριστικά, τα οποία μπορούν να αμφισβητήσουν εκ θεμελίων τις οργανωμένες κοινωνίες και τα υποκείμενα αυτών¹⁴ συνεπώς και τους φορείς των δικαιωμάτων.¹⁵

Έτσι η προστασία του ιδιωτικού βίου του ατόμου και εν γένει της ιδιωτικότητας του προσκρούσει συχνά σε σκοπέλους ιδίως σε ότι αφορά την ελεύθερη επικοινωνία και ανταπόκριση. Τούτο, εμφανίζεται με ιδιαίτερο τρόπο στο πλαίσιο των ηλεκτρονικών επικοινωνιών είτε αυτοί περιλαμβάνουν τις παραδοσιακές μορφές επικοινωνίας όπως η τηλεφωνική είτε περιλαμβάνουν πιο σύγχρονες μορφές όπως η διαδικτυακή,

---

¹³ Ο.π Φ. Παναγοπούλου

¹⁴ Donna Haraway, A manifesto for cyborgs: Science, technology, and socialist feminism in the 1980s, Full text, Socialist Review, no. 80 (1985): 65–108, Η ιδέα της Haraway να χρησιμοποιήσει το Cyborg ως θεωρητικό εργαλείο, έναν συνδυασμό ανθρώπινου και μη-ανθρώπινου εκτιμώντας ότι οι ταυτότητες μας διασταυρώνονται και ενοποιούνται αποτελεί αναμφίβολα μια ριζοσπαστική φιλοσοφική οπτική. Σύμφωνα με αυτή η τεχνολογία δεν αποτελεί απλά εργαλείο, αλλά ενσωματώνεται στην ταυτότητα μας. Η σχέση μας με την τεχνολογία δημιουργεί νέες μορφές ύπαρξης. Με την νοητική κατασκευή του cyborg στην πραγματικότητα μπορούμε να εξετάσουμε την ενοποίηση των τριών βασικών ταυτοτήτων που μας συγκροτούν ως υποκείμενα: της τάξης (οικονομικής κοινωνικής θέσης), του φύλου (κοινωνικής κατανομής βάσει του φύλου) και της ταυτότητας (πολλαπλών παραμέτρων όπως φυλετική καταγωγή, σεξουαλικότητα κ.λπ.).

¹⁵ Αναφερόμαστε κυρίως στην εξέλιξη του επιστημονικού τομέα της Τεχνητής Νοημοσύνης και την δυνατότητα της να αποτελέσει αυτόνομο υποκείμενο δικαίου. Ying Hu, Robot Criminals, 52 U. MICH. J. L. REFORM 487 (2019), Available at: <https://repository.law.umich.edu/mjlr/vol52/iss2/5>, University of Michigan Journal of Law Reform

η οποία ολοένα και εξυγχρονίζεται. Το άρθρο 19 του Συντάγματος προστατεύει το απόρρητο των επικοινωνιών, ως εξειδικευμένη και ιδιαίτερη πτυχή της προστασίας του ιδιωτικού βίου του ατόμου η οποία θεμελιώνεται στο άρθρο 9 του Συντάγματος.¹⁶

Είναι σημαντικό να τονίσουμε πως η χρήση του όρου απαραβίαστο στο άρθρο 9, παρ.1, εδ.β του Συντάγματος αναδεικνύει και την ισχύ του δικαιώματος όχι μόνο έναντι του κράτους αλλά και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν, έτσι μέσω της άμεσης τριτενέργειας που αναπτύσσει το δικαίωμα, απαγορεύεται καθολικά η επιτήρηση μέσω παρακολούθησης και η κατασκόπευση ως μέσο ελέγχου του ιδιωτικού βίου και της οικογενειακής ζωής του ατόμου.¹⁷ Το δικαίωμα του απορρήτου της επικοινωνίας που θα εξετάσουμε στη συνέχεια και η διασφάλιση της προστασίας του αποτελεί και εγγυητική νομική δικλείδα ασφαλείας της προσωπικής ελευθερίας και ανεξαρτησίας του ατόμου όπως αυτή εκφράζεται στην ιδιωτική του ζωή, της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητάς του αλλά της αυτοδιάθεσης του ατόμου στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών.¹⁸

3. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Καθίσταται αναγκαία η σημείωση κάποιων βασικών διευκρινίσεων πριν προχωρήσει κανείς στην πλήρη ανάλυση της των εννοιολογικών στοιχείων και χαρακτηριστικών που συνθέτουν το δικαίωμα στο απόρρητο της επικοινωνίας. Στην επιστημονική κοινότητα η συνισταμένη των αντιλήψεων σχετικά με την προστασία

---

¹⁶ Χ. Ακριβοπούλου, «Ερμηνεία άρθρου 9 Σ», σε Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης (επιμ.), Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2017

¹⁷ Κ. Μαυριάς «Το συνταγματικό δικαίωμα του ιδιωτικού βίου», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1982

¹⁸ Γ Τσόλιας, «Απόρρητο Ηλεκτρονικών Επικοινωνιών Ι - Συνταγματικό πλαίσιο προστασίας του απορρήτου στον τομέα των τηλεπικοινωνιών». Σε Παύλου, Σ., Σάμιο, Θ. επιμ. Ειδικοί Ποινικοί Νόμοι. Αθήνα: Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2013

της επικοινωνίας τείνει να αναγιγνώσκει την διττή φύση του δικαιώματος, ήτοι αφενός το δικαίωμα στην ελεύθερη επικοινωνία ως πτυχή και επέκταση του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή¹⁹ και αφετέρου το δικαίωμα έννομης προστασίας του απορρήτου αυτής.²⁰

3.1 Η ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Από την ιστορική πορεία των διατάξεων προστασίας του απορρήτου των επικοινωνιών αλλά και από την σύγχρονη νομική πραγματικότητα όπως αυτή αποτυπώνεται στους νόμους και τους κανονισμούς μπορούμε με ευκολία να συνάγουμε το συμπέρασμα ότι ο συντακτικός νομοθέτης μερίμνησε για την πληρέστερη προστασία του δικαιώματος αξιολογώντας τις μελλοντικές τεχνολογικές και κοινωνικές σχέσεις.²¹

Τούτο διότι η διατύπωση της διάταξης του άρθρου 19 του ισχύοντος Συντάγματος κατοχυρώνει με διακηρυκτικό και απόλυτο τρόπο το δικαίωμα στην απόλυτη και ελεύθερη επικοινωνία. Η διατύπωση αυτή²² είναι μακράν πιο συμπεριληπτική από όλες τις προηγούμενες, επιχειρώντας να καλύψει ένα ευρύ φάσμα ειδικότερων μορφών που μπορεί να λάβει η έννοια της «επικοινωνίας».

---

¹⁹ Α. Παπανικολάου, «Επικοινωνιακό απόρρητο: προβληματισμοί για τη διασφάλιση ενός κλασικού δικαιώματος στο πεδίο των σύγχρονων κατασκοπευτικών λογισμικών», Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 12.12.2023

²⁰ Ο.π. Γ. Τσόλιας

²¹ Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 19: Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο», Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 12.12.2023

²² Κατά το άρθρο 19 Σ «1. Το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο είναι απόλυτα απαραβίαστο. Νόμος ορίζει τις εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται από το απόρρητο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων. 2. Νόμος ορίζει τα σχετικά με τη συγκρότηση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες ανεξάρτητης αρχής που διασφαλίζει το απόρρητο της παραγράφου 1. 3. Απαγορεύεται η χρήση αποδεικτικών μέσων που έχουν αποκτηθεί κατά παράβαση του άρθρου αυτού και των άρθρων 9 και 9Α Σ.»

Η εννοιολογική προσέγγιση του όρου της επικοινωνίας έχει απασχολήσει την επιστημονική κοινότητα, ενσωματώνοντας πληθώρα απόψεων ιδίως στο πλαίσιο της ψηφιοποίησης της σύγχρονης κοινωνίας και οικονομίας. Μολαταύτα οι δύο βασικές αντιλήψεις που μπορούμε να διακρίνουμε και να επιχειρήσουμε μια κατηγοριοποίηση είναι: α) η επικοινωνία υπό στενή έννοια, ήτοι εκείνη που συνίσταται στην αποστολή και μεταβίβαση ενός μηνύματος που έχει συγκεκριμένο περιεχόμενο μεταξύ των μερών που επικοινωνούν²³ και β) η επικοινωνία υπό ευρεία έννοια, στην οποία εντάσσεται το σύνολο των ανθρώπινων συναναστροφών²⁴.

Στο ελληνικό Σύνταγμα, στο άρθρο 19 θεμελιώνεται η προστασία της επικοινωνίας υπό στενή έννοια. Έτσι η έννομη προστασία καλύπτει τα κύρια στοιχεία της επικοινωνίας δηλαδή τα μέρη τα οποία επικοινωνούν και το περιεχόμενο της επικοινωνίας δηλαδή το μήνυμα.²⁵ Αντικείμενο προστασίας ωστόσο ορίζονται και τα δευτερεύοντα στοιχεία της δηλαδή το σήμα, το κανάλι της, τα μέσα καθώς και ο μεταδότης.²⁶

Η προστασία του απορρήτου δεν αφορά, όπως αναφέρεται ρητά, μόνο την επιστολική επικοινωνία αλλά εμπερικλείει κάθε άλλη μορφή επικοινωνίας αρκεί να διεξάγεται σε ένα πλαίσιο ιδιωτικότητας και όχι στο επίπεδο του δημόσιου λόγου.²⁷ Η εκ του Συντάγματος προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών εσωκλείει οποιαδήποτε μορφή επικοινωνίας λαμβάνει χώρα με κάθε μέσο είτε αυτό είναι επιστολές, είτε μέσω τηλεφώνου, είτε με γραπτό μήνυμα, είτε με ηλεκτρονικό

---

²³ *Stricto sensu*, Ν. Παπαδόπουλος, Σύνταγμα ερμηνεία κατ' άρθρο, επ. Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Σύνταγμα ερμηνεία κατ' άρθρο, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη

²⁴ *Lato sensu*, Ο.π. Ν. Παπαδόπουλος

²⁵ Ο.π. Ν. Παπαδόπουλος

²⁶ Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 19: Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο», *Syntagmawatch*, τελευταία προσπέλαση 01.12.2023

²⁷ Πρ. Δαγτόγλου, Σύνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012

ταχυδρομείο (email), είτε με τηλέτυπο (fax), είτε μέσω άλλων τεχνητών και μηχανικών μέσων όπως είναι διάφορες εφαρμογές (π.χ. viber, messenger, what's up, Instagram, Signal, Tik Tok).

3.2 Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Στη συνταγματική διάταξη του άρθρου 19 του ισχύοντος Συντάγματος αποτυπώνεται η πορεία του δικαιώματος του απορρήτου των επικοινωνιών στην ιστορία του ελληνικού κράτους. Η ιστορική ερμηνεία της διάταξης της προστασίας του δικαιώματος σε συνδυασμό με την γραμματική και την τελεολογική ερμηνεία αυτού από τον εφαρμοστή του δικαίου συνιστά εκείνη η αναγκαία συνθήκη που μπορεί να διευκολύνει το σύγχρονο νομικό επιστήμονα να κατανοήσει καλύτερα την σπουδαιότητα της συνταγματικής προστασίας του δικαιώματος αλλά και να επικουρήσει στην προσπάθεια του να προασπίσει το δικαίωμα μπροστά στις νέες ανάγκες που γεννούν οι κοινωνικές αλλαγές.

Το Σύνταγμα του 1844 είναι εκείνο που εισάγει για πρώτη φορά τον όρο «απαραβίαστο» στην προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας. Στο άρθρο 14 του Συντάγματος 1844 ορίζεται ότι « Το απόρρητο των επιστολών είναι απαραβίαστο». Η γραμματική διατύπωση του συντακτικού νομοθέτη αντανακλά την μετάβαση της ελληνικής πολιτείας από την απόλυτη μοναρχία του Όθωνα στην συνταγματική μοναρχία που επήλθε ως αποτέλεσμα του κινήματος της 3^{ης} Σεπτεμβρίου. Το Σύνταγμα του 1844 έχει ως πρότυπό του το γαλλικό συνταγματικό χάρτη του 1830 και το βελγικό σύνταγμα του 1831, ενώ σημειωτέο είναι ότι υιοθετεί τον χωρισμό των εξουσιών.²⁸

---

²⁸ Μ. Αντώνης Παντελής, «Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου», Εκδόσεις Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 2007

Λίγα χρόνια αργότερα στο Σύνταγμα του 1864 η συνταγματική διάταξη της προστασίας του απορρήτου της επικοινωνίας εισάγει τον όρο «απολύτως» [ενν. απαραβίαστο]. Οι λόγοι της πρόσθεσης του επιρρήματος στην συνταγματική διάταξη ανάγονται κατά κύριο λόγο στις παραβιάσεις της διάταξης επί της βασιλείας του Όθωνα.²⁹ Στο άρθρο 20 του Συντάγματος του 1864 η προστασία του δικαιώματος διατυπώνεται με την μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια, ενώ στο ίδιο Σύνταγμα κατοχυρώνεται ότι θεμελιώδης κανόνας του πολιτεύματος, ήτοι της βασιλευομένης δημοκρατίας αποτελεί πλέον η λαϊκή κυριαρχία.³⁰

Με την ανάληψη της εξουσίας από τον Ελευθέριο Βενιζέλο και τις κοινωνικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν μετά το κίνημα στο Γουδί το 1909, αναδύθηκε η ανάγκη για την συνταγματική αναθεώρηση του Συντάγματος του 1864, η οποία συντελέστηκε το 1911. Είναι σημαντικό να αναγνώσει κανείς πως η αναθεώρηση αυτή παρά την προσπάθειά της να οργανώσει και να εμπεδώσει τις αρχές του κράτους δικαίου και γενικώς στοιχεία φιλελευθερισμού στο δημοκρατικό πολίτευμα³¹ συνοδεύεται από την είσοδο του άρθρου περί της προστασίας του απορρήτου των επικοινωνιών σε εκείνες τις διατάξεις που μπορούν να ανασταλούν σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης.³²

Το Σύνταγμα του 1927 έρχεται ως απόσταγμα έντονων διεργασιών τόσο σε κοινωνικό όσο και σε θεσμικό επίπεδο. Το Σύνταγμα ορίζει το πολίτευμα της αβασίλευτης δημοκρατίας και για πρώτη φορά, περιλαμβάνει διάταξη που ορίζει ότι η κυβέρνηση οφείλει «να απολάβει της εμπιστοσύνης της Βουλής». Με τον τρόπο

---

²⁹ Ν. Παπαδόπουλος, επ. Φ. Σπυρόπουλος, Ε. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, «Σύνταγμα ερμηνεία κατ' άρθρο», Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη

³⁰ Μ. Αντώνης Παντελής, «Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου», Εκδόσεις Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 2007

³¹ Α. Σβώλος, «Τα Ελληνικά Συντάγματα 1822-1952, Η Συνταγματική Ιστορία Της Ελλάδος», Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα, 1972

³² Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 19: Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο», Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 01.12.2023

αυτό καθιέρωσε και θεσμικώς, την αρχή της «δεδηλωμένης» του 1875. Σχετικά με το απόρρητο των επικοινωνιών στο άρθρο 18 προβλεπόταν ότι *«Το απόρρητον των επιστολών, τηλεγραφημάτων και τηλεφωνημάτων είναι απολύτως απαραβίαστον»*, εισάγοντας έτσι την έννοια του απορρήτου και πέραν της επιστολικής επικοινωνίας στα τηλεφωνήματα και στα τηλεγραφήματα.³³

Η ιστορική περίοδος από το 1927 έως το 1952 όπου συναντάται ξανά συνταγματική αλλαγή της διάταξης της προστασίας του δικαιώματος του απορρήτου των επικοινωνιών είναι πυκνή αφού διαμεσολαβεί η γερμανική κατοχή, ο εμφύλιος πόλεμος και μια σειρά πυκνών πολιτικών γεγονότων. Το Σύνταγμα του 1952 ακολουθεί κυρίως τις διατάξεις από τα Συντάγματα του 1911 και του 1927. Η διάταξη που αφορά το απόρρητο των επικοινωνιών μετασχηματίζεται στο άρθρο 20 ως εξής *«Το απόρρητον των επιστολών και τής καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπον ανταποκρίσεως είναι απολύτως απαραβίαστον»*.³⁴

Η εγκαθίδρυση της Δικτατορίας των συνταγματαρχών το 1967 φέρει μαζί της και την προσπάθεια συνταγματικής οργάνωσης του νέου καθεστώτος. Ορίζεται νομοπαρασκευαστική επιτροπή με πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου για την εκπόνηση σχεδίου Συντάγματος. Η επιτροπή παραχώρησε ένα σχέδιο στην Κυβέρνηση Παπαδόπουλου για το οποίο προκηρύχθηκε δημοψήφισμα το οποίο χαρακτηρίστηκε από διαβλητότητα και νοθεία.³⁵³⁶ Δικαίωμα ψήφου δεν είχαν οι

---

³³ Αικ. Παπανικολάου, «Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλημμα», 2020

³⁴ Κ. Φ. Σπυρόπουλος, «Εισαγωγή στο Συνταγματικό Δίκαιο», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2006

³⁵ Α. Μπουζιάς, «Δικτατορία των Συνταγματαρχών: Οι συνταγματικοί πειραματισμοί (1967-1974)» 2020, Syntagmawatch, διαθέσιμο <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/diktatoria-ton-syntagmatarxon-oi-syntagmatikoi-peiramatismoi-1967-1974/> τελευταία προσπέλαση 01.12.2023

³⁶ Ενδεικτική είναι η ομιλία του καθηγητή του συνταγματικού δικαίου Αριστόβουλου Μάνεση στους φοιτητές του στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης στις 18/01/1968 λίγο πριν την απόλυση του με απόφαση της δικτατορίας λόγω των δημοκρατικών του φρονημάτων θέλοντας να ασκήσει κριτική στην προσπάθεια της Χούντας των Συνταγματαρχών να

πολιτικοί κρατούμενοι οι οποίοι είχαν συλληφθεί και εκτοπιστεί από τον Απρίλιο του 1967. Το Σύνταγμα της Δικτατορίας του 1968 ορίζει στο άρθρο 15 ότι «Το απόρρητον των επιστολών και της καθ' οιονδήποτε τρόπον ανταποκρίσεως είναι απαραβίαστον. Νόμος ορίζει τας εγγυήσεις υπό τας οποίας η δικαστική αρχή δια λόγους εθνικής ασφάλειας και δημοσίας τάξεως ή προς διακρίβωσιν επαχθών εγκλημάτων, δεν δεσμεύεται εκ του απορρήτου». Στη διάταξη αυτή εισάγεται επισήμως η επιφύλαξη υπέρ του νόμου ως προϋπόθεση άρσης του απορρήτου, καθώς επίσης αναφέρονται οι λόγοι για τους οποίους επιτρέπεται ο περιορισμός του δικαιώματος, ήτοι λόγοι εθνικής ασφάλειας και δημοσίας τάξεως ή η διακρίβωση επαχθών εγκλημάτων χωρίς αυτοί ωστόσο οι περιορισμοί του δικαιώματος να μετέλθουν αναλυτικής και εκτενούς ερμηνείας.

Η ισχύ της διάταξης του άρθρου 15 του δικτατορικού συντάγματος του 1968 που εισήγαγε την επιφύλαξη υπέρ του νόμου για την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών, αποτέλεσε νομική βάση για την έκδοση του Νομοθετικού Διατάγματος υπ' αριθμόν 792/1971 «περί απορρήτου των επιστολών και της καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπον ανταποκρίσεως»³⁷

προβεί σε μια κατ' επίφαση αυτοθέσμιση του καθεστώτος της με σύμπραξη του εκλογικού σώματος. «Όσο μπορώ να διδάσκω το μάθημα του Συνταγματικού Δικαίου θα το διδάσκω ως μάθημα της πολιτικής ελευθερίας. Αν δε το αποψινό μου μάθημα συμβεί να είναι το τελευταίο, θα ήθελα να σας παρακαλέσω να κρατήσετε από τη διδασκαλία μου την ουσία της: **τη σημασία της πολιτικής ελευθερίας ως ιστορικής κατάκτησης για την παραπέρα εξέλιξη του κοινωνικού βίου και ως προϋπόθεση για τη γενικότερη απελευθέρωση και καταξίωση του ανθρώπου. Και επειδή θεωρία και πράξη είναι αλληλένδετες, το ουσιώδες είναι να μείνει κανείς ελεύθερος, όρθιος και αλύγιστος απέναντι στους καταναγκαστικούς και ιδεολογικούς μηχανισμούς των κρατούντων. Μην επιτρέψετε να σας εξανδραποδίσουν. Και αν η εξουσία- που τη συμφέρει να έχει παθητικούς και πολιτικά αδιάφορους υπηκόους- σας πει ότι έτσι κάνοντας δεν είστε φρόνιμοι και νομοταγείς πολίτες, αποδείξτε της ότι καλός πολίτης είναι μόνον ο ελεύθερος πολίτης, ο συνειδητός, ενεργός και υπεύθυνος πολίτης».** Την ίδια τύχη είχε και ο καθηγητής Δημήτρης Μαρωνίτης ο οποίος εκφράστηκε αντιστοίχως την επόμενη ημέρα από την ομιλία του καθηγητή Μάνεση. Διαθέσιμο :<https://www.nostimonimar.gr/aristonoulos-manesis-to-sintagmatiko-dikeo-os-techniki-tis-politikis-elftherias/> Η υπογραμμισή δική μας.

³⁷ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ 792 ΦΕΚ Α'1/1.1.1971, file:///C:/Users/mavro/Downloads/FEK-1971-Tefxos%20A-00001-downloaded%20-30_01_2024.pdf

Το νομοθετικό αυτό διάταγμα όριζε ότι οι φορείς αντιπροσώπευσης του δικτατορικού καθεστώτος, ήτοι οι ανακριτικοί υπάλληλοι, εισαγγελείς αλλά και κάθε άλλη δημόσια αρχή, όταν κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους, έκριναν, ότι για λόγους που αφορούν την εθνική ασφάλεια και τη δημόσια τάξη ή για λόγους που αφορούν τη διακρίβωση απεχθών εγκλημάτων, όφειλαν³⁸ να «αποδεσμευτούν» από την προστασία του απορρήτου των επιστολών, των τηλεγραφημάτων και των τηλεφωνημάτων, των τηλετυπικών μηνυμάτων καθώς και κάθε άλλου είδους ανταπόκρισης, κατόπιν σχετικής έγγραφης αίτησης στον τακτικό ανακριτή, στην οποία αναφέρονταν τα στοιχεία που θεμελιώναν επαρκείς ενδείξεις για την ανάγκη άρσης του απορρήτου.³⁹ Ο τακτικός ανακριτής μπορούσε να προβεί στην άρση του απορρήτου και αυτεπαγγέλτως κατόπιν αιτιολογημένης πράξης,⁴⁰ και εκτιμώντας την έγγραφη αίτηση των οργάνων εξουσίας είχε προθεσμία είκοσι τεσσάρων ωρών προκειμένου να απορρίψει ή να αποδεχθεί το αίτημα. Κάθε πράξη του τακτικού ανακριτή συνοδευόταν με αιτιολόγηση της απόφασης του. Σε περίπτωση έκδοσης απορριπτικής διάταξης του τακτικού ανακριτή, το όργανο που αιτήθηκε την άρση είχε την δυνατότητα να ασκήσει προσφυγή κατά αυτής εντός προθεσμίας είκοσι τεσσάρων ωρών ενώπιον του προέδρου πρωτοδικών, ο οποίος αποφαινόταν αμετακλήτως και αιτιολογημένα εντός προθεσμίας σαράντα οκτώ ωρών.⁴¹ Το μέτρο είχε περιορισμό χρονικής διάρκειας δεκαπέντε ημερών και μπορούσε να επεκταθεί χρονικά με απόφαση του Προέδρου Πρωτοδικών ή με αίτηση της αιτούσας αρχής.⁴² Η προσπάθεια του δικτατορικού καθεστώτος να δώσει έναν δημοκρατικό μανδύα στις παραβιάσεις των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων χαρακτηρίζει εντόνως το συγκεκριμένο διάταγμα σε ότι αφορούσε τόσο το δικαίωμα απορρήτου της

---

³⁸ Το ΝΔ χρησιμοποιεί την λέξη: επιβάλλεται προκειμένου να υπερτονίσει ότι δεν τιθόταν ζήτημα διακριτικής ευχέρειας άμα τη διαπιστώσει των λόγων άρσης

³⁹ Άρθρο 2, παρ. 1 του ΝΔ 792 ΦΕΚ Α'1/1.1.1971

⁴⁰ Άρθρο 2, παρ. 2 του ΝΔ 792 ΦΕΚ Α'1/1.1.1971

⁴¹ Άρθρο 3 του ΝΔ 792 ΦΕΚ Α'1/1.1.1971

⁴² Άρθρο 4 του ΝΔ 792 ΦΕΚ Α'1/1.1.1971

επικοινωνίας όσο και άλλα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα. Αξίζει να σημειωθεί πως οι αντιφρονούντες του καθεστώτος και όσοι προσπάθησαν να του ανατρέψουν «ενσωματώθηκαν» χωρίς μεγάλη δυσκολία κάτω από την σκέπη του «εχθρού» της εθνικής ασφάλειας και της δημόσιας τάξης.

Οι κοινωνικές διεργασίες που ακολούθησαν, οδήγησαν στην αποκαθήλωση του δικτατορικού καθεστώτος, και έτσι η καταστατική συντακτική πράξη της 1^{ης} Αυγούστου του 1974 κατήργησε το Σύνταγμα του 1968, καθώς και τις συντακτικές πράξεις του δικτατορικού καθεστώτος που εκδόθηκαν δυνάμει του άρθρου άρθρο 15, επαναφέροντας το Σύνταγμα του 1952 κατόπιν ορισμένων τροποποιήσεων.⁴³

Η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας που σχηματίστηκε προσπάθησε να καταστήσει σαφές, ότι βασική κατεύθυνση των θεσμικών διατυπώσεων θα τεθεί σε φιλελεύθερη τροχιά. Δεδομένης αυτής της διαπίστωσης το άρθρο 5 της Συντακτικής Πράξης της 1^{ης} Αυγούστου κατοχύρωνε το απόρρητο των επικοινωνιών και εισήγαγε ειδική μνεία στο προστιθέμενο άρθρο 20 της ίδιας πράξης σχετικά με την ρητή επιφύλαξη του νόμου σε ότι αφορούσε τον περιορισμό του δικαιώματος για λόγους εθνικής ασφάλειας, δημόσιας τάξης και την διακρίβωση απεχθών εγκλημάτων.⁴⁴ Η διατύπωση αυτή τονίζει μεν την ρωγμή ως προς τη απόλυτη προστασία του δικαιώματος, λόγω των επιφυλάξεων του νόμου για τις προϋποθέσεις περιορισμού του, από την άλλη δε, είναι το μεταπολιτευτικό κλίμα που δίνει άλλη βαρύτητα, τόσο ως προς την γραμματική, όσο και ως προς την ουσιαστική ερμηνεία του νέου θεσμικού πλαισίου. Αξίζει να τονιστεί πως το δικαίωμα του απορρήτου των επικοινωνιών απόκτησε κορυφαίο ενδιαφέρον στους διεθνείς οργανισμούς και τον δημόσιο λόγο αφού τον Αύγουστο του 1974, ξεσπά με

---

⁴³ «περί αποκαταστάσεως της δημοκρατικής νομιμότητος και ρυθμίσεως θεμάτων του δημοσίου βίου μέχρι οριστικού καθορισμού του πολιτεύματος και της καταρτίσεως νέου συντάγματος της χώρας»

⁴⁴ «Νόμος ορίζει τας εγγυήσεις υπό τας οποίας η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται υπό του απορρήτου δια λόγους εθνικής ασφάλειας και δημόσιας τάξεως ή προς διακρίβωσιν απεχθών εγκλημάτων»

πρωτόγνωρο τρόπο στην Αμερική το σκάνδαλο των υποκλοπών το οποίο πήρε την κωδική ονομασία Watergate⁴⁵ και οδήγησε στη παραίτηση του Προέδρου Νίξον την 8^η Αυγούστου 1974.⁴⁶

Το σχέδιο του Συντάγματος που προτάθηκε το Δεκέμβριο του 1974, στο άρθρο 13 περιλαμβάνεται η πρόταση διαμόρφωσης για τη προάσπιση του δικαιώματος του απορρήτου της ανταπόκρισης το οποίο έχει ως εξής: «*Το απόρρητον των επιστολών και της καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπον ανταποκρίσεως είναι απαραβίαστον. Νόμος ορίζει τας εγγυήσεις υπό τας οποίας η δικαστική αρχή διά λόγους εθνικής ασφάλειας ή προς διακρίβωσιν απεχθών εγκλημάτων δεν δεσμεύεται εκ του απορρήτου*». Κατόπιν παρεμβάσεων της αντιπολίτευσης εν τέλει προστέθηκε ο όρος «ελευθέρως» στην έννοια της ανταπόκρισης καθώς και η λέξη επικοινωνίας, όπως επίσης αφαιρέθηκε ο όρος «δημοσίας τάξης» και αντικαταστάθηκε ο όρος «απεχθών» με το «ιδιαιτέρως σοβαρών εγκλημάτων».⁴⁷

Η μορφή που τελικά θα αποτυπωθεί στο άρθρο 19 του Συντάγματος όπως ισχύει μέχρι σήμερα θα επέλθει τελικώς από την Αναθεώρηση του 1985/1986 σχεδόν μια δεκαετία μετά. Η συνταγμοποίηση του δικαιώματος του απορρήτου της επικοινωνίας και της ελεύθερης ανταπόκρισης έλαβε την εξής μορφή: «*Το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε*

---

⁴⁵ Robert Pear, «WATERGATE, THEN AND NOW; 2 Decades After a Political Burglary, the Questions Still Linger» June 15, 1992, <https://www.nytimes.com/1992/06/15/us/watergate-then-now-2-decades-after-political-burglary-questions-still-linger.html>

⁴⁶ «Το «Watergate» ήταν ένα δυσθεώρητο πολιτικό σκάνδαλο που συνέβη στις Ηνωμένες Πολιτείες και άρχισε να αποκαλύπτεται έπειτα από διάρρηξη στην έδρα της Εθνικής Επιτροπής Δημοκρατικών (DNC) στο συγκρότημα γραφείων Watergate στην Ουάσιγκτον, στις 17 Ιουνίου του 1972 και την απόπειρα συγκάλυψης και συμμετοχής σε αυτές τις ενέργειες από τον τότε πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών, Ρίτσαρντ Νίξον και της κυβέρνησής του.» ΕΘΝΟΣ, «Watergate: Το σκάνδαλο που γκρέμισε τον Νίξον και την αξιοπιστία των πολιτών για τις κυβερνήσεις των ΗΠΑ», διαθέσιμο :https://www.ethnos.gr/todayinhistory/article/212571/watergatetoskandalopoygkremisetonnixon_kaithnaxiopistiatonpolitongiatiskybernhseistonhpa

⁴⁷ Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης, Σύνταγμα κατ' άρθρο ερμηνεία, Κέντρο ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου. Εκδ. Σάκκουλα 2017

άλλο τρόπο είναι απόλυτα απαράβιαστο. Νόμος ορίζει τις εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται από το απόρρητο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων».

Περί τα μέσα της τελευταίας δεκαετίας του προηγούμενου αιώνα έγιναν προτάσεις αναθεώρησης του Συντάγματος τόσο από την κυβέρνηση υπό την αρχηγία του Κ. Μητσοτάκη όσο και από την κυβέρνηση υπό τον Α. Παπανδρέου. Τον Νοέμβριο του 1997 συγκροτήθηκε επιτροπή Αναθεώρησης η οποία κατέθεσε έκθεση αναθεώρησης του Συντάγματος στην Βουλή. Συνολικά η πρόταση περιλάμβανε την αναθεώρηση ενενήντα διατάξεων.⁴⁸ Το ζήτημα της προστασίας των επικοινωνιών αποτέλεσε αντικείμενο όχι μόνο οξείας πολιτικής αντιπαράθεσης την δεκαετία του 1990-2000 αλλά δημιούργησε το έδαφος περαιτέρω προβληματισμού για την έννομη προστασία του δικαιώματος.⁴⁹

---

⁴⁸ Φ. Σπυρόπουλος, Εισαγωγή στο Συνταγματικό Δίκαιο, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2006

⁴⁹ Αναφερόμαστε στα γνωστά σκάνδαλα υποκλοπών του 1989 (υπόθεση Τόμπρα) και του 1993 (υπόθεση Μαυρίκη). Ο Θεοφάνης Τόμπρας, υπήρξε ο υποδιοικητής και στην συνέχεια διοικητής του Οργανισμού Τηλεπικοινωνιών Ελλάδας, την πρώτη δεκαετία της διακυβέρνησης της χώρας από το ΠΑΣΟΚ. Κατηγορούνταν ότι είχε «στήσει» ένα δίκτυο εκτεταμένων τηλεφωνικών παρακολουθήσεων και υποκλοπών, που περιλάμβανε πολιτικά πρόσωπα (αντιπάλους αλλά και μέλη του ΠΑΣΟΚ), επιχειρηματίες, δημοσιογράφους και εκδότες. Παρά τα δεκάδες δημοσιεύματα που καταγράφονται εναντίον του, τελικά ουδέποτε κατέστη δυνατόν να υπάρξει ουσιαστική έρευνα και εκτίμηση για όσα του καταμαρτυρήθηκαν. Ο Θεοφάνης Τόμπρας παραπέμφθηκε, έμμεσα, σε ειδικό δικαστήριο με την κατηγορία της παγίδευσης και παραβίασης τηλεφωνημάτων. Ουσιαστικά όμως η παραπομπή του αποτελούσε παρεπόμενο της απόφασης που έλαβε η Βουλή στις 21 Σεπτεμβρίου του 1989 να παραπέμψει για το ζήτημα αυτό τον Ανδρέα Παπανδρέου με την κατηγορία της ηθικής αυτουργίας στο προαναφερθέν αδίκημα. Η υπόθεση ουσιαστικά επιλύθηκε με πολιτικό τρόπο, τρία χρόνια αργότερα. Αυτό έγινε στο πλαίσιο των συνθηκών που δημιουργήθηκαν μετά την αθώωση του Ανδρέα Παπανδρέου που καταγράφεται στις 16 Ιανουαρίου του 1992 για το περίφημο σκάνδαλο Κοσκωτά. Έτσι 5 μήνες αργότερα στις 15 Μαΐου η Βουλή αποφάσισε την αναστολή της δίωξης κατά του Ανδρέα Παπανδρέου και για την υπόθεση των υποκλοπών, με 117 ψήφους υπέρ και ενώ από την σχετική συνεδρίαση απουσίαζε το ΠΑΣΟΚ που συνέχισε να μιλά για πολιτικές διώξεις. Δύο χρόνια αργότερα κι ενώ η κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη (1990-1993) έχει καταρρεύσει, εμφανίζεται νέο σκάνδαλο υποκλοπών. Πρωταγωνιστής του σκανδάλου αυτού, η φιγούρα του Χρήστου Μαυρίκη. Πρόκειται για τον υπάλληλο του ΟΤΕ που καταγγέλλει στα μέσα ενημέρωσης, ήδη

Εν συνεχεία η Κυβέρνηση του Ανδρέα Παπανδρέου τον Ιανουάριο του 1995 ανάμεσα στα άρθρα που προτείνει προς αναθεώρηση είναι και το άρθρο 19. Οι προτεινόμενες αλλαγές αφορούν δύο ζητήματα τα οποία έμελλε να αποτελέσουν και συνταγματικές αφετηρίες νομικής αντιπαράθεσης και στις επόμενες δεκαετίες. Το ένα εξ αυτών είναι η απαγόρευση χρήσης αποδεικτικών μέσων τα οποία αποκτήθηκαν δια της παραβίασης του άρθρου 19 εδ.α' και το δεύτερο αφορούσε την

από τον Απρίλιο του 1993. ότι κατ' εντολή του στρατηγού Νίκου Γρυλλάκη, συνεργάτη του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη εκτελούσε υποκλοπές κατά πολιτικών προσώπων. Μεταξύ των οποίων και του ίδιου του Ανδρέα Παπανδρέου. Στις 12 Ιανουαρίου του 1994. το ΠΑΣΟΚ, ως κυβέρνηση πια, συστήνει προανακριτική επιτροπή για το ζήτημα των υποκλοπών στο οποίο παραπέμπεται ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης αλλά και η Ντόρα Μπακογιάννη. Μεσολαβεί μία πολύμηνη διαδικασία όπου κυριαρχούν οι έλεγχοι των περιφημων ΚΑΦΑΟ του ΟΤΕ. Οι αναφορές έρχονται και εξετάζονται σε εβδομαδιαία βάση στην Προανακριτική Επιτροπή της Βουλής. Σύμφωνα με την τότε πλειοψηφία της προκύπτουν ξεκάθαρες ενδείξεις τεχνικών παρεμβάσεων για υποκλοπές. Το πόρισμα της επιτροπής αυτής θα συζητηθεί στην Βουλή στις 16 Ιουνίου του 1994. Σύμφωνα με τον βουλευτή – εισηγητή του ΠΑΣΟΚ Κώστα Μπρακατσούλα «διαπιστώθηκε ότι παρακολούθηθηκαν τα τηλέφωνα του κ. Μιλτιάδη Έβερτ ως τον Αύγουστο του 1991 και του γραφείου του ως το 1991 και του Υπουργείου Προεδρίας, κατά το διάστημα που ήταν Υπουργός ως το Δεκέμβριο του 1991. Του Γεράσιμου Κουρή, ως τα τέλη Απριλίου 1990 και της εφημερίδας ΑΥΓΙΑΝΗΣ ως το Σεπτέμβριο του 1990. Του σημερινού Πρωθυπουργού, κ. Ανδρέα Παπανδρέου, το τριψήφιο τηλέφωνό του, ως τον Ιούνιο του 1990. Του Γεωργίου Ράλλη, πρώην Πρωθυπουργού, ως τα τέλη του 1990. Των γραφείων του ΠΑ.Σ.Ο.Κ. στην οδό Χαριλάου Τρικούπη, ως το Δεκέμβριο του 1991. Του Αντώνη Λιβάνη ως το Σεπτέμβριο του 1991. Του Κυριάκου Γριβέα ως το Δεκέμβριο του 1990, γνωστός σε όλους μας ως αναπληρωτής διευθυντής του πολιτικού γραφείου του κ. Μητσοτάκη». Αναφέρει επίσης ότι «το πλείστον κατετέθησαν από το Μαυρίκη και αφορά υποκλοπές -και λέω το πλείστον, εκτός εκείνων των ευρημάτων τα οποία λόγω του χρόνου δεν μπόρεσαν να βρεθούν- που επιβεβαιώθηκαν πλήρως από το πόρισμα των εμπειρογνομόνων του ΟΤΕ. Είναι 7 άνθρωποι όλου του πολιτικού φάσματος, οι οποίοι ομοφώνως αποφαίνονται ότι πράγματι έγιναν αυτές οι παρακολουθήσεις και έγιναν οι παρακολουθήσεις με τον τρόπο που υποδεικνύει ο Μαυρίκης στο γνωστό υπόμνημά του». Ούτε αυτή η υπόθεση θα φθάσει τελικά στο Ειδικό Δικαστήριο παρότι ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης θα παραπεμφθεί. Ο Ανδρέας Παπανδρέου τον Ιανουάριο του 1995 ζητά να υπάρξει για λόγους πολιτικής ομαλότητας, αναστολή των ποινικών διώξεων. Πρόταση που υπερψηφίζεται από το κοινοβούλιο με ονομαστική ψηφοφορία. Ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης διαμαρτύρεται και μιλά για μεθόδευση προκειμένου να μην αποδειχθεί η αθωότητά του. Γ. Λιβιτσάνος, «Οι “εθνικοί κοριοί” και η προσφορά τους στην πολιτική ζωή», 28 Ιουνίου 2020, διαθέσιμο: <https://www.news247.gr/politiki/oi-ethnikoi-korioi-kai-i-prosfora-tous-stin-politiki-zoi/>

συνταγματική κατοχύρωση της αρμοδιότητας της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών ως ανεξάρτητη αρχή.⁵⁰

Κατόπιν διενέργειας εκλογών συγκροτείται Αναθεωρητική Βουλή το 2000 όπου και εκκινά η διαδικασία αναθεώρησης τον Ιανουάριο του 2001. Η ολοκλήρωση της διαδικασίας γίνεται στις 17 Απριλίου. Εισηγητής της πλειοψηφίας ήταν ο Ευάγγελος Βενιζέλος.⁵¹ Ο Ευάγγελος Βενιζέλος εισηγήθηκε περί της ρητής απαγόρευσης χρήσης αποδεικτικών μέσων που αποκτήθηκαν κατά παράβαση του άρθρου 19, τονίζοντας την σπουδαιότητα της δικονομικής κατοχύρωσης στο σύγχρονο Σύνταγμα συνδιαστικά με την κατάδειξη της σπουδαιότητας του υπό αναθεώρηση άρθρου 9^Α με την εισαγωγή ορισμένου και ειδικού πλέον δικαιώματος σχετικά με την κατοχύρωση και προστασία των προσωπικών δεδομένων⁵². Για την προστασία των προσωπικών δεδομένων ο συντακτικός νομοθέτης όρισε Ανεξάρτητη Αρχή. Η ειδική συζήτηση της αναθεώρησης του άρθρου πραγματοποιήθηκε στις 13ης Σεπτεμβρίου 2000 κατά την οποία ο βουλευτής του ΠΑΣΟΚ Αναστάσιος Μαντέλης έκανε πρόταση ως προς την επιτροπή της χρήσης αποδεικτικών μέσων που αποκτήθηκαν κατά παράβαση του άρθρου 19 του Συντάγματος από τον

---

⁵⁰ «Οι Ανεξάρτητες Αρχές είναι, στη συντριπτική πλειονότητά τους, συλλογικά διοικητικά όργανα, ή δημόσιες υπηρεσίες με την οργανική έννοια του όρου, που έχουν ενταχθεί στο νομικό πρόσωπο του κράτους, δηλαδή στο Δημόσιο. Εμφανίσθηκαν στην ελληνική έννομη τάξη ήδη από τη δεκαετία του 1980 ως «ανεξάρτητες διοικητικές αρχές» και ορισμένες από αυτές κατοχυρώθηκαν, στη συνέχεια, από το ίδιο το Σύνταγμα, με την αναθεώρηση του 2001. Πράγματι, το άρθρο 101 Α ρυθμίζει τη διαδικασία επιλογής των μελών τους, θέτει τους βασικούς κανόνες λειτουργίας τους και καθορίζει τις αρμοδιότητές τους (...). **Προς επίταση της ανεξαρτησίας των εν λόγω οντοτήτων, απαλείφθηκε από το συνταγματικό κείμενο ο όρος «διοικητικές»,** Ε. Πρεβεδούρου, « Τι είναι οι Ανεξάρτητες Αρχές και σε τι χρησιμεύουν;», 19.06.2023, διαθέσιμο: <https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/ti-ine-oi-anexartites-arches-kai-se-ti-chrisimevoun/>

⁵¹ Βουλή των Ελλήνων: Πρακτικά συνεδριάσεων και έκθεση της Επιτροπής αναθεώρησης του Συντάγματος (2000), διαθέσιμο: <https://www.hellenicparliament.gr/Praktika/Anatheoriseis-Syntagmatos>

⁵² Ε. Βενιζέλος, «Το αναθεωρημένο ελληνικό Σύνταγμα του 2001 και η επικαιρότητα του συνταγματικού φαινομένου», διαθέσιμο: <https://evenizelos.gr/images/stories/e-books/AnatheorimenoSindagma2001.pdf>

κατηγορούμενο για την απόδειξη της αθωότητάς του. Αντιστοίχως η βουλευτριά της Νέας Δημοκρατίας Άννα Ψαρουδά-Μπενάκη υπήρξε επίσης υποστηρικτική στην αποδοχή της χρήσης παρανόμων αποδεικτικών μέσων ως αποδείξεων στην ποινική διαδικασία.⁵³ Εν τέλει με την ολοκλήρωση της Αναθεώρησης του 2001, η κανονιστική διάταξη του άρθρου 19 διαμορφώθηκε με την προσθήκη δύο νέων παραγράφων, εκ των οποίων η πρώτη έχει ρητή πρόβλεψη και αναφορά στη Ανεξάρτητη Αρχή που διασφαλίζει το απόρρητο των επικοινωνιών και η δεύτερη ορίζει ρητώς την απαγόρευση των αποδεικτικών στοιχείων που αποκτώνται κατά παράβαση του ιδίου άρθρου καθώς και των άρθρων 9 και 9^Α του Συντάγματος και έχει ως εξής: «Άρθρο 19 του Συντάγματος, Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας: 1. Το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο είναι απόλυτα απαραβίαστο. Νόμος ορίζει τις εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται από το απόρρητο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων. 2. Νόμος ορίζει τα σχετικά με τη συγκρότηση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες ανεξάρτητης αρχής που διασφαλίζει το απόρρητο της παραγράφου 1. 3. Απαγορεύεται η χρήση αποδεικτικών μέσων που έχουν αποκτηθεί κατά παράβαση του άρθρου αυτού και των άρθρων 9 και 9^Α»

3.3 Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ

Η κατοχύρωση της προστασίας του δικαιώματος του απορρήτου των επικοινωνιών όπως αποτυπώθηκε και ανωτέρω διασφαλίστηκε και ισχύει ως σήμερα πρωτίστως στο άρθρο 19 του Συντάγματος. Τα όρια προστασίας του δικαιώματος για να αποσαφηνιστούν απαιτούν να προβούμε σε ορισμένες εννοιολογικές διευκρινίσεις των βασικών εννοιών που περιέχονται στο ως άνω αναφερόμενο άρθρο. Είναι ενδεικτικό της κορυφαίας σημασίας του δικαιώματος, η υπενθύμιση ότι αποτελεί

---

⁵³ Ν. Παπαδόπουλος, Προστασία του Απορρήτου της Επικοινωνίας, ερμηνευτική προσέγγιση του άρθρου 19 Σ, Νομική Βιβλιοθήκη, 2008

ένα από τα πιο παλιά και πιο θεμελιώδη δικαιώματα της της ελληνικής έννομης τάξης.⁵⁴

3.3.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΟΡΩΝ: «ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ», «ΑΠΟΡΡΗΤΟ» «ΑΠΟΛΥΤΑ ΑΠΑΡΑΒΙΑΣΤΟ».

Η χρήση των όρων «επικοινωνίας» και «ανταποκρίσεως» έχει κριθεί ότι ενδεχομένως να αποτελεί συντακτικό πλεονασμό δεδομένου ότι στην έννοια της επικοινωνίας εμπεριέχεται και η έννοια της ανταπόκρισης.⁵⁵ Ωστόσο, η επιλογή των φαινομενικά παρόμοιων όρων από τον συντακτικό νομοθέτη καθιστά ομολογημένη την διαπίστωση της κοινωνικής ανάγκης για κάλυψη των πονημάτων της τεχνολογικής εξέλιξης και την προσπάθεια συμπερίληψης των δυνητικών μέσων και μεθόδων επικοινωνίας.⁵⁶

Με την έννοια της ελεύθερης και απόρρητης επικοινωνίας στο άρθρο 19 νοείται τόσο η ενώπιος ενώπιω επικοινωνία, δηλαδή η δια ζώσης όσο και η με κάθε άλλο μέσο ανταπόκριση ή επικοινωνία (όπως είναι η επικοινωνία μέσω μιας διαθέσιμης στο κοινό υπηρεσίας ηλεκτρονικών επικοινωνιών)⁵⁷ κατά την οποία ο επικοινωνών γνωστοποιεί ελεύθερα την σκέψη του σε εκείνο μόνο το πρόσωπο που έχει επιλέξει, λαμβάνοντας τα απαραίτητα μέτρα για την διασφάλιση της μυστικότητας της επικοινωνίας αυτής.⁵⁸ Εκ των ανωτέρω συνάγουμε, ότι η ελευθερία της επικοινωνίας

---

⁵⁴ "Το απόρρητο επικοινωνιών είναι το παλαιότερο συνταγματικό δικαίωμα" Καθηγήτρια Ιφιγένεια Καμτσιόου, Αν. Καθηγήτρια Συνταγματικού Δικαίου, Νομική Σχολή Α.Π.Θ., τ. Πρόεδρος του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΚΔΔΑ) - Από την εκπομπή που παρουσιάζουν ο Φοίβος Κλαυδιανός, ο Κώστας Πουλακίδας και ο Σπύρος Σουρμελίδης στο *kontra channel* 15/12/2022, διαθέσιμο εδώ : <https://www.youtube.com/watch?v=MY5acqdNegE>

⁵⁵ Α. Μ. Παντελής, «Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου», Εκδόσεις Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 2007

⁵⁶ Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 19: Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο», *Syntagmawatch*, τελευταία προσπέλαση 01.12.2023

⁵⁷ Άρθρο 2 παρ.5 ν.3471/2006

⁵⁸ Γ. Τσόλιας, «Η άρση του απορρήτου των μορφών της τηλεπικοινωνιακής ανταπόκρισης για την διακρίβωση εγκλημάτων», διδακτορική διατριβή, 2022

αποτελεί προϋπόθεση του απορρήτου της⁵⁹ καθώς υπό την προστασία της καταλαμβάνεται το επικοινωνιακό γεγονός σε όλη του την έκταση, δηλαδή όχι μόνο στο περιεχόμενο του μηνύματος, αλλά και σε εκείνα τα στοιχεία που συνθέτουν τις περιστάσεις για την μοναδικότητά του, δηλαδή τα μεταδεδομένα⁶⁰ ή άλλως τα εξωτερικά στοιχεία της επικοινωνίας.

Η ερμηνευτική προσέγγιση της έννοιας του απορρήτου στο κανονιστικό κείμενο, δεν νοείται χωρίς την αποδοχή ότι πρόκειται για ένα γεγονός που είναι μυστικό. Δηλώνεται, συνεπώς, η έννοια της μυστικότητας⁶¹, υπό την έννοια της ανεπηρέαστης και ακώλυτης εκφράσεως των διανοημάτων και της διατήρησης του μυστικού περιεχομένου της⁶², εντός δηλαδή πλαισίων οικειότητας και εμπιστευτικότητας⁶³, ανάμεσα σε τουλάχιστον δυο πρόσωπα από τα οποία ο ένας είναι εκείνος που στέλνει το μήνυμα (πομπός) και ο άλλος εκείνος που το δέχεται (δέκτης) χωρίς το φόβο παρεμβολής τρίτων.⁶⁴⁶⁵⁶⁶ Η ισχύς της προστασίας άλλωστε

---

⁵⁹ Χ.Λυντέρης, «Η άρση του απορρήτου της επικοινωνίας ως μέσο αντεγκληματικής πολιτικής – παρουσίαση του Ν. 225/1994». ΠοινΧρ, 1995

⁶⁰ Π. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο - Ατομικά Δικαιώματα. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλας, 2012

⁶¹ Η μυστικότητα της επικοινωνίας, ανάγεται σε ύψιστο στοιχείο προστασίας της διάταξης, νοούμενη «ως ελευθερία εκδηλώσεως της σκέψεως εν τη ειδική αυτής εμφάνισει ως ελευθερίας γνωστοποιήσεως δι' επιστολής ή δι' άλλου μέσου ανταποκρίσεως της σκέψεως εις εκείνο μόνον το πρόσωπο, το οποίο επέλεξε ο φορέυς αυτής.» . Γ. Μαγκάκη, «Άρση απορρήτου ηλεκτρονικών επικοινωνιών και όρια των αποδεικτικών απαγορεύσεων»

⁶² Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 19: Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο» ,Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 01.12.2023, παραπομπή 68 Α.Τάχος, Το απαραβίαστο του απορρήτου των επικοινωνιών

⁶³ Γ. Χρυσογόνος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλας, 5η έκδ. 2023

⁶⁴ Α.Μάνεσης, Συνταγματικά Δικαιώματα και Ατομικές Ελευθερίες, Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλας, 1982

⁶⁵ «Η θέση αυτή δεν μας βρίσκει σύμφωνους. Η περιήγηση στις ιστοσελίδες του διαδικτύου συνιστά απόρρητη επικοινωνία μεταξύ ανθρώπου και μηχανής, διά της χρήσης των υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών του Παρόχου. Η τυχόν καταγραφή της πρόσβασης σε κάθε ιστοσελίδα αποκαλύπτει το περιεχόμενο αυτής και, άρα, τις επιλογές, προτιμήσεις,

εγγυάται και από την φιλελεύθερη αρχή «in dubio pro libertate»⁶⁷ αλλά και από την ύπαρξη τεκμηρίου υπέρ του απόρρητου.⁶⁸

Το εύλογο ερώτημα που μπορεί να ανακύψει από την νομική αυτή οριοθέτηση είναι αν το απόρρητο των επικοινωνιών υπό την ανωτέρω ερμηνεία καταλαμβάνει μηνύματα μόνο με νόμιμο περιεχόμενο ή και με παράνομο.⁶⁹ Το επικοινωνιακό απόρρητο του άρθρου 19 καταλαμβάνει και το παράνομο περιεχόμενο. Στο σημείο αυτό είναι άλλωστε χαρακτηριστικό πως ο συντακτικός νομοθέτης καταγράφει στην παράγραφο 1 στο β' εδάφιο την επιφύλαξη του νόμου για τον περιορισμό του δικαιώματος για την εξακρίβωση ιδιαίτερος σοβαρών εγκλημάτων.⁷⁰

ενδιαφέρονται Η τυχόν καταγραφή της πρόσβασης σε κάθε ιστοσελίδα αποκαλύπτει το περιεχόμενο αυτής και, άρα, τις επιλογές, προτιμήσεις, ενδιαφέρονται κ.λπ. του χρήστη. Ως εκ τούτου, η καταγραφή των «ηλεκτρονικών ιχνών» πρόσβασης του χρήστη σε ιστοσελίδες δεν συνιστά εξωτερικό στοιχείο της επικοινωνίας, αλλά περιεχόμενο αυτής.» Γ. Τσόλιας, Η διεύρυνση της προστατευόμενης από το απόρρητο έννοιας της ηλεκτρονικής επικοινωνίας στο πλαίσιο παροχής διαθέσιμων υπηρεσιών στο κοινό μέσω δημοσίου δικτύου, ΕφημΔΔ 5/2017.617 = sakkoulas-online

⁶⁶ Δ.Κονδύλης σε ΟΛΑΠ 17/1993 ΠοινΧρ 1993: «Η ελευθερία στην ανθρώπινη επικοινωνία θα διαταρασσόταν, αν ο καθένας έπρεπε να ζει με το καταθλιπτικό συναίσθημα πως κάθε λέξη του, κάθε αστόχαστη ή χωρίς αυτοκυριαρχία έκφραση του, κάθε συμπτωματική γνώμη του στα πλαίσια μια συζήτησης [...] θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί επ' ευκαιρία άλλη περιπτώσεως και κάτω από άλλες περιστάσεις, για να στραφεί εναντίον του με το περιεχόμενο, το τόνο ή την απόχρωση της». Αυτό θα περιόριζε το άτομο στην ελεύθερη έκφραση των σκέψεων του [...] και τελικώς θα δηλητηρίαζε τις ανθρώπινες σχέσεις, όταν μάλιστα τα σύγχρονα τεχνικά μέσα παρέχουν ευρείες δυνατότητες πλαστογράφησης του περιεχομένου των αποτυπώσεων, με συρραφή λέξεων ή φράσεων, ή μεταβολής του τόνου ή των αποχρώσεων της φωνής, που είναι δύσκολο ή αδύνατο να διαπιστωθούν».

⁶⁷ Φ. Κ. Σπυρόπουλος, « In dubio pro libertate», Constitutionalism, διαθέσιμο:<https://www.constitutionalism.gr/2101-in-dubio-pro-libertate/>

⁶⁸ Σε περίπτωση αμφιβολίας κάθε επικοινωνία τεκμαίρεται απόρρητη. Ν. Παπαδόπουλος, Προστασία του Απόρρητου της Επικοινωνίας, ερμηνευτική προσέγγιση του άρθρου 19 Σ, Νομική Βιβλιοθήκη, 2008

⁶⁹ Γ.Τσόλιας, «Απόρρητο ηλεκτρονικών επικοινωνιών», 2017

⁷⁰ Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 19: Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο», Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 01.12.2023

Οι δύο συνισταμένες που οφείλουν να πληρούνται για την πραγμάτωση της έννοιας του απορρήτου της επικοινωνίας είναι αφενός η βούληση της μυστικότητας των επικοινωνούντων ⁷¹και η εύλογη προσδοκία ιδιωτικότητας που προσδίδει σε αυτήν η κοινωνία.⁷² Η κωδικοποίηση της δεύτερης συνισταμένης έχει αναδειχθεί ιδιαίτερος στην αμερικανική έννομη τάξη ως διαδικασία (test) μέσω νομολογιακών κριτηρίων, τα οποία τίθενται ως άξονες αξιολόγησης της προσβολής του δικαιώματος του απορρήτου αλλά και στην σύγχρονη νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με την παραβίαση του άρθρου 8 παρ.1.⁷³

Με τον όρο «απολύτως απαραβίαστο» επιχειρείται ήδη από το 1864 να αποδοθεί η απόλυτη προστασία του δικαιώματος, μέσω του αποκλεισμού της επιβολής περιορισμών. Το δικαίωμα του απορρήτου της επικοινωνίας καθιερώνεται τοιουτοτρόπως ως ανεπιφύλακτο. Η σημερινή εκδοχή όμως του άρθρου 19 και δη της παρ.1 εδ. β σχετικά με την επιφύλαξη υπέρ του Νόμου ως προς τον περιορισμό του δικαιώματος έχει δημιουργήσει ένα εύφορο έδαφος νομικού διαλόγου αναφορικά με την χρήση του όρου «απολύτως απαραβίαστο».⁷⁴

Οι θεωρητικές προσπάθειες συνταγματικής ερμηνείας του άρθρου 19 και δη της χρήσης του όρου «απολύτως απαραβίαστο» αναδεικνύουν διάφορες ερμηνευτικές διαδρομές. Από την αναγκαιότητα διατήρησης του συμβολικού χαρακτήρα⁷⁵ του επιρρήματος χωρίς ουσιαστική επίδραση στη σύγχρονη εκδοχή της διάταξης,

---

⁷¹ Αν κανένα από τα επικοινωνούντα μέρη δεν επιδιώκει και δεν επιθυμεί την μυστικότητα, δεν υφίσταται λόγος αναγωγής στο απόρρητο της επικοινωνίας.

⁷² reasonable expectation of privacy

⁷³ Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης, Σύνταγμα κατ' άρθρο ερμηνεία, Κέντρο ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου. Εκδ. Σάκκουλα, 2017

⁷⁴ Γ. Καμίνης, το απόρρητο της τηλεφωνικής επικοινωνίας, ΝοΒ 1993:«κανένα συνταγματικό αγαθό εκτός από την ανθρώπινη αξία και αξιοπρέπεια των άρθρων 2 παρ. 1 και 7 παρ. 2 Σ δεν τυγχάνει απόλυτης προστασίας στην έννομη τάξη μας»

⁷⁵ Π. Δαγτόγλου, Συνταγματικό δίκαιο Ατομικά δικαιώματα, εκδ. Σάκκουλα 2012 σύμφωνα με τον οποίο, ο όρος «απολύτως» δεν προσέθεσε τίποτα ουσιαστικό στη διάταξη.

υπονοώντας ένα νομικό πλεονασμό⁷⁶, έως προσεγγίσεις που αποδίδουν έναν υπαινικτικό χαρακτήρα ιεράρχησης του δικαιώματος⁷⁷ όταν αυτό είναι απαραίτητο προς εξυπηρέτηση σταθμίσεως.⁷⁸ Οι προσεγγίσεις που υπαινίσσονται ιεράρχηση του δικαιώματος ποικίλλουν ανάλογα με τα συγκρουόμενα δικαιώματα, έτσι χάριν παραδείγματος υφίσταται πρόκριση προστασίας του απορρήτου της επικοινωνίας έναντι δικαιωμάτων όπως η ελευθερία του τύπου με γενική επιφύλαξη υπέρ του νόμου αλλά σε σύγκρουση με το δικαίωμα αξίας του ανθρώπου, τον δεύτερο υπερτερεί αναντίρρητα.⁷⁹ Άλλες διαδρομές ερμηνείας προσεγγίζουν το ζήτημα σχετικά υπό την εκδήλωση της τριτενέργειας του δικαιώματος.⁸⁰ Η ερμηνεία αυτή τονίζει πως η συνταγματική απαγόρευση που στοχεύει στην διασφάλιση του απορρήτου δεν ισχύει μόνο έναντι της κρατικής εξουσίας αλλά και των ιδιωτών.⁸¹ Τέλος υφίστανται και ερμηνευτικές προσεγγίσεις που προκρίνουν την σημασία του όρου «απόλυτως απαραβίαστου» ως εγγύηση της πληρέστερης διασφάλισης του δικαιώματος στα πλαίσια της θεώρησης ότι η κρατική οντότητα λόγω της

---

⁷⁶ Χ. Νάιντο, *Αποδεικτικές Απαγορεύσεις στην ποινική δίκη*, εκδ. Σάκκουλας 2010

⁷⁷ Γ. Καμίνη, *Το απόρρητο της τηλεφωνικής επικοινωνίας: Η συνταγματική προστασίας και η εφαρμογή της από τον ποινικό νομοθέτη και τα δικαστήρια*, ΝοΒ τομ.43

⁷⁸ Αικ. Παπανικολάου, (2020) «Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλημμα» παραπομπή 15 σχολιασμός της γράφουσας «Εν προκειμένω, δεν πρέπει να παραβλέπεται ωστόσο, η βασική αρχή της τυπικής ισοδυναμίας των συνταγματικών δικαιωμάτων, η οποία είναι εξ' ορισμού ασύμβατη με κάθε έννοια in abstracto ιεράρχησης».

⁷⁹ Ν. Παπαδόπουλος, *Προστασία του Απορρήτου της Επικοινωνίας*, ερμηνευτική προσέγγιση του άρθρου 19 Σ, Νομική Βιβλιοθήκη, 2008

⁸⁰ Σ. Τσακυράκη, *Το απόρρητο της επικοινωνίας Απόλυτα απαραβίαστο ή ευχή της έννομης τάξης*, ΝοΒ 1993, σύμφωνα με τον οποίο ο όρος «απόλυτα απαραβίαστο» καθιερώνει άμεση τριτενέργεια του δικαιώματος, αναφέρεται δηλαδή στη δέσμευση απ' αυτό όχι μόνο των φορέων της δημόσιας εξουσίας, αλλά και των ιδιωτών.

⁸¹ Α.Μάνεσης, *Συνταγματικά Δικαιώματα και Ατομικές Ελευθερίες*, Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλας, 1982, σύμφωνα με τον οποίο για να αναφερθούμε σε τριτενέργεια θα πρέπει βάσει του αρ.25 του Συντάγματος οι σχέσεις μεταξύ ιδιωτών να προσιδιάζουν με το δικαίωμα που τίθεται στην σχετική συνταγματική διάταξη. Η προβληματική γύρω από την εκδήλωση της τριτενέργειας εντοπίζεται στο κατά πόσο στις αυτές σχέσεις μεταξύ ιδιωτών αναφύεται σχέση εξουσίας.

μονοπωλιακής άσκησης των υπηρεσιών ανταπόκρισης και επικοινωνίας⁸² οφείλει να προστατεύει με θετικά μέτρα το απόρρητο της επικοινωνίας.⁸³

3.3.2 ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

Ως φορείς του δικαιώματος νοούνται όλα τα φυσικά πρόσωπα ανεξαρτήτως εθνικότητας και άνευ περιορισμού της χωρικής έκτασης της επικοινωνίας στο πλαίσιο της ελληνικής επικράτειας αλλά και εκτός αυτής.⁸⁴ Ως εκ τούτου φορείς του δικαιώματος είναι οι ημεδαποί πολίτες, οι αλλοδαποί και οι ανιθαγενείς.⁸⁵ Το δικαίωμα απολαμβάνουν άπαντες ανεξαρτήτως ηλικίας, ψυχικής και νοητικής κατάστασης,⁸⁶ φύλου καθώς και όσοι τελούν σε εξουσιαστική σχέση με την κρατική οντότητα, δηλαδή όσοι έχουν τιμωρηθεί από την δικαστική εξουσία δυνάμει επιβληθείσας στερητικής ελευθερίας ποινής.⁸⁷ Ιδίως σε ότι αφορά τους κρατούμενους η νομολογία του ΕΔΔΑ έχει «συνομολογήσει» επανειλημμένως, ότι η κράτηση ενός ατόμου όπως συνεπάγονται οι στερητικές της ελευθερίας ποινές δεν δικαιολογεί την ρωγμή του δικαιώματος της προστασίας του απορρήτου της επικοινωνίας και γενικά της προστασίας της αλληλογραφίας, δεδομένου ότι στην πλειονότητα των ευρωπαϊκών σωφρονιστικών νομικών πλαισίων η χρήση

---

⁸²N. Παπαδόπουλο, Προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας Ερμηνευτική προσέγγιση του α.19 του Συντάγματος της Ελλάδας, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη 2008, σύμφωνα με τον οποίο το επίρρημα «απολύτως» επιβιώνει μαζί με την συνταγματική διάταξη προστασίας του δικαιώματος για να λειτουργεί ως υπενθύμιση του «δέοντος» της προστασίας η οποία αντιπαρατίθεται στο «ον» της παραβίασεως.

⁸³ Αικ. Παπανικολάου, (2020) «Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλημμα» παραπομπή 17

⁸⁴ Κ.Χρυσόγονος/Σ.Βλαχόπουλος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, ΝοΒ, 4η έκδοση, 2017

⁸⁵Π. Δαγτόγλου Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012

⁸⁶ «Mental state» <https://dictionary.apa.org/mental-status>

⁸⁷ Α. Μάνεσης, Συνταγματικά Δικαιώματα και Ατομικές Ελευθερίες, Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλας, 1982

τεχνολογικά ανεπτυγμένων μέσων επικοινωνίας δεν είναι επιτρεπτή.⁸⁸ Ως εκ τούτου η πρακτική των σωφρονιστικών οργάνων να λογοκρίνει την επιστολική αλληλογραφία που προέρχεται από κρατούμενους⁸⁹ ή να διεξάγει έρευνα για παράνομες ουσίες επιστολών προς κρατούμενους παραβιάζει την απόλυτη προστασία του δικαιώματος.⁹⁰ Αντιστοίχως η γενική απαγόρευση του άρθρου 53 του ν. 2776/1999 όπως αυτός τροποποιήθηκε από τον ν. 4985/2022 στο άρθρο 48⁹¹ της χρήσης και κατοχής κινητών τηλεφώνων από τους κρατούμενους κρίνεται αντισυνταγματική ως περιοριστική του άρθρου 19 Σ. Στο σύγχρονο κόσμο είναι σαφές ότι με αυτό τον τρόπο λαβώνεται η ελευθερία επικοινωνίας των κρατουμένων με τον έξω κόσμο, γεγονός που συνιστά υπέρβαση της αναγκαιότητας περί αποτροπής τέλεσης νέων αδικημάτων.⁹²

Φορείς του δικαιώματος αποτελούν και τα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού και δημοσίου δικαίου, υπό την πλήρωση της αίρεσης ότι τα τελευταία συγκεντρώνουν τις απαιτούμενες προϋποθέσεις ώστε να συνιστούν φορείς συνταγματικών δικαιωμάτων ⁹³⁹⁴⁹⁵ Επιπροσθέτως ως φορείς του δικαιώματος αναγνωρίζονται και οι ενώσεις χωρίς νομική προσωπικότητα, όπως είναι τα πολιτικά κόμματα.⁹⁶

---

⁸⁸ ΕΔΔΑ: Απόφαση Silver και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου, (1983)

⁸⁹ ΕΔΔΑ: Nuh Uzun κ.α. κατά Τουρκίας (2022)

⁹⁰ ΕΔΔΑ:PEERS κατά Ελλάδας (1995)

⁹¹ <https://www.e-nomothesia.gr/kat-dikasteria-dikaiosune/n-4985-2022.html>

⁹² Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Τρίτη έκδοση

⁹³ Ό.π. Κ.Χρυσόγονος

⁹⁴ Π. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο - Ατομικά Δικαιώματα. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλας, 2012, σύμφωνα με τον οποίο η απόλαυση του δικαιώματος δεν ισχύει για τα ΝΠΔΔ που ως φορείς δημόσιας εξουσίας δεσμεύονται αλλά δεν ωφελούνται από το απόρρητο. Επισημαίνει όμως ότι στο βαθμό που το απόρρητο είναι αναγκαίο για την άσκηση του αυτοδιοικητού τους εκείνο προστατεύεται.

⁹⁵ Α.Μάνεσης, Συνταγματικά Δικαιώματα και Ατομικές Ελευθερίες, Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλας, 1982

⁹⁶ Ό.π. Κ.Χρυσόγονος

3.3.3 ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

Κατά την χρονική περίοδο όπου η κρατική εξουσία ή οι δημόσιες εταιρείες που ήλεγχε⁹⁷ κατείχε το μονοπώλιο των ταχυδρομικών και τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών αποδέκτης του δικαιώματος ήταν αυτή. Πλέον όμως θα πρέπει να ενταχθούν και οι ιδιώτες ως αποδέκτες της ισχύος του δικαιώματος καθότι η ελεύθερη αγορά έχει εγκολπώσει μεγάλο μέρος του φυσικού και ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, της κινητής τηλεφωνίας και δη των σύγχρονων υπηρεσιών του διαδικτύου, οι οποίες ανήκουν σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα σε ιδιωτικά συμφέροντα και δεν θα μπορούσε να μείνει εκτός συνταγματικής προστασίας ένα τόσο ευρύ φάσμα υπηρεσιών επικοινωνίας, ιδίως εφόσον η συνταγματική διάταξη καθιερώνει το «απολύτως απαραβίαστο» του απορρήτου επικοινωνίας.⁹⁸ Άλλωστε οι νέες τεχνολογικές εξελίξεις ιδίως στο πεδίο των προγραμμάτων τεχνητής νοημοσύνης δίνουν την δυνατότητα τηλεφωνικών και διαδικτυακών υποκλοπών από ιδιώτες με ποικίλης φύσεως κίνητρα και μάλιστα σε αναβαθμισμένο πληθυσμιακό εύρος.⁹⁹

Επομένως, η επίκληση ενώπιον δικαστικής αρχής ή άλλης δημόσιας αρχής αποδεικτικών μέσων που έχουν αποκτηθεί δια της παραβίασης του απορρήτου από ιδιώτη, λαμβάνοντας υπόψη και την διάταξη του άρθρου 19 παρ.3 του Συντάγματος πρέπει να θεωρείται απαράδεκτη.¹⁰⁰

---

⁹⁷ Π.χ. ΕΛΤΕ, ΟΤΕ

⁹⁸ Γ. Χρυσόγονος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλας, 5η έκδ. 2023

⁹⁹ Ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός για την Κυβερνοασφάλεια (ENISA) συμπεριέλαβε την ψηφιακή παρακολούθηση μεταξύ των δέκα κορυφαίων αναδυόμενων απειλών για την κυβερνοασφάλεια το 2030. Η ψηφιακή παρακολούθηση και επιτήρηση αφαίρεσε πολλούς από τους φυσικούς περιορισμούς δίνοντας στις υπηρεσίες τεράστιες δυνατότητες «αόρατης» επιτήρησης.

¹⁰⁰ Ο.π. Κ.Χρυσόγονος

Το γεγονός ότι η συνταγματική διατύπωση εμπερικλείει και τους ιδιώτες και όχι μόνο την κρατική εξουσία απορρέει από την πρόβλεψη του άρθρου 25 παρ. 1 του Συντάγματος¹⁰¹, βάσει της οποίας το δικαίωμα ισχύει και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών που προσιδιάζουν. Με αυτό τον τρόπο αναγνωρίζεται η εκδήλωση τριτενέργειας του δικαιώματος.¹⁰² Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η τριτενέργεια των δικαιωμάτων διακρίνεται σε άμεση και έμμεση. Υπό αυτό το πρίσμα, σύμφωνα με την θεωρία της «άμεσης τριτενέργειας», τα συνταγματικώς κατοχυρωμένα θεμελιώδη δικαιώματα έχουν άμεση εφαρμογή στις σχέσεις ιδιωτικού δικαίου, χωρίς την ανάγκη ύπαρξης ειδικού κανόνα ο οποίος να εξειδικεύει το περιεχόμενο του δικαιώματος.¹⁰³¹⁰⁴ Εντούτοις, η θεωρία της «έμμεσης τριτενέργειας» αναγιγνώσκει ότι οι διατάξεις του Συντάγματος, οι οποίες διαφυλάττουν θεμελιώδη δικαιώματα, σε σχέσεις μεταξύ ιδιωτών, πραγματώνεται δια γενικών ρητρών και αόριστων νομικών εννοιών που υφίστανται σε κανόνες του ιδιωτικού δικαίου. Έτσι οι συνταγματικές διατάξεις λειτουργούν αντανακλαστικά στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών μέσω των κανόνων ιδιωτικού δικαίου που χρειάζονται ενδεχομένως περιεχομενική κάλυψη ή είναι δεκτικοί ερμηνείας.¹⁰⁵ Σύμφωνα με την

---

¹⁰¹ Άρθρο 25 παρ.1 Σ «Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους. Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιση και αποτελεσματική άσκησή τους. **Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν.** Οι κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν κατά το Σύνταγμα να επιβληθούν στα δικαιώματα αυτά πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το Σύνταγμα είτε από το νόμο, εφόσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας.» Η υπογράμμιση δική μας.

¹⁰² Τζ. Ηλιοπούλου-Στράγγα, Η τριτενέργεια των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων του Συντάγματος 1975, 1990

¹⁰³ Όπ.Τζ. Ηλιοπούλου-Στράγγα

¹⁰⁴ Η άποψη αυτή στηρίζεται στη θέση του συνταγματικού κειμένου ως «ύψιστου νόμου της Πολιτείας» για ολόκληρη την έννομη τάξη.

¹⁰⁵ Όπ.Τζ. Ηλιοπούλου-Στράγγα

ορθότερη κατά τη γνώμη μας άποψη με τον όρο «απόλυτα απαραβίαστο» καθιερώνεται άμεση τριτενέργεια του εν λόγω δικαιώματος.¹⁰⁶

3.4 Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ

Η ύψιστη σημασία του δικαιώματος του απορρήτου των επικοινωνιών γίνεται αντιληπτή και από την έννομη προστασία του δικαιώματος σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Το άρθρο 12 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου¹⁰⁷, το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)¹⁰⁸ καθώς και τα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΧΘΔΕΕ)¹⁰⁹ είναι μερικά μόνο από τα κορυφαία κείμενα κατοχύρωσης του δικαιώματος της ελευθερίας της επικοινωνίας και του

---

¹⁰⁶Σ. Τσακυράκη, Το απόρρητο της επικοινωνίας Απόλυτα απαραβίαστο ή ευχή της έννομης τάξης, ΝοΒ 1993

¹⁰⁷ Άρθρο 12: « 1. Κανείς δεν επιτρέπεται να υποστεί αυθαίρετες επεμβάσεις στην ιδιωτική του ζωή, την οικογένεια, την κατοικία ή την αλληλογραφία του, ούτε προσβολές της τιμής και της υπόληψής του. 2. Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα να τον προστατεύουν οι νόμοι από επεμβάσεις και προσβολές αυτού του είδους.»

¹⁰⁸ Άρθρο 8: Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής «1. Παν πρόσωπον δικαιούται εις τον σεβασμόν της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και της αλληλογραφίας του. 2. Δεν επιτρέπεται να υπάρξη επέμβασις δημοσίας αρχής εν τη ασκήσει του δικαιώματος τούτου, εκτός εάν η επέμβασις αύτη προβλέπεται υπό του νόμου και αποτελεί μέτρον το οποίον, εις μίαν δημοκρατικήν κοινωνίαν, είναι αναγκαίον δια την εθνικήν ασφάλειαν, την δημοσίαν ασφάλειαν, την οικονομικήν ευημερίαν της χώρας, την προάσπισιν της τάξεως και την πρόληψιν ποινικών παραβάσεων, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής, ή την προστασίαν των δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων».

¹⁰⁹ Άρθρο 7: Σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής «Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στο σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και των επικοινωνιών του.» Άρθρο 8: Προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα « 1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν. 2. Η επεξεργασία αυτών των δεδομένων πρέπει να γίνεται νομίμως, για καθορισμένους σκοπούς και με βάση τη συγκατάθεση του ενδιαφερομένου ή για άλλους θεμιτούς λόγους που προβλέπονται από το νόμο. Κάθε πρόσωπο δικαιούται να έχει πρόσβαση στα συλλεγμένα δεδομένα που το αφορούν και να επιτυγχάνει τη διόρθωσή τους. 3. Ο σεβασμός των κανόνων αυτών υπόκειται στον έλεγχο ανεξάρτητης αρχής.»

απαραβίαστος των ανταποκρίσεων, ως πτυχή της προστασίας της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής.

Ειδικότερα, στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ κατοχυρώνεται εν συνόλω η ιδιωτικότητα, η «ιδιωτική σφαίρα»¹¹⁰ του ατόμου, επομένως εντός του πεδίου προστασίας εντάσσεται το σύνολο των επιμέρους μορφών και εκφάνσεων του δικαιώματος. Παρόλο που η προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών δεν αποτελεί μέρος της γραμματικής διατύπωσης του νομοθέτη, μέσω της νομολογιακής ερμηνείας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), αναγνωρίζεται ξεκάθαρα ως επιμέρους διάσταση της ιδιωτικότητας.¹¹¹ Με το ίδιο σκεπτικό το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει και την προστασία των προσωπικών δεδομένων ως προϋπόθεση για το σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής του ζωής.¹¹²

Το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ λειτουργεί και υφίσταται κατ' αναλογία με το άρθρο 7 του ΧΘΕΕ, παρουσιάζοντας ωστόσο κάποιες μικρές εννοιολογικές διαφοροποιήσεις. Οι βασικές εξ αυτών εντοπίζονται στην εισαγωγή του όρου «επικοινωνίες» στην αντίστοιχη πρόβλεψη της ΕΣΔΑ έναντι του όρου «αλληλογραφία» που προκρίνεται στην σχετική πρόβλεψη του Χάρτη. Συνάγεται εύκολα ωστόσο ότι η εναλλαγή αυτή κρίθηκε αναγκαία προς εναρμόνιση με τις νέες μορφές ανταποκρίσεως και επικοινωνίας στην σύγχρονη τεχνολογικά εξελιγμένη εποχή.¹¹³

Η καταστατική φύση της συνταγματικής διάταξης που την καθιστά ένα κείμενο διαχρονικό και διασφαλίζει έτσι τον τρόπο άσκησης της κρατικής εξουσίας, δυσχεραίνει¹¹⁴ την ενσωμάτωση νέων ορισμών και εννοιών σχετικά με το απόρρητο

---

¹¹⁰ Το πρωτότυπο κείμενο χρησιμοποιεί την φράση “private life”.

¹¹¹ Αικ. Παπανικολάου, Παπανικολάου, «Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλημμα», 2020

¹¹² Β. Τζώρτζη, Προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας & Δικαιοσύνης, Νομική βιβλιοθήκης

¹¹³ Κ.Χρυσόγονος/Σ.Βλαχόπουλος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, ΝοΒ, 4η έκδοση, 2017

¹¹⁴ Ε. Βενιζέλο, Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου, 2021

των επικοινωνιών δεδομένης της τεχνολογικής προόδου, ιδίως συγκριτικά με τα νομικά κεκτημένα του ενωσιακού δικαίου. Έτσι η πολύπλευρη προστασία του Συντάγματος, της ΕΣΔΑ και του ΧΘΕΕ καθώς και του συνόλου των νέων ευρωπαϊκών Οδηγιών που εξειδικεύουν πτυχές του δικαιώματος λειτουργούν συνδυαστικά και συμπληρωματικά, νοηματοδοτώντας με αυτό τον τρόπο την έννοια του «επαυξημένου Συντάγματος». ¹¹⁵

4. Η ΕΚ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗ ΤΟΥ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΑΠΟ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΑΡΧΗ

Με την αναθεώρηση του 2001 η συνταγματική διάταξη του άρθρου 19 εμπλουτίστηκε με τη δεύτερη παράγραφο¹¹⁶ σύμφωνα με την οποία ορίζεται Ανεξάρτητη Αρχή η οποία θα διασφαλίζει το απόρρητο της παραγράφου 1. Ο αναθεωρητικός νομοθέτης δεν γινόταν να παραβλέψει πως μέσα σε περίπου μια δεκαετία είχαν παραπεμφθεί δύο πρώην πρωθυπουργοί στο Ειδικό Δικαστήριο του άρθρου 86 του Συντάγματος με την βαρύτερη κατηγορία για ηθική αυτουργία σε υποθέσεις παράνομων υποκλοπών τηλεφωνικών συνδιαλέξεων, και μολονότι και στις δύο περιπτώσεις οι διώξεις ανεστάλησαν από απόφαση της Βουλής πριν την έναρξη της ακροαματικής διαδικασίας, το κοινωνικό αίσθημα ασφάλειας και εμπιστοσύνης στο κράτος δικαίου είχε πληγεί. ¹¹⁷ Η συνταγματική πρόβλεψη της ίδρυσης Ανεξάρτητης Αρχής οριοθετεί τις θεσμικές εγγυήσεις για την διασφάλιση του απορρήτου.

---

¹¹⁵ Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 19: Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο», *Syntagmawatch*, τελευταία προσπέλαση 01.12.2023

¹¹⁶ «Νόμος ορίζει τα σχετικά με τη συγκρότηση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες ανεξάρτητης αρχής που διασφαλίζει το απόρρητο της παραγράφου 1»

¹¹⁷ Α. Λοβέρδος, *Η ποινική ευθύνη των μελών της Κυβέρνησης και των Υφυπουργών στο κοινοβουλευτικό πολίτευμα*, 1994.

Ο εφαρμοστικός¹¹⁸ της συνταγματικής διάταξης νόμος που θα εξειδικεύει τις αρμοδιότητες της Ανεξάρτητης Αρχής πρέπει να τις ορίζει και να τις συγκεκριμενοποιεί με τέτοιο τρόπο ώστε να επιτυγχάνεται η διασφάλιση του απορρήτου.¹¹⁹ Ο νόμος αυτός είναι οργανικός αλλά δημιουργεί συγχρόνως και ένα «θεσμικό κεκτημένο» υπό το πρίσμα ότι τυχόν μεταγενέστερος νόμος που θα υποβαθμίζει τις αρμοδιότητες της Ανεξάρτητης Αρχής ως προς την διασφάλιση του δικαιώματος θα προσκρούει στη συνταγματική διάταξη του άρθρου 19 παρ.2 του Συντάγματος.¹²⁰

Η Ανεξάρτητη Αρχή¹²¹ καλύπτεται από τις εγγυήσεις που θέτει το άρθρο 101^A του Συντάγματος, σχετικά με την επιλογή, τη θητεία, την ανεξαρτησία (προσωπική και

---

¹¹⁸Ε.Β.Πρεβεδούρου, «Οι ανεξάρτητες αρχές (Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, 19.6.2023)» <https://www.prevedourou.gr/%CE%BF%CE%B9-%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B5%CF%82-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%AD%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%84%CF%85%CE%B1%CE%BA%CF%8C-%CE%BC%CE%AC%CE%B8/> :«Με εκτελεστικό του Συντάγματος νόμο ρυθμίζονται τα βασικά θεσμικά χαρακτηριστικά καθώς και θέματα σχετικά με το προσωπικό και τον καθορισμό των προσόντων των μελών των Ανεξάρτητων Αρχών (Ν. 3051/2002, ΦΕΚ Α' 220, Συνταγματικά Κατοχυρωμένες Ανεξάρτητες Αρχές κ.λπ., ο οποίος τροποποιήθηκε με το άρθρο 61 του Ν. 4055/2012, ΦΕΚ Α' 51 και με το άρθρο 85 του Ν. 4139/2013, ΦΕΚ Α' 74). Η μεγάλη πλειονότητα των Ανεξάρτητων Αρχών προβλέπεται, πάντως, από την κοινή νομοθεσία, συχνά δε η σύστασή τους συνιστά εκπλήρωση υποχρέωσης της Ελληνικής Δημοκρατίας ως κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης»

¹¹⁹ Κ. Χρυσόγονος/Σ.Βλαχόπουλος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, ΝοΒ, 4η έκδοση,2017

¹²⁰ Οπ.π Κ. Χρυσόγονος

¹²¹ Ε.Β.Πρεβεδούρου, «Οι ανεξάρτητες αρχές (Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, 19.6.2023)» <https://www.prevedourou.gr/%CE%BF%CE%B9-%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B5%CF%82-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%AD%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%84%CF%85%CE%B1%CE%BA%CF%8C-%CE%BC%CE%AC%CE%B8/> :«Το βασικό χαρακτηριστικό των παραπάνω μορφωμάτων είναι η ενδοδιοικητική ανεξαρτησία τους: Οι Ανεξάρτητες Αρχές είναι μεν ενταγμένες στο νομικό πρόσωπο του Κράτους, όχι όμως και στη διοικητική ιεραρχία, δηλαδή δεν υπάγονται σε ιεραρχικό έλεγχο εκ μέρους του καθ' ύλην αρμόδιου υπουργού. **Με άλλα λόγια, η άσκηση των αρμοδιοτήτων τους και οι πράξεις που εκδίδουν δεν υπόκεινται σε έλεγχο νομιμότητας (πολλώ δε μάλλον σε έλεγχο σκοπιμότητας) από τον Υπουργό. Περαιτέρω, τα μέλη τους διαθέτουν προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία. Η**

λειτουργική) των μελών της. Επιπροσθέτως, τα μέλη της Αρχής επιλέγονται με απόφαση της Διάσκεψης των Προέδρων της Βουλής με πλειοψηφία τριών πέμπτων¹²². Η συγκρότηση της Ανεξάρτητης Αρχής με απόφαση κοινοβουλευτικού οργάνου της παρέχει την απαραίτητη δημοκρατική νομιμοποίηση.¹²³ Η θητεία των μελών της Ανεξάρτητης Αρχής σύμφωνα με το άρθρο 70 του ν. 4795/2021, είναι εξαετής χωρίς δυνατότητα ανανέωσης και παρατείνεται έως να διορισθούν νέα μέλη.¹²⁴ Σύμφωνα με το άρθρο 101^A παρ.3 ο Κανονισμός της Βουλής ρυθμίζει την

προσωπική ανεξαρτησία εκδηλώνεται στον διορισμό τους βάσει διαδικασίας που παρέχει εγγυήσεις αδιάβλητης κρίσης, στην πρόβλεψη ορισμένης θητείας και στη διασφάλιση αντίστοιχης στοιχειώδους οικονομικής ανεξαρτησίας. Η λειτουργική ανεξαρτησία έγκειται στη μη υπαγωγή τους στον ιεραρχικό έλεγχο ή στη διοικητική εποπτεία του Δημοσίου, ούτε φυσικά σε εντολές, διαταγές, οδηγίες ή παρεμβάσεις κάθε τύπου. Ως προς τα χαρακτηριστικά αυτά, διαφέρουν από τις αυτοτελείς δημόσιες υπηρεσίες (Εθνικό Τυπογραφείο, Γενικό Λογιστήριο). Τέλος, οι Ανεξάρτητες Αρχές διαθέτουν οικονομική και διοικητική αυτοτέλεια, δηλαδή δικό τους προσωπικό και ιδιαίτερο προϋπολογισμό. **Τονίζεται ότι η ως άνω ανεξαρτησία στρέφεται έναντι των υπολοίπων οργάνων της εκτελεστικής εξουσίας, Κυβέρνησης και Διοίκησης, αφορά δηλαδή στην εσωτερική οργάνωση της μίας από τις τρεις εξουσίες, της εκτελεστικής. Πράγματι, οι Ανεξάρτητες Αρχές υπόκεινται σε κοινοβουλευτικό έλεγχο.»** Η υπογραμμισμένη δική μας.

¹²² Το άρθρο αυτό αναθεωρήθηκε από την Θ Αναθεωρητική Βουλή του 2019 ως προς την απαιτούμενη πλειοψηφία και συγκεκριμένα ενώ απαιτούνταν η ομοφωνία ή η πλειοψηφία των τεσσάρων πέμπτων μετά την αναθεώρηση ορίστηκε ότι απαιτείται η πλειοψηφία των τριών πέμπτων των μελών της.

¹²³ Γ. Σωτηρέλη, Σύνταγμα & Δημοκρατία στην εποχή της «παγκοσμιοποίησης». Εναλλακτικές θέσεις και προτάσεις συνταγματικής πολιτικής με αφορμή την φυγομαχία της «συναινετικής αναθεώρησης, 2000

¹²⁴ Ε.Β.Πρεβεδούρου, «Οι ανεξάρτητες αρχές (Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, 19.6.2023)» <https://www.prevedourou.gr/%CE%BF%CE%B9-%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B5%CF%82-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%AD%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%84%CF%85%CE%B1%CE%BA%CF%8C-%CE%BC%CE%AC%CE%B8/> :«Ειδικότερα, το ζήτημα της παράτασης της θητείας των μελών συνταγματικώς κατοχυρωμένων Ανεξάρτητων Αρχών αντιμετωπίστηκε με την απόφαση ΣτΕ Ολ 3515/2013, την κρίση της οποίας επανέλαβαν και η απόφαση ΣτΕ Ολ 95/2017 καθώς και οι αποφάσεις ΣτΕ Ολ 2583 και 2586/2017: κατά την έννοια του άρθρου 101Α του Συντάγματος, που προβλέπει συγκεκριμένη διαδικασία εντός ορισμένων χρονικών ορίων και καθιερώνει ρητώς «ορισμένη» θητεία των μελών των Ανεξαρτήτων Αρχών, είναι μεν ανεκτή η συνέχιση της λειτουργίας των εν λόγω αρχών μετά τη λήξη της θητείας των μελών τους και μέχρι την επιλογή των νέων, **μόνο όμως για εύλογο χρονικό διάστημα, το οποίο κρίνεται κατά τις εκάστοτε συντρέχουσες περιστάσεις.** Επομένως, κατά τη

σχέση των αρχών με τη Βουλή, ενώ προβλέπεται ρητά ότι η λειτουργία τους υπάγεται σε κοινοβουλευτικό έλεγχο.¹²⁵

Η αρμοδιότητα της Ανεξάρτητης Αρχής¹²⁶ περιορίζεται στον έλεγχο από πλευράς νομιμότητας σε ό,τι αφορά τους όρους και τις διαδικασίες που ακολουθούνται κατά

νομολογία αυτή, μετά την πάροδο του εύλογου χρόνου, το Σύνταγμα δεν ανέχεται πλέον την παράταση της θητείας των μελών της ανεξάρτητης αρχής, η δε Ανεξάρτητη Αρχή δεν διαθέτει, από το χρονικό αυτό σημείο και εφεξής, νόμιμη συγκρότηση. Σημειώνεται, πάντως, ότι η προσέγγιση αυτή δεν ελάμβανε υπόψη τη συνταγματικώς κατοχυρωμένη αρχή της συνέχειας της δημόσιας διοίκησης, και τα προβλήματα που δημιουργεί η μη τήρησή της, τα οποία εναργώς ανέδειξε η μειοψηφούσα γνώμη του τότε Προέδρου Κ. Μενουδάκου στην απόφαση ΣτΕ 3515/2013: “Το Σύνταγμα επιτάσσει την αδιάλειπτη άσκηση των αρμοδιοτήτων της δημόσιας διοίκησης με την ευρεία έννοιά της, προκειμένου να διασφαλιστεί η εξυπηρέτηση ζωτικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου (ά. 23 παρ. 2 του Σ, σύμφωνα με το οποίο επιτρέπεται για το σκοπό αυτό να επιβληθούν με νόμο περιορισμοί στο δικαίωμα απεργίας των δημοσίων υπαλλήλων και του προσωπικού επιχειρήσεων δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας). Ειδικά ως προς τις ανεξάρτητες αρχές, οι οποίες προβλέπονται από το Σύνταγμα και στις οποίες έχουν ανατεθεί αρμοδιότητες με ιδιαίτερη σημασία για τις ατομικές ελευθερίες και τη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος, η επιταγή αδιάλειπτης λειτουργίας συνάγεται και από τις οικείες συνταγματικές διατάξεις, ερμηνευόμενες ενόψει του σκοπού, στον οποίο αποβλέπει η σύσταση των αρχών αυτών. Η πρόβλεψη στο άρθρο 101 Α του Σ ότι τα μέλη των προβλεπόμενων από το Σύνταγμα ανεξάρτητων αρχών «διορίζονται με ορισμένη θητεία» έχει πρωταρχικό στόχο τη διασφάλιση της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας τους, υπό την έννοια ότι δεν είναι επιτρεπτή η παύση τους πριν από τη λήξη της θητείας τους, δεν απαγορεύεται δε στον κοινό νομοθέτη να προβλέψει παράταση της αρχικής θητείας των μελών των ανεξαρτήτων αρχών για χρονικό διάστημα, η διάρκεια του οποίου υπόκειται κατ’ αρχήν στην ανέλεγκτη ουσιαστική κρίση του, λαμβανομένων υπόψη και των ιδιαίτερα αυστηρών όρων που επιβάλλονται, με την παρ. 2 του ανωτέρω άρθρου 101 Α, για την επιλογή των μελών, για την οποία απαιτείται η αυξημένη πλειοψηφία των τεσσάρων πέμπτων της Διάσκεψης των Προέδρων της Βουλής. (...) είναι επιτρεπτή, κατά την έννοια του Συντάγματος, η παράταση με τυπικό νόμο της θητείας των μελών του επί όσο χρόνο δεν έχουν ακόμη ορισθεί τα νέα μέλη, χωρίς να τίθεται θέμα υπέρβασης εύλογου χρόνου από τη λήξη της αρχικής θητείας των μελών αυτών”. Τελικώς, ο αναθεωρητικός νομοθέτης υιοθέτησε τη μειοψηφούσα αυτή άποψη, κατοχυρώνοντας την αρχή της συνέχειας και λύνοντας σοβαρά πρακτικά προβλήματα που δημιουργούσε η προηγούμενη έλλειψη ρύθμισης και η αδράνεια (ηθελημένη ή μη) των αρμοδίων για την επιλογή των μελών των ανεξαρτήτων αρχών οργάνων.» Η υπογράμμισή δική μας.

¹²⁵ Άρθρο 101Α: (Ανεξάρτητες αρχές): «3. Με τον Κανονισμό της Βουλής ρυθμίζονται όσα αφορούν τη σχέση των ανεξάρτητων αρχών με τη Βουλή και ο τρόπος άσκησης του κοινοβουλευτικού ελέγχου.»

την εφαρμογή των διατάξεων για άρση του απορρήτου, ήτοι στον προληπτικό έλεγχο και στην επιβολή διοικητικών κυρώσεων, όταν εντοπίζονται παραβιάσεις.¹²⁷

4.1 Η ΑΡΧΗ ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

Η Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (ΑΔΑΕ) ανευρίσκει την σύστασή της στον ν.3115/2003, ο οποίο είναι εκτελεστικός του Συντάγματος¹²⁸ και εγγυάται θεσμικώς την προστασία του επικοινωνιακού απορρήτου.¹²⁹ Ο σκοπός της ΑΔΑΕ ορίζεται στο αρ.1 του ν.3115/2003 ως εξής: «1. Συνιστάται, κατά την παράγραφο 2 του άρθρου 19 του Συντάγματος, Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (Α.Δ.Α.Ε.), με σκοπό την προστασία του απορρήτου των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο. Στην έννοια της προστασίας του απορρήτου των επικοινωνιών περιλαμβάνεται και ο έλεγχος της τήρησης των όρων και της διαδικασίας άρσης του απορρήτου.»

Η ΑΔΑΕ είναι Ανεξάρτητη Αρχή που απολαμβάνει διοικητική αυτοτέλεια (αρ.2 του ν.3115/2003), διαθέτει ξεχωριστή νομική προσωπικότητα και υπόκειται σε κοινοβουλευτικό έλεγχο (αρ.3 του ν.3115/2003). Η δράση της ΑΔΑΕ διαπνέεται από τις δικαϊκές αρχές της διαφάνειας, της αντικειμενικότητας και της αμεροληψίας (αρ.7 του ν.3115/2003). Αυτό συνεπάγεται καταρχάς ότι υπό το πρίσμα της αρχής της διαφάνειας ο έλεγχος της Ανεξάρτητης Αρχής μέσω του προσωπικού της δεν δύναται να διεξάγεται υπό συνθήκες μυστικότητας ή επιχειρησιακών κρυφών μεθόδων. Έτσι περαιτέρω η αρχή της διαφάνειας τηρείται τόσο κατά την εξέταση των καταγγελιών και την ακρόαση των ενδιαφερομένων όσο και την διαδικασία

---

¹²⁶ http://www.adae.gr/fileadmin/docs/pepragmena/2015/2015_chapter01.pdf.pdf

¹²⁷ Κ. Χρυσόγονος/Σ.Βλαχόπουλος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, ΝοΒ, 4η έκδοση, 2017

¹²⁸ <http://www.adae.gr/fileadmin/docs/nomoi/N.3115-2003.pdf>

¹²⁹ Ε. Βενιζέλο, Το αναθεωρητικό κεκτημένο, Το συνταγματικό φαινόμενο στον 21ο αιώνα και η εισφορά της αναθεώρησης του 2001, Αντ.Ν. Σάκκουλα, 2002

λήψης αποφάσεων για την επιβολή κυρώσεων.¹³⁰ Σε ότι αφορά την αρχή της αντικειμενικότητας, η τήρηση της αφορά στην διεξαγωγή ελέγχων με αντικειμενικά κριτήρια και με την διασφάλιση ενιαιότητας της ίδιας της διαδικασίας, ενώ παράλληλα η αρχή της αμεροληψίας επιβάλλεται τόσο κατά την διεξαγωγή των προληπτικών ελέγχων της Αρχής όσο και κατά την διαδικασία επιβολής κυρώσεων. Σημειωτέον δε ότι η λειτουργία της ΑΔΑΕ διέπεται από τη συλλογική δράση των μελών της, κατά την άσκηση των καθηκόντων τους και όλες οι αποφάσεις οφείλουν να περιέχουν αιτιολόγηση, δια αυτό καταχωρούνται και σε ειδικό βιβλίο ώστε να μπορούν να δημοσιευθούν, εκτός αν υφίσταται λόγος εθνικής άμυνας ή δημόσιας ασφάλειας (αρ.7, παρ.4,5 του ν.3115/2003).

Τα μέλη της ΑΔΑΕ αποτελούν ο Πρόεδρος, τον Αντιπρόεδρος και άλλα πέντε μέλη, καθώς και οι αναπληρωτές αυτών (αρ.2 του ν.3115/2003) και χαίρουν όπως προαναφέρθηκε και ανωτέρω πλήρους προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας. Η προσωπική ανεξαρτησία συνίσταται στην αυτόβουλη και αυτόνομη δράση των μελών, *«ώστε να εκπληρώνουν πηγαία και άρτια τα καθήκοντά τους. Αλλωστε, μόνον με την πηγαία άσκηση των καθηκόντων τους, δηλαδή αδιαφόρως της εικαζομένης βούλησης των πολιτικώς κρατούντων, αξιοποιούνται τα, κατά το άρθρο 101Α παρ. 2 Σ., «ανάλογα προσόντα» τους, που κατατείνουν στην επάρκεια και την αμεροληψία τους. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονισθεί ότι η προσωπική ανεξαρτησία σκοπεί κυρίως την αυθεντικότητα της βούλησης του μέλους της ανεξάρτητης αρχής, δηλαδή την έκφραση από το μέλος ίδιας βουλήσεως, και όχι υπαγορευόμενης ρητώς ή κατ' εικασίαν.»*¹³¹ Τόσο κατά την άσκηση των καθηκόντων τους όσο και έπειτα από την

---

¹³⁰ Γ. Τσόλια, Η προληπτική και κατασταλτική δράση της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (ΑΔΑΕ) στο πλαίσιο των ελεγκτικών της αρμοδιοτήτων (Διενέργεια προανακριτικών πράξεων ή διοικητικών ελέγχων;), ΝοΒ, 2009

¹³¹ Κ. Π. Παπανικολάου, Σύνταγμα ερμηνεία κατ'άρθρο, 101 Α, <https://www.syntagmawatch.gr/wp-content/uploads/2023/07/%CE%86%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF-101%CE%91-me-cover.pdf>

ολοκλήρωση της θητείας τους και την αποχώρησή τους, τα μέλη της ΑΔΑΕ δεσμεύονται από καθήκον εχεμύθειας και έχουν την υποχρέωση να υποβάλλουν κάθε χρόνο δήλωση περιουσιακής κατάστασης ενώπιον της Εισαγγελίας του Αρείου Πάγου (άρ.3 του ν.3115/2003). Οι υποχρεώσεις αυτές των μελών είναι κομβικής σημασίας προκειμένου να διασφαλίζονται και σε προσωπικό επίπεδο οι αρχές που διέπουν και την ίδια την λειτουργία της Αρχής, η παράβαση δε αυτών δημιουργεί πειθαρχικές ευθύνες για τα μέλη (αρ.5 του ν.3115/2003), σε ότι αφορά δε το καθήκον εχεμύθειας αυτό συνεπάγεται και ποινικές κυρώσεις (αρ.10 του ν.3115/2003).

Οι αρμοδιότητες της ΑΔΑΕ αναφέρονται λεπτομερειακά στο αρ.6 του ν. 3115/2003¹³² ενώ όπως προαναφέρθηκε υπόκειται σε κοινοβουλευτικό έλεγχο (άρ.3 του

---

¹³² Άρθρο 6 - Νόμος 3115/2003 - Αρμοδιότητες της Α.Δ.Α.Ε. «1. Η Α.Δ.Α.Ε., για την εκπλήρωση της αποστολής της, έχει τις ακόλουθες αρμοδιότητες: α) Διενεργεί, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν καταγγελίας, τακτικούς και έκτακτους ελέγχους, σε εγκαταστάσεις, τεχνικό εξοπλισμό, αρχεία, τράπεζες δεδομένων και έγγραφα της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (Ε.Υ.Π.), άλλων δημοσίων υπηρεσιών, οργανισμών, επιχειρήσεων του ευρύτερου δημόσιου τομέα, καθώς και ιδιωτικών επιχειρήσεων που ασχολούνται με ταχυδρομικές, τηλεπικοινωνιακές ή άλλες υπηρεσίες σχετικές με την ανταπόκριση και την επικοινωνία. Τον έλεγχο διενεργεί μέλος ή μέλη της Α.Δ.Α.Ε., συμμετέχει δε και υπάλληλός της, ειδικά προς τούτο εντεταλμένος από τον Πρόεδρό της για γραμματειακή υποστήριξη της διαδικασίας του ελέγχου. Κατά τον έλεγχο αρχείων που τηρούνται για λόγους εθνικής ασφάλειας παρίσταται αυτοπροσώπως ο Πρόεδρος της Α.Δ.Α.Ε. β) Λαμβάνει πληροφορίες σχετικές με την αποστολή της από τις υπό το στοιχείο α' υπηρεσίες, οργανισμούς και επιχειρήσεις, καθώς και από τους εποπτευόμενους Υπουργούς. γ) Καλεί σε ακρόαση, από τις υπηρεσίες, οργανισμούς, νομικά πρόσωπα και επιχειρήσεις που αναφέρονται στο ως άνω στοιχείο α', τις διοικήσεις, τους νόμιμους εκπροσώπους, τους υπαλλήλους και κάθε άλλο πρόσωπο, το οποίο κρίνει ότι μπορεί να συμβάλλει στην εκπλήρωση της αποστολής της. δ) Προβαίνει στην κατάσχεση μέσω παραβίασης του απορρήτου, που υποπίπτουν στην αντίληψή της κατά την ενάσκηση του έργου της και ορίζεται μεσεγγυούχος αυτών μέχρι να αποφανθούν τα αρμόδια δικαστήρια. Προβαίνει στην καταστροφή πληροφοριών ή στοιχείων ή δεδομένων, τα οποία αποκτήθηκαν με παράνομη παραβίαση του απορρήτου των επικοινωνιών. ε) Εξετάζει καταγγελίες σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων των αιτούντων, όταν θίγονται από τον τρόπο και τη διαδικασία άρσης του απορρήτου. στ) Στις περιπτώσεις των άρθρων 3, 4 και 5 του Ν. 2225/1994, η Α.Δ.Α.Ε. υπεισέρχεται μόνο στον έλεγχο της τήρησης των όρων και της διαδικασίας άρσης του απορρήτου, χωρίς να εξετάζει την κρίση των αρμόδιων δικαστικών αρχών. ζ) Τηρεί αρχείο απόρρητης αλληλογραφίας, σύμφωνα με το στοιχείο Β' της παρ. 2 του άρθρου 12 του παρόντος νόμου. η) Συνεργάζεται με άλλες αρχές της χώρας, με αντίστοιχες αρχές άλλων κρατών, με ευρωπαϊκούς και διεθνείς οργανισμούς, για θέματα της αρμοδιότητάς της. θ) Συντάσσει κάθε χρόνο την

ν.3115/2003). Πιο συγκεκριμένα σε ότι αφορά τον τρόπο άσκησης του

προβλεπόμενη στην παράγραφο 2 του άρθρου 1 του παρόντος νόμου έκθεση πεπραγμένων, στην οποία περιγράφει το έργο της, διατυπώνει παρατηρήσεις, επισημαίνει παραλείψεις και προτείνει τυχόν ενδεικνυόμενες νομοθετικές μεταβολές στον τομέα διασφάλισης του απορρήτου των επικοινωνιών. ι) Γνωμοδοτεί και απευθύνει συστάσεις και υποδείξεις για τη λήψη μέτρων διασφάλισης του απορρήτου των επικοινωνιών, καθώς και για τη διαδικασία άρσης αυτού. ια) Εκδίδει τον κανονισμό εσωτερικής λειτουργίας της, ο οποίος δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Ο κανονισμός εσωτερικής λειτουργίας πρέπει να είναι σύμφωνος με τις διατάξεις του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας. ιβ) Εκδίδει κανονιστικές πράξεις, δημοσιευόμενες στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, δια των οποίων ρυθμίζεται κάθε διαδικασία και λεπτομέρεια σε σχέση με τις ανωτέρω αρμοδιότητές της, καθώς και με την εν γένει διασφάλιση του απορρήτου των επικοινωνιών. ιγ) Καταρτίζει τον κανονισμό οικονομικής διαχείρισης, ο οποίος υποβάλλεται και εγκρίνεται από τον Υπουργό Οικονομίας και Οικονομικών.2. Τα μέλη και το προσωπικό της Α.Δ.Α.Ε., πλην του βοηθητικού προσωπικού, έχουν προς διαπίστωση των παραβάσεων της νομοθεσίας περί προστασίας του απορρήτου, τις εξουσίες και τα δικαιώματα που προβλέπονται στο Ν. 703/1977, όπως ισχύει. Τα πρόσωπα αυτά έχουν προς τούτο δικαίωμα να ελέγχουν τα προβλεπόμενα από το Π.Δ. 186/1992 (Κ.Β.Σ.) βιβλία και στοιχεία των ελεγχόμενων επιχειρήσεων και οργανισμών, αποκλεισμένης της κατάσχεσης ή της παραλαβής τους, καθώς και πάσης φύσεως αρχεία, βιβλία, στοιχεία και λοιπά έγγραφα των προσώπων που ελέγχουν, να ενεργούν έρευνες στα γραφεία και λοιπές εγκαταστάσεις τους, να λαμβάνουν ένορκες και ανωμοτί κατά την κρίση τους καταθέσεις, με την επιφύλαξη του άρθρου 212 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Οι σχετικές διατάξεις, απαγορεύσεις, ποινές και κυρώσεις του Ν. 703/1977, ως ισχύει, εφαρμόζονται αναλόγως σε περίπτωση αρνήσεως παροχής στοιχείων, παρεμπόδισης ή δυσχέρασης του έργου της Α.Δ.Α.Ε., επιφυλασσόμενης της εφαρμογής των προβλεπόμενων από τον παρόντα νόμο κυρώσεων.3. Η Α.Δ.Α.Ε. μπορεί με απόφασή της να συγκροτεί μόνιμες και έκτακτες επιτροπές και ομάδες εργασίας για την εξέταση και έρευνα επί θεμάτων ειδικού ενδιαφέροντος που σχετίζονται με θέματα των αρμοδιοτήτων της. Στις επιτροπές και ομάδες εργασίας μπορούν να συμμετέχουν και πρόσωπα που δεν αποτελούν μέλη ή προσωπικό της Α.Δ.Α.Ε. Το έργο των επιτροπών ή των ομάδων εργασίας κατευθύνεται από μέλη της Α.Δ.Α.Ε. Οι εισηγήσεις και οι γνωμοδοτήσεις των επιτροπών και ομάδων εργασίας υποβάλλονται στα αρμόδια όργανα της Α.Δ.Α.Ε., που αποφασίζουν για την τυχόν δημοσιοποίηση των πορισμάτων.4. Κατά των εκτελεστών αποφάσεων της Α.Δ.Α.Ε. μπορεί να ασκηθεί αίτηση ακυρώσεως ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, καθώς και οι προβλεπόμενες από το Σύνταγμα και τη νομοθεσία διοικητικές προσφυγές. Ένδικο βοηθήματα κατά των αποφάσεων της Α.Δ.Α.Ε. μπορεί να ασκεί και ο Υπουργός Δικαιοσύνης.5. Η Α.Δ.Α.Ε. παρίσταται αυτοτελώς σε κάθε είδους δίκες που έχουν ως αντικείμενο πράξεις ή παραλείψεις της. Εκπροσωπείται δικαστικώς από μέλη του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους ή από μέλη της Νομικής της Υπηρεσίας.6. Η Α.Δ.Α.Ε. μπορεί να συνάπτει συμβάσεις παροχής υπηρεσιών, μελετών και προμηθειών, για θέματα που άπτονται των σκοπών της και της λειτουργίας της. Η σύναψη και η υλοποίηση των συμβάσεων αυτών διέπονται από τις εκάστοτε ισχύουσες διατάξεις του Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τις διατάξεις περί προμηθειών του Δημοσίου και από τους σχετικούς Κανονισμούς της Α.Δ.Α.Ε., οι οποίοι εγκρίνονται και τροποποιούνται με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομίας και Οικονομικών και Δικαιοσύνης.

κοινοβουλευτικού ελέγχου αυτός ορίζεται από το άρθρο 138Α του Κανονισμού της Βουλής¹³³ και προβλέπει την κατάθεση ετήσιας έκθεσης πεπραγμένων για το έργο της το προηγούμενο έτος.¹³⁴ Η έκθεση αυτή διαβιβάζεται στην μόνιμη Επιτροπή Θεσμών και Διαφάνειας ή στην αρμόδια διαρκή επιτροπή ή και σε επιτροπή κατά περίπτωση συνιστώμενη από τη Διάσκεψη των Προέδρων (άρθρο 138Α παρ. 1 συνδ. 43Α παρ. 2 περ. α' ΚτΒ). Η επιτροπή αυτή, αφού πρώτα επεξεργαστεί την έκθεση έχει την δυνατότητα να καλέσει σε ακρόαση τον Πρόεδρο ή τα μέλη της ΑΔΑΕ

---

¹³³ 1. Κάθε ανεξάρτητη αρχή, συνταγματικά κατοχυρωμένη ή συσταθείσα με νόμο, υποβάλλει στον Πρόεδρο της Βουλής, μέχρι την 31η Μαρτίου κάθε έτους, έκθεση πεπραγμένων για το έργο της κατά το προηγούμενο έτος. Ο Πρόεδρος της Βουλής διαβιβάζει την έκθεση στη μόνιμη επιτροπή θεσμών και διαφάνειας ή στην αρμόδια διαρκή επιτροπή ή και σε επιτροπή συνιστώμενη, κατά περίπτωση, από τη Διάσκεψη των Προέδρων. 2. Κάθε ανεξάρτητη αρχή μπορεί να υποβάλλει ειδικές εκθέσεις για θέματα της αρμοδιότητάς της, οι οποίες διαβιβάζονται στις οικείες επιτροπές κατά τα οριζόμενα στην παράγραφο 1. 3. Για την ενημέρωση της Βουλής η αρμόδια, κατά την παράγραφο 1, επιτροπή μπορεί να παραγγέλλει στις ανεξάρτητες αρχές τη σύνταξη ειδικών εκθέσεων σε υποθέσεις γενικότερου ενδιαφέροντος. Την παραγγελία αυτή διαβιβάζει στις ανεξάρτητες αρχές ο Πρόεδρος της Βουλής. **4. Η μόνιμη επιτροπή θεσμών και διαφάνειας, η αρμόδια διαρκής επιτροπή και η τυχόν συνιστώμενη κατά την παράγραφο 1 επιτροπή υποβάλλουν στον Πρόεδρο της Βουλής τα πορίσματα των συζητήσεών τους για το έργο κάθε ανεξάρτητης αρχής, ο οποίος τα αποστέλλει στον αρμόδιο Υπουργό και την ελεγχόμενη αρχή. Στο πόρισμα περιλαμβάνεται και η γνώμη της μειοψηφίας. Η παράγραφος 6 του άρθρου 43^Α εφαρμόζεται αναλόγως. 5. Για την ακρόαση των Προέδρων ή μελών ανεξάρτητων αρχών εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις του πρώτου εδαφίου της παραγράφου 1 του άρθρου 38 και των εδαφίων α' και β' της παραγράφου 6 του άρθρου 41Α. 6. Η μόνιμη επιτροπή θεσμών και διαφάνειας ή η αρμόδια διαρκής επιτροπή ή η κατά περίπτωση συνιστώμενη αρμόδια επιτροπή επεξεργάζεται τις διαπιστώσεις και προτάσεις των υποβαλλόμενων ετήσιων ή ειδικών εκθέσεων και μπορεί να εφαρμόζει τη διαδικασία ακροάσεων των παραγράφων 1 έως 6 του άρθρου 41Α, πλην του τελευταίου εδαφίου της παραγράφου 6. Μετά την ολοκλήρωση των ακροάσεων, η επιτροπή μπορεί να συντάσσει έκθεση, εφαρμόζοντας αναλόγως τις διατάξεις των παραγράφων 7 και 8 του άρθρου 41Α. ***7. α) Κάθε ανεξάρτητη κατά το Σύνταγμα αρχή μπορεί να αναφέρεται προς τη Βουλή για την προώθηση και επίλυση θεμάτων που ανάγονται στην εκπλήρωση της αποστολής της. Ο Πρόεδρος της Βουλής διαβιβάζει τις σχετικές αναφορές στη μόνιμη επιτροπή θεσμών και διαφάνειας, η οποία μπορεί να διατυπώνει εγγράφως προς τον Πρόεδρο της Βουλής τις απόψεις της επί των ανωτέρω αναφορών. β) Οι ανεξάρτητες κατά το Σύνταγμα αρχές καταθέτουν στον Πρόεδρο της Βουλής αντίγραφο του σχεδίου Προϋπολογισμού τους, που υποβάλλουν στον Υπουργό Οικονομίας και Οικονομικών

¹³⁴ Ενδεικτικώς παραθέτουμε την τελευταία έκθεση πεπραγμένων της ΑΔΑΕ για το έτος 2022. http://www.adae.gr/fileadmin/docs/pepragmena/2021-2/Pepragmena_2022.pdf, 31/01/2024 (τελευταία προσπέλαση)

(άρθρο 138Α παρ. 6 συνδ. 41Α ΚτΒ). Το πόρισμα της συζήτησης που θα διεξαχθεί στην επιτροπή σχετικά με το εκπονούμενο έργο κατατίθεται στον Πρόεδρο της Βουλής και δια αυτού αποστέλλεται στον αρμόδιο υπουργό και στην εκάστοτε ελεγχόμενη αρχή (άρθρο 138Α παρ. 4 ΚτΒ). Το πόρισμα που δημιουργείται ως απότοκο αυτής της διαδικασίας οφείλει να λαμβάνεται υπόψη τόσο από την εκτελεστική εξουσία όσο και από τις ίδιες τις Ανεξάρτητες Αρχές όπως η ΑΔΑΕ προκειμένου να ενισχυθεί και να προωθηθεί με βέλτιστο τρόπο το έργο τους.¹³⁵ Τέλος το κράτος δικαίου και η αρχή της νομιμότητας δεν δύνανται να μην επιτάσσουν και τον δικαστικό έλεγχο της Ανεξάρτητης Αρχής, ακόμη και όταν αυτή ασκεί τα θεσμικώς κατοχυρωμένα καθήκοντά της. Συνεπώς, ο δικαστικός έλεγχος επί της ΑΔΑΕ δεν θα πρέπει να ειδώνεται ως μία προσπάθεια νόθευσης της ανεξαρτησίας της.¹³⁶ Οι ατομικές διοικητικές πράξεις που εκδίδει η ΑΔΑΕ, κατά την άσκηση του ελέγχου νομιμότητας δύναται να προσβληθούν με άσκηση αίτησης ακύρωσης ενώπιον του ΣτΕ.¹³⁷ Αναφορικά με τις διοικητικές διαφορές ουσίας που προκύπτουν από την επιβολή διοικητικών προστίμων στην περίπτωση παραβίασης, αυτές προσβάλλονται σε δεύτερο βαθμό με την άσκηση προσφυγής ενώπιον του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών. Για τις τελευταίες προβλέπεται και δυνατότητα άσκησης αίτησης αναιρέσεως ενώπιον του ΣτΕ. Τέλος τα μέλη της ΑΔΑΕ δεν υπέχουν αστική ευθύνη, και δεν εξετάζονται ή διώκονται ποινικώς για πράξεις ή

---

¹³⁵ Κυριάκος Π. Παπανικολάου, Σύνταγμα ερμηνεία κατ'άρθρο, 101 Α, <https://www.syntagmawatch.gr/wp-content/uploads/2023/07/%CE%86%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF-101%CE%91-me-cover.pdf>

¹³⁶ Κυριάκος Π. Παπανικολάου, Σύνταγμα ερμηνεία κατ'άρθρο, 101 Α, <https://www.syntagmawatch.gr/wp-content/uploads/2023/07/%CE%86%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF-101%CE%91-me-cover.pdf>

¹³⁷ Μπέσιλα – Μακρίδη Ελισάβετ, Ο έλεγχος της διοίκησης: το δικαίωμα της αναφοράς στις Αρχές, οι Ανεξάρτητες Αρχές (Ν. 3051 / 2002) & ο Συνήγορος του Πολίτη, Τόμος Ι, Σάκκουλας 2004

παραλείψεις τους κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, εκτός αν έπραξαν από δόλο ή βαρεία αμέλεια.¹³⁸

4.1.1. ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΑΔΑΕ (2010-2022)

Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη στη θεωρία, οι Ανεξάρτητες αρχές εν γένει δεν υπόκεινται σε κοινοβουλευτικό έλεγχο, αλλά τουναντίον σε ένα καθεστώς ήπιας λογοδοσίας. Αυτό ισχύει ώστε να διασφαλίζεται η τήρηση της αρχής της διαφάνειας αλλά και να ασκείται κριτική επί του έργου των Αρχών.¹³⁹ Η θεωρία αυτή στηρίζεται στο γεγονός ότι δεν δύναται παραδείγματος χάριν η Επιτροπή Διαφάνειας και Θεσμών να επιφέρει κυρώσεις ή την αποπομπή μέλους της Ανεξάρτητης Αρχής,¹⁴⁰ πολλώ δε μάλλον όταν η ίδια έχει ένα τόσο ευρύ φάσμα αρμοδιοτήτων σε κρίσιμα και καίρια ζητήματα της λειτουργίας ενός κράτους δικαίου.¹⁴¹ Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 138Α παρ. 5 του ΚτΒ ¹⁴² προβλέπεται δυνατότητα ακρόασης του Προέδρου ή των μελών της Ανεξάρτητης Αρχής, ενώ συνάμα ισχύει ότι κάθε Ανεξάρτητη Αρχή έχει την δυνατότητα να καταθέτει στην Βουλή επί θεμάτων που

---

¹³⁸ Άρθρο 55 ν. 5043/2023 « 1. Τα μέλη των συνταγματικά κατοχυρωμένων ανεξάρτητων αρχών και το προσωπικό τους με οποιαδήποτε έννομη σχέση:(α) Δεν υπέχουν αστική ευθύνη έναντι οποιουδήποτε τρίτου για πράξεις ή παραλείψεις τους κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Ευθύνονται μόνο έναντι του Ελληνικού Δημοσίου για πράξεις ή παραλείψεις τους από δόλο ή βαρεία αμέλεια, (β) δεν εξετάζονται ούτε διώκονται ποινικά για πράξεις ή παραλείψεις τους, για έκφραση γνώμης, υποβολή εισήγησης, πρόταση που διατύπωσαν ή απόφαση που έλαβαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, εκτός αν ενήργησαν με δόλο.»

¹³⁹ Φ. Μπότση, Ο κοινοβουλευτικός έλεγχος των συνταγματοποιημένων Ανεξάρτητων Αρχών, ΕφημΔΔ 3/2007

¹⁴⁰ Γ. Σωτηρέλη, Σύνταγμα και Δημοκρατία στην εποχή της «παγκοσμιοποίησης», Αντ.Ν. Σάκκουλα 2000

¹⁴¹ Α. Μπενάκη-Ψαρούδα, «Οι ανεξάρτητες αρχές στο πολιτειακό σύστημα», σε Ν. Φραγκάκης, Οι Ανεξάρτητες Αρχές στη σύγχρονη δημοκρατία, Αντ.Ν. Σάκκουλα, 2008

¹⁴² ΚτΒ, ΑΡ.138 Α,παρ.5 «Για την ακρόαση των Προέδρων ή μελών ανεξάρτητων αρχών εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις του πρώτου εδαφίου της παραγράφου 1 του άρθρου 38 και των εδαφίων α' και β' της παραγράφου 6 του άρθρου 41^Α»

άπτονται των αρμοδιοτήτων της. Έτι περαιτέρω, στο αρ.14, εδ. ζ του ΚτΒ ¹⁴³για την πληρέστερη διασφάλιση των αρχών του κράτους δικαίου και δη της διαφάνειας και της δημοκρατικής λειτουργίας η Διάσκεψη των Προέδρων έχει τη δυνατότητα, εφόσον κρίνει ότι είναι αναγκαίο να προσκαλεί τις Ανεξάρτητες Αρχές ενώπιόν της για θέματα που αφορούν τη λειτουργία τους και να υποβάλλει κατόπιν στην Ολομέλεια της Βουλής σχετικές εκθέσεις και προτάσεις.

Τέλος όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα οι εγγυήσεις του κράτους δικαίου και η αρχή της νομιμότητας επιτάσσουν τον δικαστικό έλεγχο της Ανεξάρτητης Αρχής. Αυτό εκπορεύεται από την φύση της Αρχής να συνιστά *latu sensu* διοικητικό όργανο, αποτελώντας αναπόσπαστο μέρος της εκτελεστικής εξουσίας. Ανεξαρτήτως της εκ του Συντάγματος ευρεία ανεξαρτησία της, η Ανεξάρτητη Αρχή υπόκειται αποκλειστικά σε έλεγχο νομιμότητας¹⁴⁴ των πράξεων, παραλείψεων και υλικών ενεργειών της.¹⁴⁵

Στο πλαίσιο αυτό παρατίθενται κάποια στατιστικά στοιχεία όπως καταγράφονται στις ετήσιες εκθέσεις πεπραγμένων της ΑΔΑΕ αναφορικά με τις άρσεις απορρήτου των επικοινωνιών για το χρονικό διάστημα 2010-2022. ¹⁴⁶

---

¹⁴³ ΚτΒ, αρ.14, εδ. ζ': «Η Διάσκεψη των Προέδρων (...)****ζ) καλεί, όταν το κρίνει αναγκαίο, οποιαδήποτε ανεξάρτητη αρχή για θέματα σχετικά με την κατά το Σύνταγμα εκπλήρωση της αποστολής της και, σχετικά με την Ελληνική Στατιστική Αρχή, για την κατά το νόμο αποστολή της και υποβάλλει, όταν επίσης το κρίνει αναγκαίο, σχετικές εκθέσεις και προτάσεις στην Ολομέλεια της Βουλής»

¹⁴⁴ Κ. Παναγούλια, Ο δικαστικός έλεγχος της δράσης των ανεξάρτητων αρχών, Σάκκουλα, 2023

¹⁴⁵ Π. Παυλόπουλος, Παρατηρήσεις ως προς την συνταγματική κατοχύρωση των αρμοδιοτήτων της ΑΔΑΕ, Constitutionalism.gr

¹⁴⁶ Το έτος 2010 η Έκθεση της ΑΔΑΕ αναγράφει 2.281 άρσεις απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και 1.169 βουλεύματα για διακρίβωση άλλων εγκλημάτων (ανθρωποκτονίες, κλοπές, πλαστογραφίες, εμπρησμούς κ.ο.κ.), το έτος 2011 η Έκθεση της ΑΔΑΕ αναγράφει 3.472 άρσεις απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και 1.743 βουλεύματα για διακρίβωση άλλων εγκλημάτων, το έτος 2012 η Έκθεση της ΑΔΑΕ αναγράφει 2.634 άρσεις

Εύκολα μπορεί να συναχθεί από τα επίσημα στοιχεία της ΑΔΑΕ για την τελευταία δεκαετία ότι οι νόμιμες και καταγεγραμμένες παρακολουθήσεις για λόγους εθνικής ασφάλειας έχουν εξαπλασιαστεί. Η αύξηση που παρατηρείται είναι μόνιμη και διαρκώς αυξάνουσα από το 2015 έως και το 2022. Μολονότι δεν υφίστανται στοιχεία που να αναδεικνύουν τους πραγματικούς λόγους που επικλήθηκαν για την προστασία εθνικής ασφάλειας και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των υποκειμένων στα οποία επιβλήθηκε άρση, το κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι της περιόδου θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι δεν ανταποκρίνεται στην ραγδαία αυτή

απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και 2.055 βουλεύματα για διακρίβωση άλλων εγκλημάτων, το έτος 2013 η Έκθεση της ΑΔΑΕ αναγράφει 4.141 άρσεις απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και 2.334 βουλεύματα για διακρίβωση άλλων εγκλημάτων, το έτος 2014 η Έκθεση της ΑΔΑΕ αναγράφει 3.780 άρσεις απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και 1.956 βουλεύματα για διακρίβωση άλλων εγκλημάτων, το έτος 2015 η Έκθεση της ΑΔΑΕ αναγράφει 2.871 άρσεις απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και 2.304 βουλεύματα για διακρίβωση άλλων εγκλημάτων, το έτος 2016 η Έκθεση της ΑΔΑΕ αναγράφει 5.177 άρσεις απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και 2.947 βουλεύματα για διακρίβωση άλλων εγκλημάτων, το έτος 2017 η Έκθεση της ΑΔΑΕ αναγράφει 7.182 άρσεις απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και 3.194 βουλεύματα για διακρίβωση άλλων εγκλημάτων, το έτος 2018 η Έκθεση της ΑΔΑΕ αναγράφει 11.113 άρσεις απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και 3.400 βουλεύματα για διακρίβωση άλλων εγκλημάτων, το έτος 2019 η Έκθεση της ΑΔΑΕ αναγράφει 11.680 άρσεις απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και 2.302 βουλεύματα για διακρίβωση άλλων εγκλημάτων, το έτος 2020 η Έκθεση της ΑΔΑΕ αναγράφει 13.751 άρσεις απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και 3.190 βουλεύματα για διακρίβωση άλλων εγκλημάτων, το έτος 2021 η Έκθεση της ΑΔΑΕ αναγράφει 15.475 άρσεις απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και 3.097 βουλεύματα για διακρίβωση άλλων εγκλημάτων και τέλος το έτος 2022 η Έκθεση της ΑΔΑΕ αναγράφει 10.154 άρσεις απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και 3.609 βουλεύματα για διακρίβωση άλλων εγκλημάτων. Ο αριθμός των άρσεων απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας το έτος 2018 αποτελεί ιστορικό ρεκόρ όλων των εποχών επί της αναλογίας του με την προηγούμενη χρονιά αλλά και σε συνολικό αριθμό άρσεων μέχρι εκείνο το έτος (2018). Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι το 2022, τη χρονιά που ξεκίνησαν δημοσιογραφικές αποκαλύψεις μέσω ενημέρωσης για το σκάνδαλο των υποκλοπών, οι άρσεις απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας μειώθηκαν κατακόρυφα. Έτσι από τις 22.180 εισαγγελικές διατάξεις που είχαμε εν τέλει το 2021, έναν χρόνο μετά ΕΥΠ, Αντιτρομοκρατική και Διεύθυνση Ασφάλειας Αττικής απέστειλαν στην ΑΔΑΕ 10.154 εισαγγελικές διατάξεις άρσεις απορρήτου για λόγους εθνικής ασφαλείας. «ΕΥΠ και Αντιτρομοκρατική έκρυψαν 6.705 άρσεις απορρήτου για εθνική ασφάλεια.» Ελίζα Τριανταφύλλου, 01.02.2024, διαθέσιμο <https://insidestory.gr/article/eyp-kai-antitromokratiki-ekrypsan-6705-arseis-aporritoy-gia-ethniki-asfaleia?token=AX2mFnGc54&fbclid=IwAR3eJzZvcqFWKIgOx-KNlizzRliG62hXON2usd6MLqiFYb8uAG1yb4YbzM>

αύξηση.¹⁴⁷ Επιπροσθέτως ο αριθμός των νόμιμων άρσεων για ιδιαίτερος σοβαρά αδικήματα έχει μεν περίπου τριπλασιαστεί κατά την τελευταία δεκαετία, παραμένει όμως σχετικά σταθερός, με αυξομειώσεις. Ο λόγος άρσης του απορρήτου ζητήματα εθνικής ασφάλειας έχει μεταβληθεί σταδιακά από 1 προς 2, το 2010, σε παραπάνω από 1 προς 4 το 2020.¹⁴⁸ Η αποτύπωση των στατιστικών στοιχείων καθιστά ακόμη πιο αναγκαία την εις βάθος ανάλυση του περιορισμού του δικαιώματος του επικοινωνιακού απορρήτου στη σύγχρονη εποχή.

Β' ΜΕΡΟΣ: Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

5. Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Όπως αναλύθηκε διεξοδικά και σε προηγούμενο μέρος του παρόντος η προστασία του δικαιώματος, όπως αποτυπώνεται στο άρθρο 19 παρ. 1, εδ.α Σ είναι αδιάσπικτη, για αυτό η απάλειψη του «απολύτως απαραβίαστου» στο άρθρο 19, παρ.1 εδ.β' όπου περιγράφεται ο περιορισμός του δικαιώματος καθίσταται δηλωτική εξαιρετικότητας.¹⁴⁹ Έτσι, αφενός το δικαίωμα του επικοινωνιακού απορρήτου είναι απολύτως απαραβίαστος, αφετέρου όμως δύναται να τύχει κάποιου περιορισμού υπό τη συνδρομή συγκεκριμένων προϋποθέσεων. Η πλειοψηφία των θεωρητικών της νομικής σκέψης συνηγορεί πως αυτή η λεκτική αντίφαση- κυρίως λόγω της χρήσης του επιρρήματος⁻¹⁵⁰ επιλέχθηκε συνειδητά από τον συντακτικό νομοθέτη

---

¹⁴⁷ Υπό την έννοια ότι το ελληνικό κράτος δεν αντιμετώπισε τον κίνδυνο ένοπλης σύρραξης ή τρομοκρατικού χτυπήματος.

¹⁴⁸ Αναφερόμαστε πάντα για τις νόμιμες άρσεις. Το πρόσφατο σκάνδαλο υποκλοπών στο οποίο θα αναφερθούμε στο Γ' Μέρος της παρούσας μελέτης κατέδειξε ότι υπήρξαν αρκετές μη σύννομες άρσεις.

¹⁴⁹ Μιχαήλ Στεφανόπουλος, Δικηγόρος, « Η άρση του απορρήτου της επικοινωνίας στο ελληνικό Σύνταγμα - Επιστροφή στα θεμελιώδη μέσω της συγκυρίας» ΤΝΠ QUALEX, ΘΠΔΔ, 12/2023, 27/01/2024

¹⁵⁰ Υπογραμμίζοντας «την ανάγκη να διασφαλισθεί η άσκηση ενός δικαιώματος που εμφανίζει υψηλό δείκτη διακινδυνεύσεως.» Γ. Καμίνη, Το απόρρητο της τηλεφωνικής

για να εξαίρει τις ιδιαίτερες και μοναδικές περιστάσεις που αντανakλά η ρητή επιφύλαξη του νόμου στο εδ. β'. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι το επικοινωνιακό απόρρητο καθώς και το δικαίωμα προστασίας της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας (άρθρο 5 παρ. 2 Σ.) είναι εκείνα που χαίρουν αναντίλεκτα απόλυτης συνταγματικής προστασίας.¹⁵¹

Η απολυτότητα κάμπτεται όταν δεν εναρμονίζεται με το Σύνταγμα.¹⁵² Το Σύνταγμα δεν επαφίεται στον κοινό νομοθέτη να ορίσει τους περιορισμούς αλλά τους αναφέρει το ίδιο περιοριστικώς.¹⁵³ Το άρθρο 19, παρ. 1, εδ. β' ορίζει: «**Νόμος ορίζει τις εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων**».

Η σπουδαιότητα της διάταξης απαιτεί γραμματική και ερμηνευτική ερμηνεία με απόλυτη οξυδέρκεια από τον εφαρμοστή του νόμου. Στην εν θέματι διάταξη παρατίθεται οι τέσσερις ειδικότερες προϋποθέσεις, οι οποίες πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά για την άρση του επικοινωνιακού απορρήτου.

Η πρώτη προϋπόθεση αναφέρεται στην λέξη «**νόμος**». Με την λέξη αυτή ο συντακτικός νομοθέτης εισάγει την αρχή της νομιμότητας, δηλαδή προϋποθέτει την ύπαρξη επιτρεπτικού νόμου για τον περιορισμό του δικαιώματος. Ο νόμος αυτός είναι εκτελεστικός της συνταγματικής διάταξης και δύναται να έχει τυπικό ή ουσιαστικό χαρακτήρα. Μπορεί να είναι τυπικός νόμος ή κανονιστική διάταξη κατόπιν νομοθετικής εξουσιοδότησης, όμως δεν μπορεί να έχει το χαρακτήρα

επικοινωνίας: Η συνταγματική προστασία και η εφαρμογή της από τον ποινικό νομοθέτη και τα δικαστήρια, ΝοB 1995, σελ. 522.

¹⁵¹ Παπανικολάου, Α. (2021) «Κακόβουλες κλήσεις» και επικοινωνιακό απόρρητο: μια καθόλου αυτονόητη σύμπλευση

¹⁵² Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 19: Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο», Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 01.12.2023

¹⁵³ Α. Μ. Παντελής, «Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου», Εκδόσεις Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 2007

ατομικής διοικητικής διάταξης.¹⁵⁴ Εν τοις πράγμασι έχει κατοχυρωθεί ο νόμος αυτός να είναι τυπικός και ειδικός προκειμένου να εξασφαλίζεται η δυνατόν μεγαλύτερη ασφάλεια δικαίου.¹⁵⁵ Πριν την ψήφιση του Ν 5002/2022 (ΦΕΚ Α' 228/09.12.2022), με τον οποίο ρυθμίστηκε εκ νέου το πλαίσιο της διαδικασίας άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, στον οποίο θα αναφερθούμε εκτενώς στη συνέχεια ο προηγούμενος εκτελεστικός του Συντάγματος νόμος, ήταν ο Ν 2225/1994 (ΦΕΚ Α' 121/20.07.1994).¹⁵⁶

Με την λέξη «**ορίζει**» η διάταξη του εδ. β' της παρ.1 του αρ.19 Σ υποδηλώνει ότι ανεξαρτήτως της τυπικής μορφής του νόμου, εκείνος οφείλει να ρυθμίζει με σαφήνεια και ακρίβεια την επόμενη διαδικασία άρσης του απορρήτου. Με την επίκληση νόμου που ορίζει τις περιπτώσεις άρσης δηλώνεται ότι ο περιορισμός δεν μπορεί να ισχύσει απευθείας εκ του Συντάγματος ούτε μπορεί να εφαρμοστεί *in concreto* από τη διοίκηση κατ' εφαρμογή της συνταγματικής διάταξης.¹⁵⁷

Η χρήση του όρου «**εγγυήσεις**» υποδηλώνει ότι ανεξαρτήτως της τυπικής μορφής που θα έχει ο σχετικός νόμος θα πρέπει να ορίζει υπό ποιες εγγυήσεις ουσιαστικές, διαδικαστικές, προληπτικές και κατασταλτικές θα συντελείται ο περιορισμός. Η άρση του επικοινωνιακού απορρήτου συνιστά εξαίρεση υπό εγγυήσεις.¹⁵⁸ Η παρουσία εγγυήσεων για την εξαιρετική περίπτωση άρσης του απορρήτου διατράνώνει την προσπάθεια του νομοθέτη να μην καταστρατηγείται ο πυρήνας του δικαιώματος. Συνεπώς η ύπαρξη εγγυήσεων που αποτρέπουν την «**πρόσβαση**»

---

¹⁵⁴ Π. Δαγτόγλου *Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012

¹⁵⁵ Μιχαήλ Στεφανόπουλος, Δικηγόρος, « Η άρση του απορρήτου της επικοινωνίας στο ελληνικό Σύνταγμα - Επιστροφή στα θεμελιώδη μέσω της συγκυρίας» ΤΝΠ QUALEX, ΘΠΔΔ, 12/2023, 27/01/2024

¹⁵⁶ <http://www.adae.gr/fileadmin/docs/nomoi/nomoi/2225.1994.pdf>

¹⁵⁷ Π. Δαγτόγλου *Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012

¹⁵⁸ Μιχαήλ Στεφανόπουλος, Δικηγόρος, « Η άρση του απορρήτου της επικοινωνίας στο ελληνικό Σύνταγμα - Επιστροφή στα θεμελιώδη μέσω της συγκυρίας» ΤΝΠ QUALEX, ΘΠΔΔ, 12/2023, 27/01/2024

στην πραγματοποίηση των επικοινωνιών και επιπροσθέτως εμποδίζουν τυχόν αντισυνταγματικούς περιορισμούς ή κατάχρηση των συνταγματικώς αναφερομένων συντελεί στην εφαρμογή του συστήματος «περιορισμού των περιορισμών» και την προστασία της αρχής της αναλογικότητας και της μη προσβολής του πυρήνα του δικαιώματος.¹⁵⁹ Η σημαντικότερη διαδικαστική εγγύηση, η οποία προστέθηκε στην διάταξη κατά την Αναθεώρηση του 2001, είναι η συγκρότηση και λειτουργία Ανεξάρτητης Αρχής, εν προκειμένω της ΑΔΑΕ, το σύνολο των αρμοδιοτήτων της οποίας έχουν αναλυθεί εκτενώς ανωτέρω. Οι ελεγκτικές αρμοδιότητες της ΑΔΑΕ για τις περιπτώσεις νόμιμου περιορισμού του δικαιώματος από το κράτος απορρέουν κατευθείαν εκ του Συντάγματος και δημιουργούν ένα θεσμικό πλαίσιο, ώστε τυχόν μεταγενέστερη προσπάθεια νομοθετικής συρρίκνωσης αυτών εκτός των ορίων που θέτει το Σύνταγμα στο άρθρο 19 παρ.2 να θεωρείται αντισυνταγματική.¹⁶⁰ Για την αποτελεσματική εφαρμογή των ελεγκτικών αρμοδιοτήτων της ΑΔΑΕ προβλέπεται ένα πλέγμα κυρώσεων σε όσους προβαίνουν σε καταπάτηση του δικαιώματος.¹⁶¹ Η αποτύπωση κυρώσεων αντανακλάται και στην παρ.3 του άρθρου 19 όπου απαγορεύεται ρητώς η προσκόμιση και η επίκληση ενώπιον των κρατικών αρχών των αποδεικτικών μέσων που αποκτήθηκαν κατά παράβαση των άρθρων 9, 9^Α και 19 Σ.

Οι εγγυήσεις που ορίζονται από τον σχετικό νόμο για τον περιορισμό του δικαιώματος αφορούν την «δικαστική αρχή» που «δεν δεσμεύεται». Στο δεύτερο μέρος της συνταγματικής διάταξης του άρθρου 19 παρ.1 εδ.β', γίνεται αναφορά στην δικαστική εξουσία, ήτοι την δικαστική αρχή. Ο περιορισμός του επικοινωνιακού απορρήτου εναποτίθεται στην δικαστική αρχή και το γεγονός αυτό αποτελεί μια συντακτική επιλογή προκειμένου να δημιουργηθεί ένα θεσμικό αντίβαρο σε πιθανή

---

¹⁵⁹ Κ. Χρυσόγονο/Σ. Βλαχόπουλο, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα

¹⁶⁰ Όπ.π Κ. Χρυσόγονος

¹⁶¹ Ακόμη και αν αυτοί συνιστώνται στην κρατική εξουσία.

κατάχρηση του περιορισμού¹⁶² από τις κρατικές αρχές.¹⁶³ Άρα εφαρμογή του περιοριστικού μέτρου μπορεί να νοηθεί μόνο κατόπιν προηγούμενης εντολής αρμόδιου δικαστικού λειτουργού και όχι από την διοικητική αρχή, στα πλαίσια της συνταγματικής αποστολής της δικαστικής εξουσίας για απονομή δικαιοσύνης.¹⁶⁴ Ως δικαστική αρχή νοείται κάθε μονοπρόσωπο ή συλλογικό όργανο της δικαστικής εξουσίας, τα οποία τελούν υπό τις συνταγματικές εγγυήσεις της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας του δικαστή, κατ' άρθρο 87-91 Σ.179.¹⁶⁵ Σύμφωνα με τον ισχύοντα Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργών¹⁶⁶, οι εισαγγελίες λογίζονται επίσης ως ανεξάρτητες δικαστικές αρχές και υπάγονται στις οικείες διατάξεις περί κατάστασης δικαστικών λειτουργών.¹⁶⁷ Η απόφαση για την άρση του επικοινωνιακού απορρήτου συνιστά κατά την έννοια του άρθρου 137 ΚΠΔ ¹⁶⁸ διαδικαστική πράξη δικαστικού οργάνου.¹⁶⁹ Για την πληρέστερη

---

¹⁶² «Η λειτουργική σημασία της δικαιοσύνης στο σύγχρονο κράτος δικαίου βρίσκεται στην ιδιαίτερη αρμοδιότητά, της να ελέγχει την άσκηση και να αποτρέπει την κατάχρηση οιασδήποτε εξουσίας σε βάρος των πολιτών. Για να επιτύχει σ' αυτή την εξαιρετική αποστολή του ο δικαστής θα πρέπει ν' αποβάλει τη νοοτροπία ότι αποτελεί φορέα εξουσίας (και μάλιστα ανέλεγκτης!) και να αποκτήσει αντιεξουσιαστική συνείδηση.» Μανωλεδάκης Ι. «Στέφανος Μαθθίας», Νομικά Χρονικά, Ιούλιος-Αύγουστος 2009 - ΤΕΥΧΟΣ 56

¹⁶³ Π. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο - Ατομικά Δικαιώματα. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλας, 2012

¹⁶⁴ Μιχαήλ Στεφανόπουλος, Δικηγόρος, « Η άρση του απορρήτου της επικοινωνίας στο ελληνικό Σύνταγμα - Επιστροφή στα θεμελιώδη μέσω της συγκυρίας» ΤΝΠ QUALEX, ΘΠΔΔ, 12/2023, 27/01/2024

¹⁶⁵ Γ. Λαζαράκο, Ο ιδιωτικός βίος, η προστασία προσωπικών δεδομένων και το απόρρητο της επικοινωνίας

¹⁶⁶ ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 4938 ΦΕΚ Α 109/6.6.2022, Κώδικας Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργών και λοιπές διατάξεις. https://www.kodiko.gr/nomologia/download_fek?f=fek/2022/a/fek_a_109_2022.pdf&t=34c00c62e743157d1734e9d613f737aa

¹⁶⁷ Αρ.28 παρ.1 ν. 4938/2022 «Η εισαγγελία είναι δικαστική αρχή, ανεξάρτητη από τα δικαστήρια και την εκτελεστική εξουσία.»

¹⁶⁸ Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, Άρθρο 137: « 1. Απόφαση, βούλευμα και διάταξη. Ο κώδικας αυτός ορίζει σε ποιες περιπτώσεις ο δικαστής εκδίδει απόφαση ή διάταξη. Διατάξεις εκδίδει και ο εισαγγελέας σε όσες περιπτώσεις του επιβάλλει ο νόμος την υποχρέωση να λαμβάνει μέτρα κατά την προδικασία ή κατά το χρόνο που το δικαστήριο διακόπτει τη

διασαφήνιση της μη διοικητικής φύσης της απόφασης περί άρσης του απορρήτου, τονίζεται ότι η συνταγματική διάταξη του αρ.19 αναφέρεται περί της μη δέσμευσης της δικαστικής αρχής, η οποία συνδυαστικά με το άρ.89 παρ.3 Σ όπου ρητώς απαγορεύεται η ανάθεση διοικητικώς καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς, μας οδηγεί με ασφάλεια στο συμπέρασμα περί της ποινικοδικονομικής φύσης της απόφασης.¹⁷⁰ Και τούτο είναι εύλογο αν αναλογιστούμε την εξαιρετικότητα του περιορισμού και συνάμα ότι κανένα άλλο πεδίο όσο εκείνο της ποινικής δικονομίας και των αρχών που την διέπει δεν αποτελεί καλύτερη αντανάκλαση των ορίων αυτοπεριορισμού της κρατικής εξουσίας όσο εκείνη που θέτει στον πυρήνα της τα δικαιώματα του κατηγορουμένου.

Μόλαταύτα, το Σύνταγμα δεν αναφέρεται στην εν θέματι διάταξη σε αρμοδιότητα εισαγγελικού λειτουργού αλλά δικαστικής αρχής και όπως επισημάνθηκε και ανωτέρω αυτό γίνεται για λόγους μείζονας σημασίας και όχι για κάποιο ειδικό δογματικό από νομικής απόψεως λόγο. Και τούτο διότι ο συντακτικός νομοθέτης θεωρεί τους δικαστικούς λειτουργούς εγγυητές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών.¹⁷¹ Ωστόσο, η εμπειρική γνώση έχει καταδείξει ότι η δικαστική συνδρομή προσομοιάζει σε μια τυπική πλέον διαδικασία με νομιμοποιητικό μανδύα¹⁷² των

συνεδριάσή του. Στην τελευταία περίπτωση η διάταξη του εισαγγελέα μπορεί να γίνει και προφορικά. Η απόφαση του δικαστικού συμβουλίου ονομάζεται βούλευμα.»

¹⁶⁹ Μιχαήλ Στεφανόπουλος, Δικηγόρος, « Η άρση του απορρήτου της επικοινωνίας στο ελληνικό Σύνταγμα - Επιστροφή στα θεμελιώδη μέσω της συγκυρίας» ΤΝΠ QUALEX, ΘΠΔΔ, 12/2023, 27/01/2024

¹⁷⁰ Μιχαήλ Στεφανόπουλος, Δικηγόρος, « Η άρση του απορρήτου της επικοινωνίας στο ελληνικό Σύνταγμα - Επιστροφή στα θεμελιώδη μέσω της συγκυρίας» ΤΝΠ QUALEX, ΘΠΔΔ, 12/2023, 27/01/2024

¹⁷¹ Παρατηρήσεις της ολομέλειας της ΑΔΑΕ επί του σχεδίου νόμου «Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών», το οποίο τέθηκε σε δημόσια διαβούλευση στις 15.11.2022 (διαθέσιμες σε <https://www.constitutionalism.gr/paratiriseis-tis-olomeleias-tis-adae-epi-tou-nomosxediou-gia-tin-arsis-tou-aporitoy-ton-sinomilion/>).

¹⁷² Κώστας Χρυσόγονος, Καθηγητής Νομικής Σχολής ΑΠΘ, Το απόρρητο της επικοινωνίας και το πρόβλημα της δημοκρατικής ποιότητας του πολιτεύματος,

πράξεων της διοίκησης, οι οποίες σε πλείονες περιπτώσεις δεν αξιολογούνται επαρκώς.¹⁷³

Η διαδικασία «μη δέσμευσης» της δικαστικής αρχής προϋποθέτει κάποια ελάχιστα εχέγγυα που πρέπει να πληροί η διάταξη του Εισαγγελέα για να νομιμοποιείται ο περιορισμός του δικαιώματος και να οριοθετείται το εύρος του προβλεπόμενου μέτρου. Στον ισχύοντα εκτελεστικό νόμο 5002/2022 στο αρ.4 παρ.4 ο κοινός νομοθέτης ορίζει ότι η διάταξη του Εισαγγελέα πρέπει να περιέχει: α) το όργανο που αιτείται την άρση, β) τον σκοπό αυτής, γ) τα μέσα ανταπόκρισης ή επικοινωνίας για τα οποία ισχύει η άρση, δ) το αντικείμενο άρσης (εξωτερικά στοιχεία ή περιεχόμενο αυτής), ε) εδαφική έκταση και χρονική διάρκεια εφαρμογής, στ) ημερομηνία έκδοσης της διάταξης. Η διαδικασία της αποδέσμευσης της δικαστικής αρχής ωστόσο έχει καταδείξει μια σειρά προβλημάτων στα οποία θα αναφερθούμε στη συνέχεια και αφορούν ιδίως την ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία της εισαγγελικής διάταξης και τα όρια της χρονικής διάρκειας του μέτρου αναλογικά προς τον σκοπό του.¹⁷⁴

Το αρ.19 παρ.1 εδ.β' ορίζει περιοριστικώς δύο περιπτώσεις σύμφωνα με το Σύνταγμα που επιτρέπεται ο περιορισμός του δικαιώματος του απορρήτου «για λόγους εθνικής ασφάλειας» είτε « για την διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων».

Η δυνατότητα άρσης του επικοινωνιακού απορρήτου για λόγους που ανάγονται στην εθνική ασφάλεια δημιουργεί ζητήματα που άπτονται καταρχάς στην

---

https://www.constitutionalism.gr/to-aporito-tis-epikoinonias-kai-to-provlima-tis-dimokratikis-poiotitas-tou-politevmatos/?hilite=%CE%AC%CF%81%CF%83%CE%B7+%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%81%CF%81%CE%AE%CF%84%CE%BF%CF%85#_ftnref4

¹⁷³ Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 19: Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο», Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 01.12.2023

¹⁷⁴ ΕΕΔΑ, Έκθεση Αναφοράς για το θεσμικό πλαίσιο ελέγχου των υπηρεσιών ασφαλείας και πληροφοριών, 2023

δυσχέρεια σαφούς και περιεκτικού ορολογικού προσδιορισμού της ίδιας της αόριστης νομικής έννοιας της ασφάλειας.¹⁷⁵ Η επιλογή του όρου «εθνική ασφάλεια» λόγω της ιδιαίτερης διακινδύνευσης του δικαιώματος θα πρέπει να ερμηνεύεται στενά.¹⁷⁶ Έντονο προβληματισμό άλλωστε δημιούργησε και το σχέδιο του ν.5002/2022 και το τελικό σώμα¹⁷⁷ του κατόπιν της ψήφισής του από την ελληνική Βουλή καθώς υποστηρίχθηκε από την πλειοψηφία του νομικού κόσμου ότι διεστάλη υπέρ του δέοντος η διάταξη ορισμού της έννοιας της εθνικής ασφάλειας.¹⁷⁸ Στη συνέχεια της παρούσας μελέτης θα αναπτυχθεί εξαντλητικώς το συγκεκριμένο ζήτημα.

Ο έτερος λόγος περιορισμού του δικαιώματος του απορρήτου ανάγεται στην διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων. Όπως και με την έννοια της εθνικής ασφάλειας και εδώ συναντάται δυσκολία σε τι συνίσταται η έννοια του «ιδιαίτερα σοβαρού εγκλήματος», αφού πρόκειται επίσης για αόριστη νομική έννοια, στενότερη του κακουργήματος.¹⁷⁹ Τα ιδιαίτερα σοβαρά εγκλήματα πρέπει να ορίζονται περιοριστικώς στον εφαρμοστικό -της συνταγματικής διάταξης- νόμο δεδομένου ότι αποτελεί εγγυητική δικλείδα ασφαλείας λόγω της ιδιαίτερης διακινδύνευσης του δικαιώματος.¹⁸⁰ Η άρση του απορρήτου για την διακρίβωση των περιοριστικώς αναφερόμενων αδικημάτων ως έρεισμα έχει τον εφαρμοστικό νόμο

---

¹⁷⁵ Αικ. Παπανικολάου,(2020) «Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλημμα»

¹⁷⁶ Α. Μάνεση, Ατομικές Ελευθερίες

¹⁷⁷ Άρθρο 3 ν. 5002/2022: «Λόγοι εθνικής ασφάλειας' είναι οι λόγοι που συνάπτονται με την προστασία των βασικών λειτουργιών του κράτους και των θεμελιωδών συμφερόντων των Ελλήνων πολιτών, όπως, ιδίως, λόγοι σχετικοί με την εθνική άμυνα, την εξωτερική πολιτική, την ενεργειακή ασφάλεια και την κυβερνοασφάλεια».

¹⁷⁸ Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Καθηγήτρια Ποινικού Δικαίου στο ΑΠΘ «Το σχέδιο νόμου σχετικά με την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών: κρίσιμες για τις θεμελιώδεις ελευθερίες «αστοχίες», <https://www.constitutionalism.gr/to-sxedio-nomou-sxetika-me-tin-arsitou-aporitou-ton-epikoinonion/> και

¹⁷⁹ Οπ.π Κ. Χρυσόγονος

¹⁸⁰ Οπ.π Α. Μάνεση

5002/2022 (μετά την τροποποίηση του 2225/1994) και τα άρθρα του ΠΚ. Στο άρθρο 6 του ν. 5002/2022 περιλαμβάνεται ο κατάλογος των εγκλημάτων για τα οποία επιτρέπεται η άρση του απορρήτου των επικοινωνιών.¹⁸¹ Στον κατάλογο

---

¹⁸¹ Άρθρο 6 ν. 5002/2022 «1. Η άρση του απορρήτου των επικοινωνιών είναι επιτρεπτή για τη διακρίβωση των ακόλουθων κακουργημάτων: α) των Κεφαλαίων Πρώτου, περί προσβολών του δημοκρατικού πολιτεύματος, Δεύτερου, περί προσβολών της διεθνούς υπόστασης της χώρας, Τέταρτου, περί εγκλημάτων κατά των πολιτειακών και πολιτικών οργάνων, Έκτου, περί εγκλημάτων κατά της δημόσιας τάξης, Ένατου, περί εγκλημάτων σχετικά με το νόμισμα, άλλα μέσα πληρωμής και ένσημα, Δέκατου Έκτου, περί εγκλημάτων κατά της σωματικής ακεραιότητας, Δέκατου Όγδου, περί εγκλημάτων κατά της προσωπικής ελευθερίας, Δέκατου Ένατου, περί εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας και εγκλημάτων οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής, Εικοστού Δεύτερου, περί προσβολών ατομικού απορρήτου και επικοινωνίας, καθώς και των άρθρων 235, περί δωροληψίας υπαλλήλου, 236, περί δωροδοκίας υπαλλήλου, 237, περί δωροληψίας και δωροδοκίας δικαστικού λειτουργού, 264 περί εμπρησμού, 265 περί εμπρησμού σε δάση, 270 περί έκρηξης, 272 περί κατασκευής και κατοχής εκρηκτικών και εμπρηστικών υλών, 299 περί ανθρωποκτονίας με δόλο, 374 περί διακεκριμένης κλοπής, 380 περί ληστείας, 385 περί εκβίασης, 386 περί απάτης και 386Α περί απάτης με υπολογιστή του Ειδικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα (ν. 4619/2019, Α' 95),β) του Πρώτου Κεφαλαίου, περί προσβολών κατά της ακεραιότητας της χώρας, καθώς και των άρθρων 46, περί στάσης, 47, περί ομαδικής απείθειας, 140, περί αποσφράγισης, υπεξαγωγής εγγράφων ή άλλων αντικειμένων και 144, περί μετάδοσης στρατιωτικών μυστικών, του Ειδικού Μέρους του Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα (ν. 2287/1995, Α' 20),γ) του ν. 4557/2018 (Α' 139), περί νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες και χρηματοδότησης της τρομοκρατίας, της παρ. 1 του άρθρου 157 του Εθνικού Τελωνειακού Κώδικα (ν. 2960/2001, Α' 265), περί λαθρεμπορίας, των άρθρων 28 και 31 του ν. 4443/2016 (Α' 232), περί αξιόποινων πράξεων προσώπων που κατέχουν προνομιακές πληροφορίες και περί αξιόποινης χειραγώγησης της αγοράς, αντιστοίχως, του άρθρου 15 του ν. 2168/1993 (Α' 147), περί όπλων, πυρομαχικών, εκρηκτικών υλών και εκρηκτικών μηχανισμών, των άρθρων 20, 22 και 23 του ν. 4139/2013 (Α' 74), περί εξαρτησιογόνων ουσιών, του άρθρου 11 του ν. 3917/2011 (Α' 22), περί δεδομένων που διατηρούνται από τον πάροχο υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή δημόσιου δικτύου επικοινωνιών, της παρ. 5 του άρθρου 38 του ν. 4624/2019 (Α' 137), περί πρόσβασης σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, του άρθρου 28 του ν. 1650/1986 (Α' 160), περί προστασίας του περιβάλλοντος, του ν. 4858/2021 (Α' 220), περί προστασίας των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς, της παρ. 3 του άρθρου 66 του ν. 2121/1993 (Α' 25), περί προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων, της παρ. 4 του άρθρου 132 του ν. 2725/1999 (Α' 121), περί δωροδοκίας δωροληψίας για αλλοίωση αποτελέσματος αγώνα και του άρθρου 30 του ν. 4251/2014 (Α' 80), περί μεταφοράς υπηκόων τρίτων χωρών που δεν έχουν δικαίωμα εισόδου στη χώρα.2. Η άρση του απορρήτου είναι επιτρεπτή για τη διακρίβωση των ακόλουθων πλημμελημάτων :α) των άρθρων 148, περί κατασκοπείας, 187, περί εγκληματικής οργάνωσης, 187Α, περί τρομοκρατικών πράξεων τρομοκρατικής οργάνωσης, 187Β, περί αξιόποινης υποστήριξης, 323Α, περί εμπορίας ανθρώπων, 324, περί αρπαγής ανηλίκων, 339, περί γενετήσιων πράξεων με ανηλίκους ή ενώπιόν τους, 342, περί κατάχρησης ανηλίκων, 343, περί κατάχρησης σε γενετήσια πράξη,

περιλαμβάνονται όλα τα κακουργήματα του Ποινικού Κώδικα και όλων των ειδικών ποινικών νόμων, καθώς και πληθώρα πλημμελημάτων.

346, περί εκδικητικής πορνογραφίας, 348, 348Α, 348Β, 348Γ, 351Α, περί προσβολών της ανηλικότητας και πορνογραφίας ανηλίκων, 370ΣΤ, περί λογισμικών και συσκευών παρακολούθησης, 386, περί απάτης και 386Α, περί απάτης με υπολογιστή του Ποινικού Κώδικα, β) των άρθρων 28 και 31 του ν. 4443/2016, περί αξιόποινων πράξεων προσώπων που κατέχουν προνομιακές πληροφορίες και περί χειραγώγησης της αγοράς, αντιστοίχως, και του τρίτου εδαφίου της παρ. 1 του άρθρου 44 του ν. 3959/2011 (Α' 93), περί προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού.³ Για την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών στις περιπτώσεις των παρ. 1 και 2 αποφαίνεται, εντός σαράντα οκτώ (48) ωρών, με ειδικά αιτιολογημένο βούλευμά του το αρμόδιο δικαστικό συμβούλιο μετά από πρόταση του εισαγγελέα. Σε εξαιρετικά επείγουσες περιστάσεις την άρση μπορεί να διατάξει ο εισαγγελέας ή ο ανακριτής. Στην περίπτωση αυτή, ο εισαγγελέας ή ο ανακριτής υποχρεούνται να εισαγάγει το ζήτημα, μέσα σε προθεσμία τριών (3) ημερών, στο αρμόδιο δικαστικό συμβούλιο, το οποίο ελέγχει παράλληλα τη συνδρομή των εξαιρετικά επειγουσών περιστάσεων. Διαφορετικά, η ισχύς της σχετικής διάταξης αίρεται αυτοδικαίως. Αν εντός ευλόγου χρόνου, που δεν μπορεί να υπερβεί τις πέντε (5) ημέρες συνολικά, δεν εκδοθεί βούλευμα, τα ευρήματα δεν είναι αξιοποιήσιμα.⁴ Το βούλευμα ή η διάταξη που επιβάλλει την άρση του απορρήτου για διακρίβωση εγκλημάτων, περιλαμβάνει: α) την αστυνομική αρχή ή τον εισαγγελέα ή τον ανακριτή που ζητεί την άρση, β) την αξιόποινη πράξη, γ) τις σοβαρές ενδείξεις ενοχής σε βάρος του προσώπου κατά του οποίου διενεργείται η άρση, δ) την αιτιολογία επιβολής της άρσης, ιδίως την αδυναμία ή ιδιαίτερη δυσχέρεια διακρίβωσης του εγκλήματος με άλλο τρόπο, ε) τον σκοπό της άρσης, στ) τα μέσα ανταπόκρισης ή επικοινωνίας στα οποία επιβάλλεται η άρση, ζ) το αντικείμενο της άρσης, δηλαδή τα εξωτερικά στοιχεία της επικοινωνίας ή και το περιεχόμενο αυτής, η) την εδαφική έκταση εφαρμογής, εφόσον απαιτείται για τις ανάγκες της άρσης, και την απολύτως αναγκαία χρονική διάρκεια της άρσης, θ) την ημερομηνία έκδοσης της διάταξης, και ι) τα στοιχεία του προσώπου ή των προσώπων κατά των οποίων επιβάλλεται η άρση.⁵ Το βούλευμα ή η διάταξη που απορρίπτει αίτημα άρσης του απορρήτου περιέχει: α) την αστυνομική αρχή ή τον εισαγγελέα ή τον ανακριτή που είχε ζητήσει την άρση και β) την ημερομηνία έκδοσης της διάταξης.⁶ Η άρση του απορρήτου μπορεί να επιβληθεί υπό τους όρους της παρ. 3 του παρόντος και κατά τρίτου αμέτοχου στο έγκλημα προσώπου, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις της παρ. 4 του άρθρου 254 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (ν. 4620/2019, Α' 96).⁷ Στις περιπτώσεις εγκλημάτων που υπάγονται στην αρμοδιότητα των στρατιωτικών δικαστηρίων, την άρση του απορρήτου επιβάλλει, με απόφασή του, το δικαστικό συμβούλιο του αρμόδιου στρατιωτικού δικαστηρίου, μετά από αίτηση: α) του αρμόδιου εισαγγελέα του στρατιωτικού δικαστηρίου, ο οποίος εποπτεύει ή ενεργεί προανάκριση ή προκαταρκτική εξέταση ή β) του ανακριτή που ενεργεί τακτική ανάκριση.⁸ Η Α.Δ.Α.Ε., μετά τη λήξη ισχύος του μέτρου της άρσης του απορρήτου και κατόπιν υποβολής σχετικού αιτήματος από τον θιγόμενο, του γνωστοποιεί την επιβολή του μέτρου αυτού εντός προθεσμίας εξήντα (60) ημερών, με τη σύμφωνη γνώμη του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου και υπό την προϋπόθεση ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε.

Επομένως οι συνταγματικές προϋποθέσεις για την επιβολή του περιορισμού του δικαιώματος, οι οποίες πρέπει να συντρέχουν σωρευτικώς είναι πρώτον η ύπαρξη τυπικού νόμου ειδάλλως κανονιστικής πράξης κατά νομοθετική εξουσιοδότηση, δεύτερον η εξαιρετική επιβολή του μέτρου της άρσης του επικοινωνιακού δικαιώματος να τελείται υπό εγγυήσεις που θα διασφαλίζουν την αποτροπή καταστρατήγησης του πυρήνα δικαιώματος, τρίτον η επιβολή του μέτρου να πραγματοποιείται με εντολή δικαστικής αρχής και τέταρτον να έγκειται σε λόγους που αφορούν την προστασία της εθνικής ασφάλειας ή την διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων. Δεδομένου ότι ο περιορισμός του επικοινωνιακού δικαιώματος συνιστά εξαίρεση του κανόνα, οι ως άνω προϋποθέσεις οφείλουν να ερμηνεύονται στενά.

Τελικώς είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το επικοινωνιακό απόρρητο αναστέλλεται δυνάμει του άρθρου 48 παρ. 1 του Συντάγματος που αφορά την κατάσταση πολιορκίας και το οποίο ορίζει ότι «Σε περίπτωση πολέμου, επιστράτευσης εξαιτίας εξωτερικών κινδύνων ή άμεσης απειλής της εθνικής ασφάλειας, καθώς και αν εκδηλωθεί ένοπλο κίνημα για την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος, η Βουλή, με απόφασή της, που λαμβάνεται ύστερα από πρόταση της Κυβέρνησης, θέτει σε εφαρμογή, σε ολόκληρη την Επικράτεια ή σε τμήμα της, το νόμο για την κατάσταση πολιορκίας, συνιστά εξαιρετικά δικαστήρια και αναστέλλει την ισχύ του συνόλου ή μέρους των διατάξεων των άρθρων 5 παράγραφος 4, 6, 8, 9, 11, 12 παράγραφοι 1 έως και 4, 14, 19, 22 παράγραφος 3, 23, 96 παράγραφος 4 και 97. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δημοσιεύει την απόφαση της Βουλής. Με την απόφαση της Βουλής ορίζεται η διάρκεια ισχύος των επιβαλλόμενων μέτρων, η οποία δεν μπορεί να υπερβεί τις δεκαπέντε ημέρες.» Κανένας άλλος περιορισμός δεν υφίσταται σχετικά με τον περιορισμό του δικαιώματος πέραν των όσων αναφέρθηκαν παραπάνω.

5.1 Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΩΣ ΛΟΓΟΣ ΑΡΣΗΣ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

5.1.1 ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Η εννοιολογική προσέγγιση της εθνικής ασφάλειας δεν μπορεί παρά να αφορμάται από την παραδοχή πως η ίδια η έννοια της ασφάλειας είναι ένα διαρκές νομικό, κοινωνικό και πολιτικό ζητούμενο για ένα σύγχρονο κράτος δικαίου.¹⁸² Αυτή η παραδοχή είναι σημαντική καθώς η συνταγματική αποτύπωση των εννοιών αυτών καθορίζει τόσο την ποιότητα της φιλελεύθερης δημοκρατίας¹⁸³ στη σύγχρονη εποχή όσο και την ισχύ των δικαιωμάτων των πολιτών.¹⁸⁴

Η διαρκής σύγκρουση των εννοιών της ασφάλειας και της ελευθερίας υπάρχει ως ένα ιστορικό διακύβευμα αιώνων και η όξυνσή αυτής με την ιεράρχηση ή την προνομιμοποίηση της μιας ή της άλλης σηματοδοτούσε συνήθως το πέρασμα σε μια νέα περίοδο κοινωνικών και θεσμικών διεργασιών. Ο εικοστός αιώνας αφήνει πίσω

---

¹⁸² «Αν η ασφάλεια αποτελεί μια από τις προϋποθέσεις της δημοκρατίας και αναγκαίο όρο της πολιτειακής ομαλότητας, και αν ένας από τους σκοπούς ενός σύγχρονου κράτους δικαίου είναι να αποφεύγει την μετατροπή των ζητημάτων της ασφάλειας του σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, οδηγώντας αναπόφευκτα τα δικαιώματα σε αναστολή ή σε σοβαρούς περιορισμούς, τότε η εποχή που ζούμε, θέτει τους παραπάνω όρους υπό έντονη αμφισβήτηση. Αυτό δεν συμβαίνει μόνο επειδή οι σύγχρονες διακινδυνεύσεις είναι πολυποικίλες (κλιματολογικές αλλαγές που οφείλονται σε ανθρώπινη δραστηριότητα, διατροφικές και ενεργειακές επισφάλειες, οργανωμένο έγκλημα, έξαρση της διεθνούς τρομοκρατίας, εμφύλιες διαμάχες, πολεμικές συγκρούσεις κρατών) συχνά με απροσδιόριστη προέλευση και με αστάθμητες συνέπειες, αλλά κυρίως επειδή ο πολίτης, υπό το κλίμα της μαζικής υστερίας και του φόβου στον οποίο υποβάλλεται και από τα ΜΜΕ, είναι έτοιμος να δεχθεί την συρρίκνωση των ελευθεριών του, χάριν της ασφάλειας του.» Σχόλιο στο βιβλίο του Frédéric Gros, *Η αρχή της ασφάλειας*, εκδ. ΠΟΛΙΣ, μετ. Α. Κιουπκιολής, 2016, που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Book's Journal* (τεύχος Σεπτεμβρίου 2016) <https://www.constitutionalism.gr/frederic-groc-asfaleia-mantzoufas/>

¹⁸³ «Κατά τὸ πρῶτο στάδιο τῆς λειτουργίας τοῦ φιλελεύθερου πολιτεύματος ἡ ἐλευθερία εἶχε ἀρνητικὸ περιεχόμενο. Καὶ βρῆκε τὴν κατοχύρωσή της στὰ ἀτομικὰ δικαιώματα ποὺ θεμελιώνουν ἀξίωση γιὰ ἀποχή (nec facere) τοῦ κράτους ἀπὸ ἐπεμβάσεις σὲ ὀρισμένη σφαῖρα τῆς ὑπαρξῆς καὶ δράσης τῶν ἀτόμων: προσωπικὴ ἐλευθερία καὶ ἀσφάλεια, ἀπαραβίαστο τῆς ἰδιοκτησίας,...» Α. Μάνεσης, *Συνταγματικὴ Θεωρία καὶ Πράξη*, τόμ. 1, 1980,

¹⁸⁴ «Γενικότερα, τὸ Σύνταγμα ἀποτελεῖ τὴ νομικὴ συνισταμένη ἑνὸς συγκεκριμένου συσχετισμοῦ κοινωνικοπολιτικῶν δυνάμεων, τὸν ὁποῖο ταυτόχρονα ἐκφράζει καὶ ρυθμίζει.» Ὁπ.π Α. Μάνεσης

του δύο μεγάλες οικονομικές κρίσεις και δύο παγκοσμίους πολέμους, πληθώρα κοινωνικών κινημάτων και κοινωνικών επαναστάσεων που προσπάθησαν να αμφισβητήσουν ολοκληρωτικά το οικονομικό-κοινωνικό καπιταλιστικό μοντέλο και στην εκπνοή του αιώνα την ήττα τους. Η κεφαλαιοκρατική αναδιάρθρωση που εκκινά με την κρίση του «κοινωνικού κράτους» στις αρχές της δεκαετίας του 1970 δίνει ώθηση προς μια τρίτη βιομηχανική ή βιοπληροφοριακή επανάσταση και στην επικράτηση ενός νέου καπιταλιστικού κράτους. Ο ιμπεριαλισμός δίνει τη θέση του σε έναν ολοκληρωτικό παγκοσμιοποιημένο καπιταλισμό, μια «Αυτοκρατορία»¹⁸⁵ όπου αναδύεται ένα νέο πεδίο κερδοφορίας μέσω του Internet του «δικτύου των δικτύων», ένα παγκόσμιο δίκτυο, το οποίο συνενώνει ένα μεγάλο αριθμό δικτύων μικρότερης κλίμακας διασκορπισμένων σε κάθε σχεδόν γωνιά της υφηλίου όπου ξεπήδησαν νέες παγκόσμιες αγορές και νέα προϊόντα με την ανάδειξη των data σε «πρώτη ύλη». Το στάδιο αυτό του καπιταλιστικού συστήματος θα χαρακτηριστεί στη συνέχεια ως Κυβερνητικοποιημένος ή Κατασκοπευτικός Καπιταλισμός.¹⁸⁶ Η ανάδυση νέων μορφών επικοινωνίας, άρα νέων πεδίων και προϋποθέσεων κοινωνικής αλληλεπίδρασης και έκφρασης γέννησαν αδιαμφισβήτητα και νέες μορφές αμφισβήτησης, όπως αυτές εκφράζονται τις πρώτες δεκαετίες του εικοστού πρώτου αιώνα. Τα κράτη και οι υπερεθνικές ολοκληρώσεις εισήχθησαν σε μια νέα φάση όπου η στάθμιση των δύο εννοιών φαντάζει οριακή,¹⁸⁷ και αυτό γιατί η οικονομική παγκοσμιοποίηση δεν συνοδεύεται και από την διεθνοποίηση των δημοκρατικών θεσμών. Αρκετές είναι οι επιστημονικές προσεγγίσεις που αναφέρουν ότι τα σύγχρονα κράτη ενστερνίζονται ολοένα και αυστηρότερα νομοθετικά πλαίσια αντεγκληματικής πολιτικής, αποδέχονται την επικράτηση του

---

¹⁸⁵ NEGRI, M. H.-A. (2002). ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ. ΕΚΔΟΣΕΙΣ SCRIPTA.

¹⁸⁶ Shoshana, Z. (2020). Η εποχή του κατασκοπευτικού καπιταλισμού – ο αγώνας για ένα ανθρωπινό μέλλον στο μεταίχμιο της νέας εξουσίας. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ

¹⁸⁷ «Συνδυασμός ασφαλείας του κράτους και ελευθερίας, επίτευξις ισορροπίας μεταξύ ασφαλείας και ελευθερίας, ιδού το φλέγον πρόβλημα της εποχής μας»· Α. Μάνεσης Συνταγματική Θεωρία και Πράξη (1954-1970), Αθήνα – Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1980

κοινωνικού ελέγχου δια της κρατικής εποπτείας με ποικίλα και πολλές φορές αμφισβητούμενα μέσα και ποινικοποιούν εξαιρετικά μεγάλο εύρος κοινωνικών συμπεριφορών. Αναντίλεκτα μια τέτοια οπτική αναγνωρίζει ως απόρροια όλων των παραπάνω την διαρκώς αυξανόμενη περιστολή των δικαιωμάτων των πολιτών και των ελευθεριών τους.

Γυρνώντας πίσω στο δίλλημα ελευθερία ή ασφάλεια, ξεκινάει να διαφαίνεται το ζενίθ σημείο της αλληλεπίδρασης των εννοιών αυτών, όπου αναδεικνύεται και η διαλεκτική αναίρεση της αρμονικής τους σύζευξης. Αυτό είναι σαφές από το γεγονός ότι αν ένας κίνδυνος δεν υφίσταται, τότε η ασφάλεια και η ελευθερία είναι δεδομένες. Όταν όμως ο κίνδυνος είναι παρών και οφείλουν να ληφθούν μέτρα για την αποφυγή του. Τα μέτρα αυτά καθορίζουν αν οι έννοιες της ασφάλειας και της ελευθερίας συνεχίζουν να συνυπάρχουν ομαλά. Η έννοια της ασφάλειας αφορά τόσο την ασφάλεια της πολιτείας όσο και του πολίτη αυτόνομα, ενώ συχνά νοείται και ως δημόσιο αγαθό. Η νομική κατοχύρωσή της προστασίας της μέσω της τυποποίησής της την ανάγει σε δικαίωμα. Ως εκ τούτου γίνεται αντιληπτό πως η ασφάλεια ως έννομο αγαθό εμφανίζει δύο πτυχές, αφενός ως αποτελεσματική αντιμετώπιση της πληθώρας των κινδύνων στη σύγχρονη εποχή και αφετέρου της εγγύησης των δικαιωμάτων των πολιτών.

Η αοριστία όμως που περικλείει την έννοια της ασφάλειας δημιουργεί διάφορα προβλήματα. Δεν είναι λίγες οι φορές που στο όνομα της προστασίας της ασφάλειας έχει ξεσπάσει πόλεμος, έχουν εκδοθεί αμφιβόλου δημοκρατικής ποιότητας νόμοι και έχουν ληφθεί ιδιαίτερα κρίσιμες αποφάσεις. Υπό το πρίσμα αυτό και σε συνδυασμό με την θεώρηση του κράτους ως εκείνης της μορφής που κατέχει το μονοπώλιο του νομιμοποιημένου καταναγκασμού, καθιστά την κρατική εξουσία βασική πηγή διακινδύνευσης δικαιωμάτων. Για αυτό η σύγκρουση των δύο εννοιών κορυφώνεται όταν πρόκειται για περιπτώσεις άρσης του επικοινωνιακού απορρήτου. Εντούτοις η νομική διερώτηση για την εξισορρόπηση του απαραβίαστου του απορρήτου ως βασικού πυλώνα του δημοκρατικού πολιτεύματος και της

κρατικής αναγκαιότητας αντιμετώπισης των κινδύνων για την διαφύλαξη της ασφάλειας ως ανάγκης προστασίας της ίδιας της κρατικής οντότητας, αποτελεί ένα από τα πιο σύνθετα ζητήματα των τελευταίων δεκαετιών. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η δυνατότητα άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών συνιστά ρωγμή στην προστασία του και κατ' επέκταση οφείλουμε να διασφαλίζουμε ότι οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες αυτό πραγματώνεται θα διατελούν εγγυήσεις για το αναλλοίωτο της δημοκρατίας.

Ο θεωρητικός και νομικός προβληματισμός σχετικά με το δίπολο ελευθερία-ασφάλεια έχει να παρουσιάσει διάφορες προσεγγίσεις ανάμεσα στις οποίες δεσπόζει τα τελευταία χρόνια εκείνη η οποία ξεχωρίζει την ασφάλεια ως εκείνο το έννομο αγαθό που ενδεχομένως συνιστά «υπερθεμελιώδες δικαίωμα» ή «αναγωνιστικό υπερδικαίωμα» καθώς και εκείνη η οποία εξετάζει το ζήτημα της εσωτερικής ιεράρχησης των δικαιωμάτων η οποία όμως προσκρούει στη θέση της αστικής δημοκρατίας περί τυπικής ισοδυναμίας των ατομικών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα.¹⁸⁸ Σημειωτέον ότι η έννοια της ασφάλειας αποτελεί μια αόριστη νομική έννοια η οποία δεν έχει κατορθωθεί να οριστεί συγκεκριμένως¹⁸⁹ και επαρκώς.¹⁹⁰

---

¹⁸⁸ Το τηλεπικοινωνιακό απόρρητο αντιμετωπίζεται ως επιμέρους διάσταση της ιδιωτικότητας, Αικατερίνα Παπανικολάου, «Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλλημα»,

¹⁸⁹ «Η παραγωγή και η ερμηνεία του δικαίου δεν αποτελούν απλώς τεχνικά ζητήματα, κρίσιμα για την νομική επιστήμη, αλλά έχουν σημαντική πολιτική και θεσμική σημασία: η πληρότητα και η σαφήνεια των κανόνων δικαίου, καθώς και οι ερμηνευτικές μέθοδοι που ακολουθούν οι εφαρμοστές τους είναι παράμετροι της αυτονομίας και, έμμεσα, του δημοκρατικού χαρακτήρα του πολιτεύματος. Σε αυτό το πλαίσιο, αναπτύχθηκε και η συζήτηση για τις αόριστες νομικές έννοιες. Κατά την περίοδο που επικρατούσε η αντίληψη ότι το δίκαιο «υπνώνει» μέσα στις διατάξεις και για την εφαρμογή του αρκούσε κανείς να προσεγγίσει τις λέξεις, ο εντοπισμός ασάφειας ή αοριστίας στην διάταξη δικαιολογούσε την ερμηνεία της: **interpretatio cessat in claris, με άλλα λόγια, όταν οι έννοιες είναι σαφείς και ορισμένες, ο δικαστής δεν μπορεί παρά να είναι το "στόμα του νόμου".**» Ιφιγένεια Καμτσιόου, Αν. καθηγήτρια Συνταγματικού Δικαίου Νομικής Σχολής Α.Π.Θ., Εισήγηση στην Ημερίδα της Εθνικής Σχολής Δικαστικών Λειτουργών, 9/10/2020,

5.1.2 Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

Η έννοια της εθνικής ασφάλειας ως ιδιαίτερη πτυχή της έννοιας της ασφάλειας αναγνωρίζεται ως η κορυφαία πρόκληση για τον ερμηνευτή του δικαίου, ιδίως σε ότι αφορά την άρση του επικοινωνιακού απορρήτου. Αυτό συμβαίνει καθώς η έννοια αυτή συνιστά το μέτρο της αξιολόγησης τόσο για την αρχή που αιτείται την άρση όσο και για εκείνη που την επιβάλλει, αλλά συγχρόνως διότι ως κατεξοχήν αόριστη νομική έννοια επιδέχεται καταχρήσεων.¹⁹¹ Η δυσχέρεια σαφούς οριοθέτησης του όρου προκύπτει κυρίως από την αδυναμία αντικειμενικής εκτίμησης της πηγής από την οποία απορρέει η απειλή της.¹⁹² Μια αντικειμενική εκτίμηση άλλωστε για την κρίση του εάν μια πραγματική κατάσταση πληροί τις προϋποθέσεις υπαγωγής της στο πλαίσιο του κινδύνου της εθνικής ασφάλειας δεν είναι απλώς μια νομική εκτίμηση.¹⁹³ Η αξιολογική αυτή κρίση λαμβάνει εξαρχής και πολιτικά χαρακτηριστικά, τα οποία εξαρτώνται από πολλές παραμέτρους.¹⁹⁴ Για το λόγο είναι

<https://www.constitutionalism.gr/oi-aoristes-nomikes-ennoies-os-oxima-pragmatosis-ton-themiodon-arxon-kai-axion-tou-politevmatos/>, (Η υπογράμμιση δική μας)

¹⁹⁰ “The use of an amorphous concept of national security to justify invasive limitations on the enjoyment of human rights is of serious concern. The concept is broadly defined and is thus vulnerable to manipulation by the State as a means of justifying actions that target vulnerable groups such as human rights defenders, journalists, or activists. It also acts to warrant often-unnecessary secrecy around investigations or law enforcement activities, undermining the principles of transparency and accountability”. (Η υπογράμμιση δική μας) Frank La Rue, the UN Special Rapporteur on Freedom of Expression, International Principles on the Application of Human Rights Law to Communications Surveillance. Article 19, Electronic Frontier Foundation. <https://www.ohchr.org/documents/issues/privacy/electronicfrontierfoundation.pdf>

¹⁹¹ Γ. Τσόλια, Απόρρητο ηλεκτρονικών επικοινωνιών ΙΙ, άρθρα 3-5, 7 Ν. 2225/1994, 2013

¹⁹² Ν. Αλιβιζάτο, Η συνταγματική θέση των ενόπλων δυνάμεων, Ι. Η αρχή του πολιτικού ελέγχου, 1987

¹⁹³ Το τηλεπικοινωνιακό απόρρητο αντιμετωπίζεται ως επιμέρους διάσταση της ιδιωτικότητας, Αικατερίνα Παπανικολάου, «Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλημμα»,

¹⁹⁴ Δ. Τσαραπατσάνης, «Υποκλοπές και Απόρρητο Θεσμικό Πλαίσιο και Προτάσεις Πολιτικής», 2022, ΕΤΕΡΟΝ, <https://eteron.org/wp-content/uploads/2022/11/%CE%A5%CF%80%CE%BF%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CF%80%CE%AD%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%91%CF%80%CF%8C%CF%81%CF%81%CE%B7%CF%84%CE%BF->

σημαντικό να τονίζουμε ότι κάθε δημόσιος διάλογος και ερευνητικός κάματος οφείλει πριν καταπιαστεί με αυτό το ζήτημα να εισάγει μια ειλικρινή ιδεολογική παραδοχή τουλάχιστον ως προς την υπεράσπιση ή μη της δικαιοκρατικής οργάνωσης της εξουσίας.

Η πάγια νομολογία αλλά και οι θεωρητικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις του όρου συμφωνούν ότι η συντακτική επιλογή του όρου εθνική ασφάλεια αντί της δημόσιας ασφάλειας που επίσης συναντάται στο Σύνταγμα δεν είναι τυχαία. Η εσωτερική ασφάλεια ειδικώς συναντάται ως «δημόσια ασφάλεια» και «δημόσια τάξη».¹⁹⁵ Ο όρος της εθνικής ασφάλειας περιλαμβάνει πρωτίστως την προάσπιση της χώρας από εξωτερικές απειλές ή κινδύνους και όχι γενικώς την εσωτερική ασφάλεια εντός της κρατικής οντότητας.¹⁹⁶ Στο ποινικό δίκαιο εντοπίζεται η κατά το Σύνταγμα ορθότερη αποτύπωση της έννοιας της εθνικής ασφάλειας, στα άρθρα 138 επ. ΠΚ όπου αναλύεται η προστασία της διεθνούς υπόστασης της χώρας και οι ειδικότερες εκφάνσεις της που σχετίζονται με την προστασία της εδαφικής της ακεραιότητας, την προάσπιση των εννόμων αγαθών της διεθνούς ειρήνης, του αξιόμαχου ως αποτύπωση της αμυντικής ικανότητάς της χώρας και την διαφύλαξη των κρατικών απορρήτων.¹⁹⁷

%CE%98%CE%B5%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%8C-
%CE%A0%CE%BB%CE%B1%CE%AF%CF%83%CE%B9%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-
%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%84%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-
%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-pdf..pdf

¹⁹⁵ Ε. Βενιζέλο, Τα συνταγματικά όρια στην άρση του τηλεφωνικού απορρήτου των πολιτών και των πολιτικών προσώπων για λόγους εθνικής ασφάλειας – Η υπόθεση Ανδρουλάκη, Constitutionalism

¹⁹⁶ Κώστας Χ. Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα (Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2006)

¹⁹⁷ Ε. Βενιζέλο, Τα συνταγματικά όρια στην άρση του τηλεφωνικού απορρήτου των πολιτών και των πολιτικών προσώπων για λόγους εθνικής ασφάλειας – Η υπόθεση Ανδρουλάκη, Constitutionalism

Όπως τονίζει ο Αλιβιζάτος¹⁹⁸, «ο πυρήνας της εθνικής ασφάλειας συνάπτεται με την υπόσταση του κράτους στις εξωτερικές του σχέσεις. Από την πλευρά αυτή, η εθνική ασφάλεια διακρίνεται δίχως άλλο από την δημόσια ασφάλεια, που αφορά την προστασία του πολιτεύματος, των συντεταγμένων εξουσιών και των κρατικών οργάνων γενικότερα από εσωτερικές απειλές, αλλά και από την δημόσια τάξη που αποβλέποντας στο έννομο αγαθό της “κοινής ειρήνης”, επιδιώκει πρώτιστα την προάσπιση της ιδιωτικής παρά της πολιτικής κοινωνίας [...] η εθνική ασφάλεια, ως έννομο αγαθό, συνδέεται και με την προστασία των ενόπλων δυνάμεων, πιθανώς των σωμάτων ασφαλείας, καθώς και των πολιτικών υπηρεσιών (αντικατασκοπείας και πληροφοριών εν γένει) που έχουν ως κύρια αποστολή την προάσπισή της, και οι οποίες είναι ασφαλώς δυνατό να απειληθούν και έσωθεν. Στο σημείο ακριβώς αυτό βρίσκεται η ομοιότητά της εθνικής με τη δημόσια ασφάλεια [...]»¹⁹⁹ Ως απόρροια των παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι η εθνική ασφάλεια ως έννοια αναφέρεται - καταρχήν και πρωτίστως - σε εξωτερικές απειλές.

Μολαταύτα δε γίνεται να παραβλέψουμε την νομολογία του ΕΔΔΑ που φαίνεται ότι για την προστασία της εθνικής ασφάλειας αναγνωρίζει και μια σειρά από άλλες δραστηριότητες²⁰⁰ που πρέπει να αποτραπούν ανάμεσα στις οποίες εντάσσει και την ανατροπή της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας.²⁰¹ Μέσω της νομολογίας του ΕΔΔΑ

---

¹⁹⁸ Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 19: Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο», Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 01.12.2023

¹⁹⁹ Ν. Αλιβιζάτο, Η συνταγματική θέση των ενόπλων δυνάμεων, Ι. Η αρχή του πολιτικού ελέγχου, 1987,

²⁰⁰Ε. Βενιζέλο, Τα συνταγματικά όρια στην άρση του τηλεφωνικού απορρήτου των πολιτών και των πολιτικών προσώπων για λόγους εθνικής ασφάλειας – Η υπόθεση Ανδρουλάκη, Constitutionalism

²⁰¹ Η σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ, μπορούμε να πούμε ότι η έννοια της εθνικής ασφάλειας καλύπτει, μεταξύ άλλων, τις εξής δραστηριότητες: (α) κατασκοπεία (βλ. απόφαση Roman Zakharov κατά Ρωσίας, 4.12.2015· Klass και λοιποί κατά Γερμανίας, 6.9.1978), (β) τρομοκρατία (Klass και λοιποί κατά Γερμανίας, ο.π.· Weber και Saravia κατά Γερμανίας, 29.06.2006), (γ) υποκίνηση/έγκριση τρομοκρατίας (Zana κατά Τουρκίας, 25.11.1997) (δ) ανατροπή της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας (Leander κατά Σουηδίας, 26.03.1987), (ε) αυτονομιστικές εξτρεμιστικές οργανώσεις που απειλούν την ενότητα ή ασφάλεια ενός κράτους με βίαιο ή

γίνεται αντιληπτό ότι η έννοια της εθνικής ασφάλειας βάσει της οποίας δύναται να τεθεί ο περιορισμός του επικοινωνιακού απορρήτου περιλαμβάνει και μια εσωτερική διάσταση (όπως είναι η ανατροπή της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας) εκτός της εξωτερικής η οποία έγκειται κατά βάση στην διεθνή υπόσταση του κράτους.²⁰² Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί ο ορισμός των μυστικών υπηρεσιών της Μεγάλης Βρετανίας που έγινε αποδεκτός από το ΕΔΔΑ ως επαρκής και όριζε ότι «η εθνική ασφάλεια προσβάλλεται από δραστηριότητες που απειλούν την ασφάλεια ή την ευημερία του κράτους και που αποσκοπούν στην υπονόμευση ή την ανατροπή της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας με πολιτικά, βιομηχανικά ή βίαια μέσα»²⁰³ Παρομοίως η νομολογία του ΔΕΕ ερμηνεύει ότι η έννοια της εθνικής ασφάλειας σχετίζεται άμεσα και με την εξωτερική και με την εσωτερική ασφάλεια του κράτους.²⁰⁴ Πιο συγκεκριμένα οριοθετεί κριτήρια προσβολής της έννοιας στα οποία συγκαταλέγεται η παρακώλυση της λειτουργίας των κρατικών θεσμών και των βασικών δημόσιων υπηρεσιών, ο κίνδυνος για την επιβίωση του πληθυσμού, ο κίνδυνος σοβαρής διαταραχής των εξωτερικών σχέσεων της χώρας, ο κίνδυνος της

αντιδημοκρατικά μέσα (Ηνωμένο Κομμουνιστικό Κόμμα Τουρκίας κατά Τουρκίας, 30.1.1998) (στ) υποκίνηση της δυσαρέσκειας του στρατιωτικού προσωπικού (Arrowsmith κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 5.12.1978). Δ. Τσαραπατσάνης, «Υποκλοπές και Απόρρητο Θεσμικό Πλαίσιο και Προτάσεις Πολιτικής», 2022, ΕΤΕΡΟΝ

²⁰² Δ. Τσαραπατσάνης, «Υποκλοπές και Απόρρητο Θεσμικό Πλαίσιο και Προτάσεις Πολιτικής», 2022, ΕΤΕΡΟΝ

²⁰³ ΕΔΔΑ, υπόθεση Kennedy v. The United Kingdom, 18.5.2010, σκ. 33. Βλ. αντίστοιχη προσέγγιση σε UK Home Office, Covert Human Intelligence Sources, Revised Code of Practice (August 2018), σ. 25, σημ. 13: “One of the functions of the Security Service is the protection of national security and in particular the protection against threats from espionage, terrorism and sabotage, from the activities of agents of foreign powers and from actions intended to overthrow or undermine parliamentary democracy by political, industrial or violent means».

²⁰⁴ Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Καθηγήτρια Ποινικού Δικαίου στο ΑΠΘ, «Το σχέδιο νόμου σχετικά με την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών: κρίσιμες για τις θεμελιώδεις ελευθερίες «αστοχίες» https://www.constitutionalism.gr/to-sxedio-nomou-sxetika-me-tin-arsitiou-aporitou-ton-epikoinonion/#_ftn5

ειρηνικής συνύπαρξης των λαών καθώς και ο κίνδυνος από την προσβολή των στρατιωτικών συμφερόντων της χώρας.²⁰⁵

Η αοριστία και των εννοιών της ακεραιότητας του κράτους και του δημοκρατικού πολιτεύματος συνεπάγεται νέες δυσκολίες στο σε τι συνίσταται εν τέλει μια πραγματική και σοβαρή και όχι ήσσονος σημασίας ή προσχηματική απειλή για την εθνική ασφάλεια ενός κράτους. Αυτό είναι σημαντικό για τον εφαρμοστή του δικαίου προκειμένου να αξιολογήσει μια πραγματική κατάσταση με σαφή και αντικειμενικά κριτήρια και να επιτρέψει τον κατ' εξαίρεση περιορισμό του δικαιώματος στο απόρρητο, χωρίς να αφορμάται από ιδεολογικές αγκυλώσεις και με ειλικρινή εκτίμηση της «επικινδυνότητας».²⁰⁶

Στις λεπτές αυτές αποχρώσεις των ορίων που έχει η αόριστη νομική έννοια της εθνικής ασφάλειας και σε συνδυασμό με τις νέες μορφές του υβριδικού πολέμου²⁰⁷

---

²⁰⁵ ΔΕΕ C 601/15 PPU, 15.2.2016

²⁰⁶ Δ. Τσαραπατσάνης, «Υποκλοπές και Απόρρητο Θεσμικό Πλαίσιο και Προτάσεις Πολιτικής», 2022, ΕΤΕΡΟΝ

²⁰⁷ «Ο Υβριδικός Πόλεμος (Hybrid Warfare) είναι μια στρατιωτική στρατηγική που συνδυάζει στοιχεία συμβατικών πολεμικών επιχειρήσεων, μη συμβατικού πολέμου, καθώς και κυβερνοπόλεμου. Συνδυάζοντας στρατιωτικές δράσεις με ανατρεπτικές προσπάθειες, ο επιτιθέμενος προσπαθεί να αποφύγει την ευθεία απόδοση ευθυνών, κυρώσεων ή και αντεπιθέσεων. Υπάρχει μια ποικιλία όρων που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τον υβριδικό πόλεμο: υβριδικός πόλεμος (hybrid warfare), υβριδική απειλή (hybrid threat), ή υβριδικός αντίπαλος (hybrid adversary). Υπάρχουν κάποια κοινώς αποδεκτά στοιχεία τα οποία και εντοπίζονται σε κάθε μορφή υβριδικού πολέμου. Αυτά συνοψίζονται ως εξής: Στην ύπαρξη μιας μη τυποποιημένης, πολύπλοκης, και ρευστής απειλής. Ένας υβριδικός αντίπαλος μπορεί να είναι κρατικός ή μη κρατικός δρών. Ένα υβριδικός αντίπαλος χρησιμοποιεί έναν συνδυασμό συμβατικών και μη συμβατικών μεθόδων. Οι μέθοδοι και οι τακτικές περιλαμβάνουν συμβατικές δυνατότητες, ακανόνιστη τακτική, ακανόνιστους σχηματισμούς, τρομοκρατικές ενέργειες, τυφλή βία και εγκληματική δραστηριότητα. Ένα υβριδικός αντίπαλος μετέρχεται επίσης παράνομες ενέργειες για την αποφυγή καταλογισμού ευθυνών. Αυτές οι μέθοδοι χρησιμοποιούνται ταυτόχρονα σε όλο το φάσμα της σύγκρουσης στο πλαίσιο μιας ενιαίας στρατηγικής. Ένας υβριδικός αντίπαλος είναι ευέλικτος και προσαρμόζεται γρήγορα. Ένας υβριδικός αντίπαλος χρησιμοποιεί προηγμένα οπτικά συστήματα και άλλες επαναστατικές τεχνολογίες. Επιπλέον, άλλες νέες τεχνολογίες προσαρμόζονται στο πεδίο της μάχης, όπως δίκτυα κινητής τηλεφωνίας. Άλλο κοινώς διαδεδομένο στοιχείο υβριδικού πολέμου είναι η χρήση των μέσων μαζικής επικοινωνίας καθώς πλέον και των μέσω κοινωνικής δικτύωσης για προπαγανδιστικούς

και των ασύμμετρων απειλών²⁰⁸ αναπτύσσεται μια θεωρητική προσέγγιση προνομιμοποίησης του δικαιώματος στην ασφάλεια η οποία θέτει αρκετές προβληματικές όπως η εσωτερική ιεράρχηση των δικαιωμάτων, η διάβρωση της αντίληψης και της εμπιστοσύνης στο φιλελεύθερο δικαιοκρατισμό περί της τυπικής ισοδυναμίας των ατομικών δικαιωμάτων όπως αποτυπώνεται και στο ελληνικό Σύνταγμα και ο κίνδυνος επιτασσύμενης ιδεολογικοποίησης του δικαιώματος στην ασφάλεια.²⁰⁹

Ένα επιτυχημένο παράδειγμα που φέρει στην ερευνητική του έκθεση ο Τσαραπατσάνης²¹⁰ είναι η προσφυγική κρίση από το 2015, η οποία πολλάκις έχει χαρακτηριστεί ως απειλή για την εθνική ασφάλεια υπό το πρίσμα ενός ιδιόμορφου υβριδικού πολέμου²¹¹ ενώ οι αρχές της διεθνούς ειρήνης και της ελευθερίας τόσο σε διεθνές όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο καθιστούν αναγκαία την αντιμετώπισή της

σκοπούς αλλά και για προσπάθειες στρατολόγησης. Τέλος, ένας υβριδικός πόλεμος λαμβάνει χώρα σε τρία διακριτά πεδία μάχης: το συμβατικό πεδίο μάχης, στον γηγενή πληθυσμό της ζώνης των συγκρούσεων, και τη διεθνή κοινότητα.» Κωνσταντίνος Παντελής, Εξωτερικός Συνεργάτης ΚΕΔΙΣΑ «Ποιος είναι ο σύγχρονος υβριδικός πόλεμος;» <https://kedisa.gr/poios-einai-o-sygxronos-ybridikos-polemos/>

²⁰⁸ Ασύμμετρη καλείται η, στο εσωτερικό εκδηλωμένη, απειλή εναντίον της ασφάλειας ενός κράτους ή μιας κοινωνίας από την εκδήλωση της οποίας ο επιτιθέμενος προσδοκά ζημιές και απώλειες πολλαπλάσιες από αυτές που θα επιτύγχανε με συμβατικές μεθόδους. Επίσης μία απειλή που δεν αντιμετωπίζεται με συμβατικές στρατιωτικές δυνάμεις και μπορεί να πραγματοποιηθεί από μικρές ομάδες ατόμων οι οποίες επίσης δεν θα χρησιμοποιήσουν συμβατικά μέσα. Δεν απαιτείται οι ομάδες αυτές να έχουν πολιτικά ή εθνικά κίνητρα. Μπορεί να έχουν οικονομικά ή προσωπικά κίνητρα. Δεν γνωρίζουμε πως, τότε και με ποια μέσα θα επιτεθούν. Για την αντιμετώπιση ασύμμετρων απειλών, έχει αναπτυχθεί ένας ολόκληρος κλάδος ασφαλείας το λεγόμενο homeland security.

²⁰⁹ Αικ. Παπανικολάου,(2020) «Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλημμα»

²¹⁰ Δ. Τσαραπατσάνης, «Υποκλοπές και Απόρρητο Θεσμικό Πλαίσιο και Προτάσεις Πολιτικής», 2022, ΕΤΕΡΟΝ

²¹¹ https://www.youtube.com/watch?v=CVoi05OsxXU&ab_channel=fnewsgr ενδεικτικό βίντεο όπου ο ΕΣ χρησιμοποιεί πραγματικά πυρά εναντίον προσφύγων

προς υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των προβλέψεων των διεθνών συμβάσεων για αυτά.²¹²

Παρά τα ανωτέρω η έννοια της εθνικής ασφάλειας παραμένει μια αόριστη νομική έννοια που λειτουργεί ως μια γενική ρήτρα προστασίας, στην οποία οι αρμόδιες δικαστικές αρχές και οι φορείς της εκτελεστικής εξουσίας οφείλουν να υπαγάγουν εκείνα τα πραγματικά περιστατικά που την θέτουν σε κίνδυνο. Υπό το πρίσμα αυτό, μία από τις σημαντικότερες νομοθετικές αλλαγές στο εθνικό έννομο πλαίσιο είναι αυτή του ν.5002/2022 στον οποίο πλέον προστίθεται συγκεκριμένος ορισμός για την έννοια της εθνικής ασφάλειας. Υπενθυμίζεται ότι στον προισχύσαντα εφαρμοστικό του Συντάγματος νόμο (ν.2225/1994) δεν αποτυπωνόταν σαφής ορισμός της έννοιας.

Στο άρθρο 3 εδ.α' του ν.5002/2022 ορίζεται ότι: «Για τους σκοπούς του παρόντος: α) «Λόγοι εθνικής ασφάλειας» είναι οι λόγοι που συνάπτονται με την προστασία των βασικών λειτουργιών του κράτους και των θεμελιωδών συμφερόντων των Ελλήνων πολιτών, όπως, ιδίως, λόγοι σχετικοί με την εθνική άμυνα, την εξωτερική πολιτική, την ενεργειακή ασφάλεια και την κυβερνοασφάλεια.» Στη νέα διάταξη του εφαρμοστικού νόμου υπάρχει μια εμφανής μετατόπιση του νομοθέτη ως προς τον τρόπο πρόσληψης της έννοιας της εθνικής ασφάλειας και των λόγων που στοιχειοθετούν τον περιορισμό του δικαιώματος καθότι ο νέος νόμος διευρύνει το εννοιολογικό περιεχόμενο της και ενσωματώνει καινούργιες μορφές κινδύνων. Οι νέες προσθήκες αφορούν την ενεργειακή ασφάλεια και την κυβερνοασφάλεια.²¹³ Υπενθυμίζεται δε ότι το σχέδιο νόμου εμπειρείχε ακόμη πιο διευρυνόμενο περιεχόμενο.²¹⁴

---

²¹² AFFAIRE ALKHATIB ET AUTRES c. GRÈCE, (Requête no 3566/16), <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-230249%22%7D>

²¹³ ΕΕΔΑ, Έκθεση Αναφοράς για το θεσμικό πλαίσιο ελέγχου των υπηρεσιών ασφαλείας και πληροφοριών, 2023

²¹⁴ Ο κοινός νομοθέτης στο σχέδιο νόμου όριζε τα εξής: «λόγοι εθνικής ασφάλειας είναι οι λόγοι που συνάπτονται με την προστασία των βασικών λειτουργιών του κράτους και των θεμελιωδών συμφερόντων του κοινωνικού συνόλου και περιλαμβάνουν την πρόληψη και

6. Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΟ ΑΡΘΡΟ 8 ΤΗΣ ΕΣΔΑ

Το νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία του επικοινωνιακού απορρήτου και των προϋποθέσεων περιορισμού του εμφανίζει μεγάλη ποικιλία και διαφοροποιήσεις στις εθνικές έννομες τάξεις των ευρωπαϊκών χωρών, καθώς σε μεγάλο βαθμό αποτελούν και αποτύπωση του πολιτειακού συστήματος της κάθε μιας και του βαθμού ουσιαστικής δημοκρατίας που ενυπάρχει σε αυτά. Βασική κοινή συνισταμένη αποτελεί η προσπάθεια ισορροπίας και στάθμισης των κριτηρίων για την υπαγωγή μιας πραγματικής κατάστασης υπό την έννοια της εθνικής ασφάλειας και του δικαιώματος απορρήτου των επικοινωνιών.

Η κατοχύρωση στην προστασία του απορρήτου θεσπίζεται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) στο άρθρο 8 το οποίο ορίζει : *«Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής: 1. Παν πρόσωπον δικαιούται εις τον σεβασμόν της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και της αλληλογραφίας του. 2. Δεν επιτρέπεται να υπάρξει επέμβασις δημοσίας αρχής εν τη ασκήσει του δικαιώματος τούτου, εκτός εάν η επέμβασις αυτή προβλέπεται υπό του νόμου και αποτελεί μέτρον το οποίον, εις μίαν δημοκρατικήν κοινωνίαν, είναι αναγκαίον δια την εθνικήν ασφάλειαν, την δημοσίαν ασφάλειαν, την οικονομικήν ευημερίαν της χώρας, την προάσπισιν της τάξεως και την πρόληψιν ποινικών παραβάσεων, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής, ή την προστασίαν των δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων.»*²¹⁵ Το άρθρο στην πρώτη παράγραφο αναφέρεται στις ιδιαίτερες εκφάνσεις του δηλαδή στην προστασία της ιδιωτικής και

την καταστολή δραστηριοτήτων ικανών να επιφέρουν πλήγμα στις συνταγματικές, πολιτικές, οικονομικές ή κοινωνικές δομές της χώρας όπως, ιδίως, λόγοι σχετικοί με την εθνική άμυνα, την εξωτερική πολιτική, την ενεργειακή ασφάλεια, την κυβερνοασφάλεια και την προστασία από άλλες υβριδικές απειλές, την προστασία του νομίσματος και της εθνικής οικονομίας, την προστασία από ανθρωπιστική κρίση, τη δημόσια υγεία και την προστασία του περιβάλλοντος».

²¹⁵ Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου όπως τροποποιήθηκε από τα Πρωτόκολλα υπ' αριθ. 11, 14 και 15 συνοδευόμενη από τα Πρωτόκολλα υπ' αριθ. 1, 4, 6, 7, 12, 13 και 16 https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ell

οικογενειακής ζωής, της κατοικίας και της αλληλογραφίας²¹⁶, ενώ στην δεύτερη παράγραφο ορίζει το απαραβίαστο του δικαιώματος από δημόσιες αρχές και θέτει τις περιπτώσεις περιορισμού του δικαιώματος.²¹⁷ Παρόλο που το άρθρο 8 δεν κάνει ρητή αναφορά στο επικοινωνιακό απόρρητο, έχει παγιωθεί μέσω της νομολογίας του ΕΔΔΑ ότι το περιλαμβάνει σαφώς στο ρυθμιστικό του πεδίου.²¹⁸

Μέσω μια σταχυολόγησης της νομολογίας του ΕΔΔΑ καθίσταται σαφές πως στην προστατευτέα έννοια της ιδιωτικής ζωής συγκαταλέγονται και τα τεχνολογικά σύγχρονα μέσα επικοινωνίας καθώς και τα εξωτερικά στοιχεία της επικοινωνίας ως ειδικότερη μορφή προσωπικών δεδομένων.²¹⁹

Από τα νομολογιακά πορίσματα του ΕΔΔΑ με την πάγια νομολογία του²²⁰ διακρίνει κάποια κριτήρια τα οποία πρέπει να πληρούνται προκειμένου να ερμηνεύονται με

---

²¹⁶ Το τηλεπικοινωνιακό απόρρητο αντιμετωπίζεται ως επιμέρους διάσταση της ιδιωτικότητας, Αικατερίνα Παπανικολάου, «Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλλημα»

²¹⁷ Μόνο για τις περιπτώσεις στις οποίες προβλέπεται από το νόμο και αποτελεί μέτρο το οποίο «σε μια δημοκρατική κοινωνία είναι αναγκαίο για την εθνική ασφάλεια, την δημοσία ασφάλειαν, την οικονομική ευημερία της χώρας, την προάσπιση της τάξεως και την πρόληψη ποινικών παραβάσεων, την προστασία της υγείας ή της ηθικής, ή την προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων.»

²¹⁸ Δ. Τσαραπατσάνης, «Υποκλοπές και Απόρρητο Θεσμικό Πλαίσιο και Προτάσεις Πολιτικής», 2022, ΕΤΕΡΟΝ

²¹⁹ Βλ. εντελώς ενδεικτικά, από την αφετηριακή απόφαση του ΕΔΔΑ, *Klass and others v. Germany*, 6 September 1978, παρ. 41, *Copland v. United Kingdom*, 3 July 2007, παρ. 41, *Kvasnica v. Slovakia*, 9 September 2009, παρ. 76, *Iordachi and others v. Moldova*, 14 September 2009, παρ. 29, *Drakšas v. Lithuania*, 31 July 2012, παρ. 52, *Dragojević v. Croatia*, 15 January 2015, παρ. 78, *Szabó and Vissy v. Hungary*, 12 January 2016, παρ. 52 κοκ. Βλ. επιπλέον, ΕΔΔΑ, *Bykov. c. Russie*, 10 mars 2009, όπου το δικαστήριο εξομοιώνει κατ' αναλογία, την ηχογράφηση της επικοινωνίας που πραγματοποιείται με τη χρήση ειδικής καταγραφικής συσκευής ραδιοσυχνοτήτων με την παραβίαση του τηλεφωνικού απορρήτου (παρ. 75 επ., κυρίως, παρ. 79). Το τηλεπικοινωνιακό απόρρητο αντιμετωπίζεται ως επιμέρους διάσταση της ιδιωτικότητας, Αικατερίνα Παπανικολάου, «Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλλημα»

²²⁰ Για την εξέταση της συμβατότητας των εθνικών κανονιστικών πλαισίων με τις αρχές της ΕΣΔΑ όχι όμως in concreto.

σύννομο τρόπο τα κριτήρια του άρθρου 8 παρ.2 από τα εθνικά κανονιστικά πλαίσια. Άλλωστε η δεσμευτικότητα του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ δεν θεμελιώνεται μόνο στην υποχρέωση των κρατών να απέχουν από τυχόν αυθαίρετες επεμβάσεις περιορισμού του δικαιώματος, αλλά επιτάσσει σε αυτά να λαμβάνουν και θετικά μέτρα για την προστασία του δικαιώματος. Ως τέτοια μέτρα λογίζονται η θέσπιση εσωτερικής εθνικής κανόνων για την διασφάλιση των αρχών και κριτηρίων του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ, η διεξαγωγή ερευνητικών διαδικασιών στις περιπτώσεις όπου υφίσταται ανάγκη και δη στην περίπτωση καταγγελίας για παραβιάσεις του άρθρου καθώς επίσης και η λήψη αναγκαίων μέτρων προκειμένου να απολαμβάνουν οι πολίτες το δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής και της αλληλογραφίας.²²¹

Αυτά τα κριτήρια διακρίνονται αφενός στην ειδική πρόβλεψη στο νόμο²²² δηλαδή στην ρητή νομοθετική πρόβλεψη στο δίκαιο του κράτους-μέλους με τυπικό/ουσιαστικό νόμο «basis in the domestic law» των περιορισμών του δικαιώματος, αφετέρου στα ποιοτικά χαρακτηριστικά του νόμου «rule of law» όπως η προσβασιμότητα²²³, η προβλεψιμότητα²²⁴, και ένα πλέγμα ελάχιστων αναγκαίων εγγυήσεων που αφορούν κυρίως τα πληττόμενα υποκείμενα, τη φύση της παραβατικής συμπεριφοράς, τις εύλογες υπόνοιες, την διάρκεια του μέτρου,²²⁵ την ύπαρξη ανεξάρτητου οργάνου ως εποπτεύουσα αρχή, το δικαίωμα ενημέρωσης του παρακολουθούμενου υποκειμένου υπό το πρίσμα της συμβατότητας με τις αρχές

---

²²¹ Κ. Αλεξοπούλου, Προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ, Εφημ ΔΔ 4/2017

²²² «in accordance with the law» όπως αναγράφεται HUDOC, Cour européenne des droits de l'homme, case: SZABÓ AND VISSY v. HUNGARY, 12 January 2016, παρ.59

²²³ Accessibility, η προσβασιμότητα νοείται η δημοσίευση του νόμου με τρόπο που μπορεί να είναι γνωστός σε κάθε πολίτη χωρίς κόστος.

²²⁴ Foreseeability, η προβλεψιμότητα νοείται ως η δυνατότητα επίγνωσης του ισχύοντος κανονιστικού πλαισίου.

²²⁵ Τα χρονικά όρια των άρσεων απορρήτου πρέπει να προσδιορίζονται με σαφήνεια στο νόμο. Μολονότι αυτή είναι η βασική αρχή του ΕΔΔΑ, σημειώνεται ότι υπάρχει ελαστική νομολογία. Kennedy κατά Ηνωμένου Βασιλείου. 18 Μαΐου 2010

του κράτους δικαίου και τέλος η επαρκής σαφήνεια του νόμου «quality of law²²⁶. Όλα αυτά πρέπει να συνεκτιμώνται υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογικότητας με εκείνη δηλαδή του αναγκαίου και κατάλληλου μέτρου για τον επιδιωκόμενο σκοπό. Πιο συγκεκριμένα στις υποθέσεις των μυστικών παρακολουθήσεων για την προστασία της εθνικής ασφάλειας σε σχέση με το κριτήριο της αναλογικότητας αυτό εξετάζεται ερμηνεύοντας την φράση «αναγκαίο μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία»²²⁷²²⁸.

Το ΕΔΔΑ²²⁹ για να προσδιορίσει κατά πόσον τα προσβαλλόμενα μέτρα είναι «αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία»²³⁰, εξετάζει την υπόθεση εν συνόλω και αναζητεί αν οι λόγοι που προβάλλονται για τη δικαιολόγησή τους είναι συναφείς και επαρκείς και αν τα μέτρα είναι αναλογικά προς τους επιδιωκόμενους νόμιμους

---

²²⁶ Sufficient clarity, η επαρκής σαφήνεια νοείται ως η επεξηγησιμότητα που διατρέχει το νόμο σε κάθε πτυχή του.

²²⁷ «necessary in a democratic society» όπως αναγράφεται στον Οδηγό του ΕΔΔΑ για την ερμηνεία του άρθρου 8, HUDOC, Cour européenne des droits de l'homme, updated on 31th August 2021, σελ. 13, παρ.1

²²⁸ Καθώς επίσης και μια σειρά ελάχιστων αναγκαίων εγγυήσεων όπως το φάσμα των υποκειμένων επί των οποίων θα επιβληθεί το μέτρο, τη φύση της παραβατικής συμπεριφοράς, τις εύλογες υπόνοιες, την διάρκεια του μέτρου (durée limitée), την εποπτεία της διαδικασίας από ανεξάρτητο όργανο (oversight by an independent body) όπως και το δικαίωμα μεταγενέστερης ενημέρωσης των υποκειμένων (notification). Το τηλεπικοινωνιακό απόρρητο αντιμετωπίζεται ως επιμέρους διάσταση της ιδιωτικότητας. Αικατερίνα Παπανικολάου, «Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλλημα»,σελ.7, παρ.3 καθώς και σελ.8 παρ.1

²²⁹ Το δικαστήριο του Στρασβούργου δεν κάνει μια στενά σωρευτική και δεσμευτική εξέταση των κριτηρίων αυτών που αναφέραμε πιο πάνω.

²³⁰ Το ΕΔΔΑ εκτιμά ότι η ρωγή που συνεπάγονται τα μέτρα παρακολούθησης στο δικαίωμα της απόρρητης επικοινωνίας πρέπει να θεωρείται ένα είδος άμυνας της δημοκρατικής κοινωνίας σε υπαρκτές απειλές που απειλούν την υπόσταση και την εύρυθμη λειτουργία τους. Η θεώρηση αυτή είναι ιδιαίτερος σημαντική όπως αναδείχθηκε και από την απόφαση *Klass and others v. Germany* όπου το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει τον κίνδυνο απειλής των δημοκρατικών κοινωνιών από τις υψηλά εξειδικευμένες μορφές κατασκοπείας και τρομοκρατίας. Αικατερίνα Παπανικολάου, «Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλλημα»,σελ.17, παρ.1 καθώς και υποσημείωση 74

σκοπούς.²³¹ Η ανάγκη σε μια δημοκρατική κοινωνία, συνίσταται στην αυστηρή αναγκαιότητα η οποία εξετάζεται υπό μια διττή εκδοχή. Αφενός υπό το πρίσμα μιας γενικής εκτίμησης για την απόλυτη αναγκαιότητα του επιβαλλόμενου μέτρου άρσης του απορρήτου και αφετέρου υπό το πρίσμα της ειδικότερης αξιολόγησης ως προς το πλαίσιο της συγκεκριμένης περίπτωσης κατά την οποία επιβάλλεται τούτο. Το ΕΔΔΑ διευκρινίζει στο συγκεκριμένο σημείο ότι η έννοια της «αναγκαιότητας» για τους σκοπούς του άρθρου 8 σημαίνει ότι η παρέμβαση του μέτρου θα πρέπει να ανταποκρίνεται σε «πιεστική κοινωνική ανάγκη»²³². Το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει ένα κρατικό περιθώριο εκτίμησης αρκετά ευρύ στις υποθέσεις κρατικών παρακολουθήσεων, για την αξιολόγηση της ύπαρξης «πιεστικής κοινωνικής ανάγκης»²³³ αλλά είναι καθήκον του εναγόμενου κράτους να αποδείξει την ύπαρξη της²³⁴, ειδάλλως αποφαινεται το ΕΔΔΑ υπάρχει σοβαρή διακινδύνευση κατάχρησης εξουσίας από πλευράς των δημοσίων αρχών.²³⁵

---

²³¹ Στο σημείο αυτό η πιεστική κοινωνική ανάγκη ενδέχεται να ποικίλει από κράτος σε κράτος αλλά οφείλει να δικαιολογεί την αναγκαία χρήση του συγκεκριμένου μέτρου και όχι κάποιων άλλων ηπιότερων.

²³² «pressing social need» όπως αναγράφεται στον Οδηγό του ΕΔΔΑ για την ερμηνεία του άρθρου 8, HUDOC, Cour européenne des droits de l'homme, updated on 31th August 2021, σελ. 13, παρ.1

²³³ ΕΔΔΑ, Αποφάσεις Dumitru Popescu v. Romania (no 2), 71525/2001, 26.04.2007, παρ. 61 επ.· Amann v. Switzerland, 7798/1995, 16.02.2000, παρ. 76· Valenzuela Contreras v. Spain, 58/1997, 30.07.1998, παρ. 49 επ.· Leander v. Sweden, 9248/1981, 26.03.1987, παρ. 59· Klass and others v. Germany, 5029/1971, 06.09.1978, παρ. 48· Bucur and Toma v. Romania, 40238/2002, 08.01.2013, παρ. 101 επ.· Janowiec and Others v. Russia, 55508/2007, 29520/2009, 16.04.2012, παρ. 213 επ.

²³⁴ Οδηγός του ΕΔΔΑ για την ερμηνεία του άρθρου 8, HUDOC, Cour européenne des droits de l'homme, updated on 31th August 2021, σελ. 13, παρ.1

²³⁵ Η παρατήρηση αυτή του Δικαστηρίου σχετικά με την αυστηρή οριοθέτηση της εφαρμογής του άρθρου 8 παρ.2 είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς υπερτονίζει την αξία διασφάλισης της δημοκρατικά οργανωμένης κοινωνίας έναντι της διολίσθησης σε ολοκληρωτικής φύσεως επιλογές από την πλευρά των κρατικών δρώντων.

Με δεδομένο όπως προαναφέρθηκε άνωθεν ότι η έννοια της ασφάλειας και κατ' αναλογία της εθνικής ασφάλειας είναι μια αόριστη νομική έννοια και ότι η προάσπιση της για λόγους που έγκειται στην σφαίρα του δημοσίου συμφέροντος συνεπάγεται κάμψη στο θεμελιώδες δημοκρατικό δικαίωμα του απορρήτου των επικοινωνιών είναι κρίσιμο να κατηγοριοποιήσουμε εκείνα τα υποκειμένα δικαίου επί των οποίων αυτά επιβάλλονται.

Η νομολογία του ΕΔΔΑ στο σημείο αυτό κρίνεται αμφιταλαντευόμενη αν λάβουμε υπόψη τις μετατοπίσεις των τελευταίων ετών μετά την έκδοση της απόφασης *Big Brother Watch and others v. The United Kingdom*²³⁶²³⁷ και τούτο δεδομένης της αμφιταλάντευσης ανάμεσα στην επίκληση των «απροσδιορίστων απειλών» ή την ύπαρξη «εύλογων υπονοιών» προκειμένου να αναζητήσει την κυρίαρχη νομική βάση επί της οποίας θα κρινόταν το σύννομο της εκάστοτε απόφασης για τις μαζικές παρακολουθήσεις επί των υποκειμένων στα οποία επιβάλλονταν²³⁸ Οι μαζικές ή χωρικές άρσεις όπως έχουν επικρατήσει να χαρακτηρίζονται αφορούν ένα είδος διευρυμένης διαδικασίας κάμψης του δικαιώματος του απορρήτου. Το ΕΔΔΑ υπογραμμίζει ότι ο έλεγχος επί της επιβολής αυτού του μέτρου των μαζικών

---

²³⁶ Στην συγκριμένη περίπτωση το ΕΔΔΑ οδηγήθηκε σε μια άμβλυνση των κριτηρίων του ενστερνιζόμενο τις «απροσδιόριστες απειλές» μια έννοια αρκετά εννοιολογικά ασαφή ως ικανό και επαρκή λόγο επιβολής των μέτρων μυστικής παρακολούθησης. Την μετατόπισή του αυτή το δικαστήριο τη θεμελίωσε στην αναγκαιότητα προληπτικής δράσης και επιχειρησιακής αποτελεσματικότητας που απαιτείται από τα κράτη στη σύγχρονη εποχή όπου η τεχνολογική εξέλιξη καθίσταται πολλαπλά αξιοποιήσιμη από την βαριά εγκληματικότητα και την τρομοκρατία.

Το τηλεπικοινωνιακό απόρρητο αντιμετωπίζεται ως επιμέρους διάσταση της ιδιωτικότητας. Αικατερίνα Παπανικολάου, «Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλλημα»,σελ.14, παρ.1 καθώς και σελ. 15 παρ.2

²³⁷ HUDOC, Cour européenne des droits de l'homme, case: *Big Brother Watch and others v. The United Kingdom*, 13 September 2018

²³⁸<https://strasbourgobservers.com/2021/06/28/much-ado-about-mass-surveillance-the-ecthr-grand-chamber-opens-the-gates-of-an-electronic-big-brother-in-europe-in-big-brother-watch-v-uk/> Dr Eliza Watt, *Strasbourgobservers*

παρακολουθήσεων πρέπει να γίνεται βάσει ορισμένων κριτηρίων συμβατότητας με τις επιταγές του άρθρου 8 και δεν θεωρεί ότι το αυτό μέτρο αντιβαίνει γενικότερα στις βασικές διατάξεις της ΕΣΔΑ.

Ανάμεσα στα κριτήρια που έχουν διαμορφωθεί από το ΕΔΔΑ προκειμένου να διερευνήσει την συμβατότητα των εθνικών κανονιστικών πλαισίων και των επιταγών της ΕΣΔΑ συγκαταλέγεται και το ζήτημα του ελέγχου της διαδικασίας που αφορά την άρση του απορρήτου αλλά και την διατήρηση, αποθήκευση και καταστροφή των δεδομένων και των μεταδιδόμενων. Πιο συγκεκριμένα, αξιολογείται σε πρώτο επίπεδο κατά πόσο υφίστανται εγγυήσεις ανεξαρτησίας και αμεροληψίας στο όργανο στο οποίο υποβάλλεται καταρχάς το αίτημα περί άρσης και εν συνεχεία κατά πόσο το εκάστοτε εθνικό νομοθετικό πλαίσιο προϋποθέτει και υπό ποια κριτήρια το ζήτημα της εποπτείας της όλης διαδικασίας.²³⁹

Σημειώνεται ότι η *de facto* ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας²⁴⁰ διασφαλίζει σε ένα βαθμό την απαραίτητη εκείνη αμεροληψία σε αυτού του είδους την εποπτεία των μέτρων λόγω της δυσχέρειας που έχουν από την ίδια τους τη φύση δεδομένου ότι οι προϋποθέσεις επιβολής τους αναγκαία ενέχουν και πολιτικές εκτιμήσεις.

Σημείο τομής στη νομολογία του ΕΔΔΑ είναι η απόφαση *Klass and others v. Germany*²⁴¹ όπου παρά το γεγονός ότι κρίθηκε πως η έλλειψη δικαστικού ελέγχου μπορεί να μην συνιστά επαρκή λόγο για να κριθεί υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογικότητας ότι η επιβολή του μέτρου συνιστά υπέρβαση εξουσίας μολαταύτα

---

²³⁹ Το τηλεπικοινωνιακό απόρρητο αντιμετωπίζεται ως επιμέρους διάσταση της ιδιωτικότητας. Αικατερίνα Παπανικολάου, «Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλλημα»

²⁴⁰ Ιδιαίτερη μνεία κάνει το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Centrum för rättvisa v. Sweden* όπου συνδέεται ρητώς η αναγκαιότητα υπαγωγής της διαδικασίας άρσης του απορρήτου με δικαιοδοτικό όργανο που επαφίεται στην δικαστική εξουσία. HUDOC, *Cour européenne des droits de l'homme, case: Centrum för Rättvisa v. Sweden v. Swden*, παρ.105

²⁴¹ HUDOC, *Cour européenne des droits de l'homme, case: Klass and others v. Germany*, 6 September 1978

το ΕΔΔΑ ανέδειξε ότι η ύπαρξη κοινοβουλευτικών επιτροπών οι οποίες μάλιστα αποτελούνταν από μέλη των κομμάτων της Βουλής μπορούσε να ασκεί αποτελεσματικό και διαρκή έλεγχο. Εν αντιθέσει, στην υπόθεση *Zakharov v. Russia* το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η επιβολή του μέτρου οδηγούσε σε καταπάτηση του δικαιώματος του απορρήτου καθώς οι δημόσιες αρχές εκεί είχαν άμεση πρόσβαση σε όλες τις επικοινωνίες κινητής τηλεφωνίας, γεγονός που τους διευκόλυνε να παρακάμπτουν τυχόν δικαστικούς περιορισμούς για την αξιολόγηση προσωπικών πληροφοριών.²⁴² Η συγκεκριμένη υπόθεση υπογράμμισε την αξία της δεσπόζουσας θέσης που πρέπει να έχει η δικαστική εξουσιοδότηση κυρίως για την θεμελίωση της πραγματικής υπόνοιας που πρέπει να υφίσταται εναντίον ενός προσώπου πριν του επιβληθεί το περιοριστικό μέτρο.²⁴³ Και αυτό καθώς μόνο η δικαστική εξουσία είναι εκείνη η οποία μπορεί στη βάση της διάκρισης των εξουσιών να ελέγξει αν υπάρχουν οι προϋποθέσεις επιβολής των μέτρων περιορισμού του δικαιώματος και να κρίνει την ουσία της υπόθεσης. Αντίθετα, οι διοικητικές αρχές δεν έχουν αυτή τη δυνατότητα καθώς κάτι τέτοιο θα συνιστούσε άσκηση δικαστικού ελέγχου από πλευράς εκτελεστικής εξουσίας.

Μολαταύτα το ΕΔΔΑ παρατηρεί ότι η έγκριση τηλεφωνικών παρακολουθήσεων μπορεί να είναι συμβατή με τη ΕΣΔΑ και στις περιπτώσεις εκείνες όπου ασκείται από μη δικαστική αρχή, υπό την προϋπόθεση ότι η αρχή αυτή να είναι επαρκώς ανεξάρτητη από την εκτελεστική εξουσία²⁴⁴ καθώς η πολιτική φύση της

---

²⁴² <https://ghrd.org/big-brother-watch-others-v-the-united-kingdom/>

²⁴³ <https://ghrd.org/big-brother-watch-others-v-the-united-kingdom/>

²⁴⁴ «Η πρόσφατη νομολογία του ΕΔΔΑ υποδεικνύει, επίσης, ότι ο κοινοβουλευτικός έλεγχος εκπληρώνει επαρκώς τον εγγυητικό του ρόλο για την *a posteriori* διακρίβωση της νομιμότητας των άρσεων, μόνο όταν λειτουργεί ένα αξιόπιστο σύστημα λογοδοσίας της επιχειρησιακής διοίκησης και του αρμόδιου υπουργού ενώπιον του κοινοβουλίου και όχι όταν αντιμετωπίζεται ως μια μορφή «χαλαρής υποχρέωσης» για μια ακίνδυνη «γενικού τύπου» ενημέρωση (όχι συγκεκριμένη και εξατομικευμένη). Ένας άνευρος και αναποτελεσματικός κοινοβουλευτικός έλεγχος, που δεν διασφαλίζει την «διακρίβωση του *lege artis* χειρισμού των κατ' εξοχήν, ευαίσθητων ζητημάτων που αυτονοήτως, κάθε άρση εγείρει», δεν αποτελεί αξιόπιστο μέσο δημοκρατικής λογοδοσίας και περιορισμού της

εξουσιοδότησης και της εποπτείας αυξάνει τον κίνδυνο καταχρηστικών μέτρων. Παράλληλα υπογραμμίζεται από το ΕΔΔΑ ότι το όργανο αυτό πρέπει να είναι επιφορτισμένο με επαρκείς εξουσίες και αρμοδιότητες ούτως ώστε να ασκεί αποτελεσματική και συνεχή εποπτεία.²⁴⁵ Οι απαραίτητες δικλίδες που αποτελούν εγγυήσεις για το ΕΔΔΑ φαίνεται να μην είναι οι εποπτικές αρμοδιότητες από ένα πολιτικά υπεύθυνο μέλος της εκτελεστικής εξουσίας, και για το λόγο αυτό τονίζει ότι σε ένα κράτος δικαίου η παρέμβαση των εκτελεστικών αρχών στα δικαιώματα ενός ατόμου θα πρέπει να υπόκειται σε αποτελεσματικό έλεγχο. Ο έλεγχος αυτός θα πρέπει να διασφαλίζεται από τη δικαστική εξουσία, καθώς ο δικαστικός έλεγχος αποτελεί την καλύτερη εγγύηση ανεξαρτησίας, αμεροληψίας και ορθής διαδικασίας.

Η υποχρέωση των υπηρεσιών επιβολής του περιορισμού να διατηρούν αρχεία είναι εξόχως σημαντική προκειμένου να διασφαλίζεται ότι η εποπτεύουσα αρχή έχει

αυθαιρεσίας και επιβάλλει την αναζήτηση πρόσθετων εγγυήσεων για την εμβάθυνση του ελέγχου στο πεδίο του απορρήτου. Η δε ερμηνεία των σχετικών διατάξεων του κοινοβουλευτικού δικαίου πρέπει να υπακούει σε αυτό το πιεστικό δικαιο-πολιτικό ζητούμενο. Σε ό,τι αφορά τον *a posteriori* δικαστικό έλεγχο της νομιμότητας των συντελεσμένων άρσεων του απορρήτου, πρέπει να σημειωθεί οι σχετικές εισαγγελικές διατάξεις δεν έχουν αποτελέσει, μέχρι σήμερα, αντικείμενο αυτοτελούς δικαστικής κρίσης, με αποτέλεσμα να μην εντοπίζονται στην ελληνική νομολογία εξειδικευμένες κρίσεις ως προς τη νομιμότητα της διαδικασίας και ιδίως ως προς την τήρηση των ουσιαστικών προϋποθέσεων για την κατ' εξαίρεση επιβολή περιορισμών. Εν προκειμένω, το κρίσιμο στοιχείο είναι ο δικαστικός έλεγχος του ουσιαστικού ερείσματος των περιορισμών, ήτοι η αξιολόγηση του ελλείποντος στοιχείου της αιτιολογίας τους που καθιστά αδύνατη την εκτίμηση της αναλογικότητας του επαχθούς μέτρου. Το γεγονός αυτό τελεί φυσικά σε γνώση των αρμοδίων οργάνων, ενισχύοντας την αίσθηση ότι στην ελληνική έννομη τάξη η επίκληση λόγων «εθνικής ασφάλειας» συνιστά σαφώς «ασφαλέστερη επιλογή» για την άρση του απορρήτου σε σχέση με τη διακρίβωση των περιοριστικά στον νόμο απαριθμούμενων εγκλημάτων, ακριβώς επειδή αποκλείει κάθε έλεγχο της βασιμότητας των λόγων που επιβάλλουν την άρση. Εκτιμούμε ότι αυτή η παθογένεια δεν μπορεί πλέον να γίνεται ανεκτή σε ένα σύγχρονο κράτος δικαίου.» «Το Σύνταγμα στη δίνη των υποκλοπών». Συνταγματικές και δικαιο-πολιτικές όψεις της υπόθεσης των παρακολουθήσεων Φώτης Παλαμιώτης (Δικηγόρος, Μ.Δ.Ε. Δημοσίου Δικαίου) - Απόστολος Παπατόλιας (Δρ. Δημοσίου Δικαίου στο Πανεπιστήμιο της Nanterre) https://www.constitutionalism.gr/to-syntagma-sti-dini-ton-ypoklopon/#_ftnref14

²⁴⁵ Svabó and Vissy v. Hungary, 12 January 2016, Klass and Others v. Germany, § 56

ουσιαστική και αποτελεσματική πρόσβαση στις λεπτομέρειες των δραστηριοτήτων παρακολούθησης που αναλαμβάνονται.²⁴⁶

Τέλος, σύμφωνα με την νομολογία του ΕΔΔΑ, το υποκείμενο επί του οποίου επιβλήθηκε το μέτρο της άρσης του επικοινωνιακού απορρήτου πρέπει να έχει πρόσβαση σε «αποτελεσματικό έλεγχο» ώστε να δύναται να αμφισβητήσει τα εν λόγω μέτρα, ο αποκλεισμός δε αυτού του δικαιώματος αντιβαίνει τις αρχές της ΕΣΔΑ.²⁴⁷ Κατόπιν του τερματισμού του μέτρου το θέμα της μεταγενέστερης κοινοποίησης της επιβολής του μέτρου συνυφαίνεται με την αποτελεσματικότητα των ενδίκων μέσων των δικαστηρίων και, ως εκ τούτου, με την ύπαρξη ή μη ουσιαστικών και αποτελεσματικών εγγυήσεων πρόληψης της κατάχρησης των υπηρεσιών παρακολούθησης. Είναι ελάχιστες οι δυνατότητες προσφυγής στα Δικαστήρια από το ενδιαφερόμενο υποκείμενο, εκτός και μόνο αν αυτό ενημερωθεί για τα επιβληθέντα μέτρα περιορισμού και συνεπώς είναι σε θέση να αμφισβητήσει την νομιμότητά τους μεταγενέστερα ή εναλλακτικώς, εκτός αν οποιοδήποτε πρόσωπο που υποπτεύεται ότι παρακολουθείται και οι επικοινωνίες του υποκλέπτονται ή έχουν ήδη υποκλαπεί δύναται να προσφύγει στα δικαστήρια, τα οποία διατηρούν την δικαιοδοσία τους ακόμη και όταν το υποκείμενο της υποκλοπής δεν έχει λάβει ενημέρωση για το επιβληθέν μέτρο.²⁴⁸

---

²⁴⁶ Kennedy v. The United Kingdom, § 165; Roman Zakharov v. Russia [GC], §§ 275-285

²⁴⁷ «A person who has been subjected to telephone tapping must have access to “effective scrutiny” to be able to challenge the measures in question (Marchiani v. France (dec.)). To deny a person the standing to complain of the interception of his or her telephone conversations, on the ground that it was a third party’s line that had been tapped, infringes the Convention (Lambert v. France, §§ 38-41; compare Bosak and Others v. Croatia, §§ 63 and 65).» Guide on the Article 8, pg. 142

²⁴⁸ « As regards the third stage – after the surveillance has been terminated – the question of subsequent notification of surveillance measures is inextricably linked to the effectiveness of remedies before the courts and hence to the existence of effective safeguards against the abuse of monitoring powers. There is in principle little scope for recourse to the courts by the individual concerned unless the latter is advised of the measures taken without his or her knowledge and thus able to challenge their legality retrospectively or, in the alternative, unless any person who suspects that his or her communications are being or have been intercepted can apply to the

Ο μυστικός χαρακτήρας των μέτρων περιορισμού αναδεικνύει το ζήτημα της ενημέρωσης του υποκειμένου εις βάρος του οποίου επιβλήθηκε άρση του επικοινωνιακού απορρήτου, ώστε το τελευταίο να μπορεί να αμφισβητήσει την νομιμότητά του. Ωστόσο, τα υποκείμενα που θίγονται από τα μέτρα περιορισμού δεν ενημερώνονται αμέσως μόλις παύσει την επιτήρηση, αυτό δεν μπορεί να συνιστά από μόνο του παραβίαση. Μολαταύτα είναι επιθυμητό κατά τον τερματισμό των μέτρων να ενημερώνονται τα υποκείμενα υπό την αίρεση ότι η ενημέρωση αυτή δεν καταστρατηγεί το σκοπό για τον οποίο επιβλήθηκε ο περιορισμός.²⁴⁹²⁵⁰

7. Ο ΠΡΟΓΕΝΕΣΤΕΡΟΣ ΕΦΑΡΜΟΣΤΙΚΟΣ Ν.2225/1994

Ο εκτελεστικός νόμος του άρθρου 19 παρ. 1, εδ. β του Συντάγματος πριν από την ψήφιση και θέση σε ισχύ του παρόντος νόμου, ήταν ο ν.2225/1994. Στον νόμο αυτό προβλεπόταν εναλλακτική διαδικασία άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και για την διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων.

Ειδικότερα η διαδικασία της άρσης απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας οριζόταν στο άρθρο 3 του ν. 2225/1994, «1. Αίτηση για άρση του απορρήτου μπορεί να υποβάλλει μόνο δικαστική ή άλλη πολιτική, στρατιωτική ή αστυνομική δημόσια αρχή στην αρμοδιότητα της οποίας υπάγεται το θέμα εθνικής ασφάλειας που επιβάλλει την άρση. 2. Η αίτηση υποβάλλεται προς τον Εισαγγελέα Εφετών του τόπου της αιτούσας αρχής ή του τόπου όπου πρόκειται να επιβληθεί η άρση, εκτός αν στην αιτούσα αρχή, με βάση διάταξη νόμου και απόφαση του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου έχει ήδη αποσπασθεί και υπηρετεί με αποκλειστική

---

courts, which retain jurisdiction even where the interception subject has not been notified of the measure (ibid., §§ 233-234).» Guide on the Article 8, pg. 145

²⁴⁹ “as soon as notification can be carried out without jeopardising the purpose of the restriction” (Roman Zakharov κατά Ρωσίας [GC], §§ 287-290- Cevat Özelv. Turkey, 2016, §§ 34-37)

²⁵⁰ «The secret nature of surveillance measures raises the question of notification of the person concerned so that the latter may challenge their lawfulness...» Guide on the Article 8, pg. 147.

απασχόληση συγκεκριμένος εισαγγελικός λειτουργός, οπότε, στην περίπτωση αυτή, η ανωτέρω αίτηση υποβάλλεται σε αυτόν. Ο πιο πάνω, κατά περίπτωση, αρμόδιος εισαγγελικός λειτουργός αποφασίζει μέσα σε είκοσι τέσσερις (24) ώρες για την άρση ή όχι του απορρήτου με διάταξη του στην οποία περιέχονται τα αναφερόμενα στην παράγραφο 1 του άρθρου 5 στοιχεία. Αν κατά την κρίση του, μετά από εισήγηση της αιτούσας αρχής, ειδικές περιστάσεις εθνικής ασφάλειας επιβάλλουν την παράλειψη ή τη συνοπτική παράθεση ορισμένων από τα στοιχεία αυτά, γίνεται ειδική μνεία στη διάταξη»

Στο άρθρο 3 του ν. 2225/1994 ο κοινός νομοθέτης δεν ανέφερε αναλυτικά τους λόγους εθνικής ασφάλειας που επέτρεπαν την άρση του απορρήτου όπως επίσης δεν ανέφερε ονομαστικώς ή περιγραφικώς τις αρχές, οι οποίες ήταν αρμόδιες για τα θέματα εθνικής ασφάλειας.²⁵¹ Η έλλειψη παροχής ρητών κατευθύνσεων και εξειδίκευσης στην πρόβλεψη του άρθρου 3 του ν.2225/1994 σχετικά με τους λόγους εθνικής ασφάλειας καταρχάς βρισκόταν σε μία αντιδιαστολή με το άρθρο 19 παρ.1, εδ.β του Σ και της αρχής της αναλογικότητας καθώς επίσης και με το κριτήριο της προβλεψιμότητας και σαφήνειας του νόμου που επιτάσσει το ΕΔΔΑ βάσει του άρθρου 8.²⁵²

Επειδή η αποσαφήνιση των λόγων εθνικής ασφάλειας δεν συνιστά μια εύκολη διαδικασία ο ρόλος της εισαγγελικής αρχής που ενέκρινε την άρση ήταν καθοριστικής σημασίας. Το αίτημα για την επιβολή του περιοριστικού μέτρου κατατίθετο από δικαστική ή άλλη πολιτική, στρατιωτική ή αστυνομική δημόσια αρχή καθώς και διάταξη Εισαγγελέα, η οποία εκδιδόταν εντός εικοσιτεσσάρων ωρών από την περιέλευση του αιτήματος σε αυτόν. Σε ό,τι αφορά την ΕΥΠ,

---

²⁵¹ Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 19: Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο», Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 01.12.2023

²⁵² Β. Τσόλια, Απόρρητο ηλεκτρονικών επικοινωνιών

σύμφωνα με το αρ.5 παρ.3 του ν.3649/2008²⁵³ οριζόταν αποσπασμένος Εισαγγελέας εντός αυτής, ο οποίος όφειλε στην διάταξη που συνέτασσε να καταγράφει ρητά: α) το όργανο που διατάσσει την άρση, β) τη δημόσια αρχή ή τον εισαγγελέα ή τον ανακριτή που ζητούν την επιβολή της άρσεως, γ) το σκοπός της επιβολής της άρσεως, δ) τα μέσα ανταποκρίσεως ή επικοινωνίας στα οποία επιβάλλεται η άρση, ε) η εδαφική έκταση εφαρμογής και η χρονική διάρκεια της άρσεως και στ) η ημερομηνία εκδόσεως της διατάξεως.

Στις περιπτώσεις εκείνες όπου κρινόταν απαραίτητη η επιβολή του περιοριστικού μέτρου για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα «αυτή πραγματοποιείται στις εγκαταστάσεις της αρμόδιας αρχής με επισύνδεση μέσω μισθωμένου κυκλώματος ή με άλλο κατάλληλο τρόπο με ταυτόχρονη διαβίβαση του περιεχομένου και των στοιχείων επικοινωνίας στην αρμόδια αυτή Αρχή»²⁵⁴

---

²⁵³ « Στην Ε.Υ.Π. αποσπάται, ύστερα από απόφαση του Ανώτατου Δικαστικού Συμβουλίου, ένας εισαγγελικός λειτουργός για τριετή θητεία που δεν μπορεί να ανανεωθεί, ο οποίος ελέγχει τη νομιμότητα των ειδικών επιχειρησιακών δράσεων της, που αφορούν θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου και ασκεί όσες άλλες αρμοδιότητες του ανατίθενται με διατάξεις του παρόντος νόμου. Αν ο εισαγγελικός λειτουργός απουσιάζει ή για οποιονδήποτε λόγο κωλύεται, αναπληρώνεται από τον εισαγγελικό λειτουργό που προβλέπεται από τη διάταξη του άρθρου 4 παρ. 3 του ν. 2265/1994.

²⁵⁴ άρθρο 7 παρ. 2 π.δ. 47/2005 « 2. Η εκτέλεση μιας διάταξης για άρση απορρήτου, μετά την αποστολή της από την αρμόδια αρχή στον πάροχο υπηρεσίας, πραγματοποιείται με την συνεργασία του παρόχου και της αρμόδιας αρχής, η οποία έχει και την ευθύνη. Συγκεκριμένα: α. Τα στοιχεία της επικοινωνίας, τα οποία καταγράφονται στα αρχεία του παρόχου (καλών, καλούμενος, χρόνος, εντοπισμός κ.λπ.), γνωστοποιούνται από αυτόν εγγράφως στην αρμόδια αρχή, σύμφωνα και με τα αναφερόμενα στο άρθρο 4. β. Σε περίπτωση που ζητείται καταγραφή του περιεχομένου της επικοινωνίας για συγκεκριμένο διάστημα, αυτή πραγματοποιείται στις εγκαταστάσεις της αρμόδιας αρχής με επισύνδεση μέσω μισθωμένου κυκλώματος ή με άλλο κατάλληλο τρόπο με ταυτόχρονη διαβίβαση του περιεχομένου και των στοιχείων επικοινωνίας στην αρμόδια αυτή Αρχή. γ. Σε περίπτωση που τα στοιχεία της επικοινωνίας δεν μπορούν να παραδοθούν αμέσως στην αρμόδια αρχή, αποθηκεύονται πλην του περιεχομένου, με μέριμνα του παρόχου έως ότου καταστεί δυνατή η παράδοσή τους και για διάστημα όχι μεγαλύτερο των επτά (7) ημερών. δ. Ο Πάροχος υποχρεούται να μεριμνά ώστε να παρέχεται δυνατότητα πολλαπλής και ταυτόχρονης διάθεσης στα στοιχεία επικοινωνίας από περισσότερες της μιας αρμόδιας αρχής.»

Η άρση του απορρήτου για διακρίβωση εγκλημάτων σύμφωνα με τον ν.2225/1994²⁵⁵ ήταν εκ του νόμου απαραίτητο να συνοδεύεται από συγκεκριμένη αιτιολογία, ενώ

---

²⁵⁵ Άρθρο 5 του ν.2225/1994 : «1. Η διάταξη που επιβάλλει την άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας σύμφωνα με το άρθρο 3 του παρόντος νόμου περιέχει τα ακόλουθα στοιχεία: α) το όργανο που διατάσσει την άρση, β) τη δημόσια αρχή ή τον εισαγγελέα ή τον ανακριτή που ζητούν την επιβολή της άρσης, γ) το σκοπό της επιβολής της άρσης, δ) τα μέσα ανταπόκρισης ή επικοινωνίας στα οποία επιβάλλεται η άρση, ε) την εδαφική έκταση εφαρμογής και τη χρονική διάρκεια της άρσης, στ) την ημερομηνία έκδοσης της διάταξης.2. Η διάταξη που επιβάλλει την άρση του απορρήτου για διακρίβωση εγκλημάτων, σύμφωνα με το άρθρο 4 του παρόντος νόμου, περιλαμβάνει, εκτός των στοιχείων της προηγούμενης παραγράφου, και τα εξής: α) το όνομα του προσώπου ή των προσώπων κατά των οποίων λαμβάνεται το μέτρο της άρσης και τη διεύθυνση διαμονής τους, εφόσον είναι γνωστή, β) την αιτιολογία επιβολής της άρσης.3. Διάταξη που απορρίπτει αίτημα άρσης του απορρήτου περιέχει μόνο: α) το όργανο που αποφασίζει, β) τη δημόσια αρχή που είχε ζητήσει την επιβολή της άρσης, γ) την ημερομηνία έκδοσης της διάταξης.4. Απόσπασμα της διάταξης, που περιλαμβάνει το διατακτικό της, παραδίδεται με απόδειξη, μέσα σε κλειστό φάκελο, στις ακόλουθες αρχές: α) στον πρόεδρο ή το διοικητικό συμβούλιο ή το γενικό διευθυντή του νομικού προσώπου στο οποίο υπάγεται το μέσο ανταπόκρισης ή επικοινωνίας, β) στον υπουργό που εποπτεύει το νομικό αυτό πρόσωπο ή, κατά περίπτωση, στον υπουργό που είναι προϊστάμενος της οικείας δημόσιας υπηρεσίας, για τις επιβαλλόμενες ενέργειές του. Αντίγραφο της διάταξης κοινοποιείται στον πρόεδρο της Επιτροπής. Η σχετική αλληλογραφία είναι απόρρητη και τηρείται σε ειδικό εμπιστευτικό αρχείο, στο οποίο έχει πρόσβαση μόνο ο Πρόεδρος της Βουλής ή πρόσωπο εξουσιοδοτημένο από αυτόν. Ο Πρόεδρος της Βουλής ενημερώνει τους αρχηγούς των κομμάτων.5. Για την εκτέλεση της διάταξης συντάσσονται μία ή περισσότερες, κατά τις περιστάσεις, εκθέσεις από την οικεία υπηρεσία. Οι εκθέσεις υπογράφονται από το εντεταλμένο όργανο της αιτούσας αρχής και σε αυτές αναφέρονται: α) οι ενέργειες που έγιναν για την εκτέλεση της διάταξης, β) ο τόπος, η ημερομηνία και ο τρόπος εκτέλεσης των πιο πάνω ενεργειών, γ) τα ονοματεπώνυμα των υπαλλήλων που τις διενέργησαν, εφόσον το κρίνει αναγκαίο το όργανο που εξέδωσε τη διάταξη. Αντίγραφα των εκθέσεων αυτών διαβιβάζονται με απόδειξη, μέσα σε κλειστό φάκελο, στην αιτούσα αρχή, στη δικαστική αρχή που εξέδωσε τη διάταξη και στον πρόεδρο της Επιτροπής.6. Η χρονική διάρκεια της άρσης του απορρήτου δεν μπορεί να υπερβαίνει τους δύο (2) μήνες. Παρατάσεις της διάρκειας αυτής, οι οποίες δεν υπερβαίνουν κάθε φορά τους δύο (2) μήνες, μπορούν να διαταχθούν με τη διαδικασία, που προβλέπεται κατά περίπτωση, για την επιβολή του μέτρου και υπό τον όρο ότι εξακολουθούν να υφίστανται οι λόγοι της άρσης. Σε κάθε περίπτωση οι παρατάσεις δεν μπορούν να υπερβαίνουν συνολικά τη διάρκεια των δέκα (10) μηνών. Το ανώτατο αυτό χρονικό όριο δεν ισχύει στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η άρση διατάσσεται για λόγους εθνικής ασφάλειας.7. Μετά τη λήξη της διάρκειας της άρσης, ή μετά τη λήξη του επιτρεπόμενου ανώτατου χρονικού ορίου της, παύει αυτοδικαίως η άρση του απορρήτου.8. Με διάταξη του οργάνου που επέβαλε την άρση μπορεί να διαταχθεί η παύση της και πριν από την πάροδο της ορισμένης διάρκειάς της, αν εκπληρώθηκε ο σκοπός ή έλειψαν οι λόγοι επιβολής του μέτρου.9. Μετά τη λήξη του μέτρου της άρσης και υπό την αναγκαία προϋπόθεση ότι δεν διακινδυνεύεται ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε, μπορεί η Επιτροπή να αποφασίζει τη γνωστοποίηση της επιβολής του στους θιγόμενους. Τα στοιχεία που είχαν

στην περίπτωση της εθνικής ασφάλειας αυτό δεν απαιτούνταν. Η διαφορετική αυτή πρόβλεψη σχετικά με την αιτιολογία της επιβολής της άρσης αποτελούσε σημαντικό ζήτημα συνταγματικής συμβατότητας του ν.2225/1994. Και τούτο καθώς η διάταξη για λόγους εθνικής ασφάλειας δεν εμπεριείχε ούτε περιγραφή των λόγων που επιτάσσουν το μέτρο, ούτε την αναγραφή του υποκειμένου επί του οποίου θα επιβαλλόταν.²⁵⁶ Είχε μάλιστα διαπιστωθεί ότι επί του πρακτέου η εισαγγελική διάταξη για λόγους που αφορούσε την εθνική ασφάλεια ήταν προδιατυπωμένη και συνήθως αποτυπωνόταν λεκτικά ως εξής: «για λόγους εθνικής ασφάλειας των

συλλεγεί ή κατασχεθεί και το υλικό που εγγράφηκε ή αποτυπώθηκε σε εκτέλεση της διάταξης για την άρση του απορρήτου σε περίπτωση διακρίβωσης εγκλημάτων, σύμφωνα με το άρθρο 4, επισυνάπτονται στη δικογραφία, αν συνιστούν αποδεικτικά μέσα για την ποινική δίωξη κατά την κρίση της αρχής που εξέδωσε τη διάταξη. Διαφορετικά επιστρέφονται στον κύριό τους, εφόσον έχει αποφασισθεί η κατά το προηγούμενο εδάφιο γνωστοποίηση του μέτρου. Αν δεν συντρέχει αυτή η περίπτωση καταστρέφονται ενώπιον της αρχής που εξέδωσε τη διάταξη και συντάσσεται έκθεση για την καταστροφή. Υποχρεωτικώς καταστρέφεται το υλικό που δεν έχει σχέση με το λόγο επιβολής του μέτρου.10. Το περιεχόμενο της ανταπόκρισης ή επικοινωνίας, το οποίο έγινε γνωστό λόγω της άρσης του απορρήτου, καθώς και κάθε άλλο σχετικό με αυτή στοιχείο απαγορεύεται, με ποινή ακυρότητας, να χρησιμοποιηθεί και να ληφθεί υπόψη ως άμεση ή έμμεση απόδειξη σε άλλη ποινική, πολιτική, διοικητική και πειθαρχική δίκη και διοικητική διαδικασία για σκοπό διαφορετικό από εκείνον που είχε καθορισθεί με τη διάταξη. Κατ' εξαίρεση η αρχή που εξέδωσε τη διάταξη μπορεί, κατά την αιτιολογημένη κρίση της, να επιτρέψει με νεότερη διάταξή της να χρησιμοποιηθούν και να ληφθούν υπόψη τα παραπάνω στοιχεία, αν χρησιμεύουν για τη διακρίβωση άλλου ιδιαίτερου σοβαρού εγκλήματος από αυτά που αναφέρονται στην παρ. 1 του άρθρου 4 του παρόντος νόμου, καθώς και για υπεράσπιση κατηγορουμένου σε ποινική δίκη για πλημμέλημα ή κακούργημα.11. Υπάλληλος της υπηρεσίας, στην οποία ανήκει το μέσο ανταπόκρισης ή επικοινωνίας για το οποίο επιβλήθηκε η άρση, αν, παρότι είναι αρμόδιος, δεν παρέχει στο εντεταλμένο όργανο πληροφορία σχετική με το περιεχόμενο της διάταξης και τεχνική ή υπηρεσιακή γενικά συνδρομή για την εκτέλεσή της τιμωρείται, με φυλάκιση τουλάχιστον έξι (6) μηνών. Αν ανακοινώνει σε τρίτους ή χρησιμοποιεί το περιεχόμενο των κάθε είδους μηνυμάτων, πληροφοριών και στοιχείων που περιήλθαν σε γνώση του λόγω της άρσης του απορρήτου, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον δύο (2) ετών.»

²⁵⁶ Παλαμιώτης Φ- Παπατόλιας Α. «Το Σύνταγμα στη δίνη των υποκλοπών» Συνταγματικές και δικαιοπολιτικές όψεις της υπόθεσης των παρακολουθήσεων» <https://www.constitutionalism.gr/to-syntagma-sti-dini-ton-ypoklopon>

οποίων η μορφή δεν είναι αναγκαίο να εκτεθεί περαιτέρω στην παρούσα διάταξη».²⁵⁷

Τέλος με το άρθρο 87 του ν.4790/2021²⁵⁸ το δικαίωμα γνωστοποίησης της άρσης του επικοινωνιακού απορρήτου του θιγομένου για υποθέσεις εθνικής ασφάλειας στην ουσία καταργήθηκε. Μέσω της διάταξης αυτής συνεχιζόταν η αρμοδιότητα της ΑΔΑΕ, να προβαίνει σε γνωστοποίηση στα υποκείμενα στα οποία είχε επιβληθεί ο περιορισμός του δικαιώματος για την διακρίβωση των ιδιαίτερα σοβαρών αδικημάτων, του περιορισμού, υπό την προϋπόθεση ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός, για τον οποίο είχε διαταχθεί. Με την νέα διάταξη όμως εισήχθη ως προϋπόθεση να

---

²⁵⁷ Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 19: Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο», Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 01.12.2023

²⁵⁸ Άρθρο 87 ν. 4790/2021: «Τροποποίηση της παρ. 9 του άρθρου 5 του ν. 2225/1994 για την Ανεξάρτητη Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών 1. Η παρ. 9 του άρθρου 5 του ν. 2225/1994 (Α' 121) αντικαθίσταται ως εξής: «9. Στις περιπτώσεις του άρθρου 4, η Α.Δ.Α.Ε. δύναται, μετά τη λήξη του μέτρου της άρσης, να αποφασίζει τη γνωστοποίηση της επιβολής του μέτρου αυτού στους θιγόμενους, με τη σύμφωνη γνώμη του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου και υπό την προϋπόθεση, ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε. Τα στοιχεία που είχαν συλλεγεί ή κατασχεθεί και το υλικό που εγγράφηκε ή αποτυπώθηκε σε εκτέλεση της διάταξης για την άρση του απορρήτου σε περίπτωση διακρίβωσης εγκλημάτων, σύμφωνα με το άρθρο 4, επισυνάπτονται στη δικογραφία, αν συνιστούν αποδεικτικά μέσα για την ποινική δίωξη κατά την κρίση της αρχής που εξέδωσε τη διάταξη. Στις περιπτώσεις των παρ. 1α και 1γ του άρθρου 4 και της περ. ζ' της παρ. 3 του άρθρου 36 του ν. 4443/2016 (Α' 232) τα στοιχεία αυτά χρησιμοποιούνται επιπλέον κατά τη διοικητική διαδικασία για τη διαπίστωση της παράβασης των άρθρων 3 έως 7, 29 και 30 του ν. 3340/2005 (Α' 112), του άρθρου 93α του ν. 4099/2012 (Α' 250), καθώς και των διατάξεων των στοιχείων (α) και (β) του άρθρου 14 και του άρθρου 15 του Κανονισμού (ΕΕ) 596/2014 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Απριλίου 2014 για την κατάχρηση της αγοράς (Κανονισμός για την κατάχρηση της αγοράς) και την κατάργηση της Οδηγίας 2003/6/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και των Οδηγιών της Επιτροπής 2003/124/ΕΚ, 2003/125/ΕΚ και 2004/72/ΕΚ (L 173) και επισυνάπτονται στη σχετική δικογραφία κατά τη διαδικασία ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων. Διαφορετικά επιστρέφονται στον κύριό τους, εφόσον έχει αποφασισθεί η κατά το πρώτο εδάφιο γνωστοποίηση του μέτρου. Αν δεν συντρέχει αυτή η περίπτωση καταστρέφονται ενώπιον της αρχής που εξέδωσε τη διάταξη και συντάσσεται έκθεση για την καταστροφή. Υποχρεωτικώς καταστρέφεται το υλικό που δεν έχει σχέση με τον λόγο επιβολής του μέτρου. Η παρούσα δεν εφαρμόζεται σε περιπτώσεις άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας, σύμφωνα με το άρθρο 3.» 2. Η παρ. 1 εφαρμόζεται και για τις άρσεις του απορρήτου που έχουν λάβει χώρα έως τη δημοσίευση του παρόντος.»

υφίσταται η σύμφωνη γνώμη της Εισαγγελίας του Αρείου Πάγου. Αντίθετα σε ότι αφορούσε τις περιπτώσεις γνωστοποίησης των θιγόμενων υποκειμένων επί των οποίων είχε επιβληθεί άρση καταργείτο αναδρομικώς πλέον και σε κάθε περίπτωση η αρμοδιότητα της ΑΔΑΕ να γνωστοποιεί τη λήψη του μέτρου της άρσεως, μετά από τη λήξη αυτής, ακόμη και αν δεν διακυβεύεται πλέον ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε. Η τροποποίηση αυτή αμφισβητήθηκε περί της συμβατότητά της τόσο με τις συνταγματικές διατάξεις υπό το πρίσμα της δυνατότητας άσκησης ενδίκων βοηθημάτων και μέσων από πλευράς του θιγόμενου υποκειμένου, προκειμένου να υπερασπισθεί τα δικαιώματα και έννομα συμφέροντα του απέναντι σε κάθε τυχόν μη σύννομη, ή καταχρηστική και δυσανάλογη εις βάρος του χρήση του μέτρου, όσο και από πλευράς συμβατότητας με τα κριτήρια του ΕΔΔΑ.²⁵⁹

Η σημαντικότερη ίσως παράμετρος της τροποποίησης που έφερε το αρ.87 του ν.4790/2021 ήταν ότι με την κατάργηση της γνωστοποίησης στο θιγόμενο υποκείμενο η πράξη επιβολής του περιορισμού από διοικητική πράξη τρέπεται σε υλική ενέργεια, κατά της οποίας το παρακολουθούμενο υποκείμενο δεν δύναται να ασκήσει αίτηση ακύρωσης.²⁶⁰

---

²⁵⁹ «Αντίθεση του άρθρου 87 Ν. 4790/2021 προς τις εγγυήσεις της ΕΣΔΑ για διαφύλαξη του απορρήτου των επικοινωνιών» Χρήστος Ράμμος, Πρόεδρος της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών, Αντιπρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας ε.π. / Στέφανος Γκριτζαλής, Μέλος της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών, Καθηγητής Ασφάλειας Πληροφοριακών και Επικοινωνιακών Συστημάτων στο Τμήμα Ψηφιακών Συστημάτων του Πανεπιστημίου Πειραιώς. / Δρ Αικατερίνα Παπανικολάου, Μέλος της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών, Δικηγόρος. <https://www.constitutionalism.gr/2021-04-07-rammos-gritzalis-papanikolaou-aporrto-epikinonion/>

²⁶⁰ Γ. Τασόπουλο, Ο κούφιος πυρήνας

Γ' ΜΕΡΟΣ: Ο Ν.5002/2022 ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

8. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ Ν.5002/2022

Ο εφαρμοστικός ν. 2225/1994 όπως προαναφέρθηκε παρά τις όποιες προβληματικές του ανταποκρινόταν στις τεχνολογικές και θεσμικές απαιτήσεις της περιόδου κατά την οποία θεσπίστηκε. Η ραγδαία ανάπτυξη των τεχνολογικών μέσων στην ψηφιοποιημένη εποχή, η ανάπτυξη της υπολογιστικής νοημοσύνης μέσω αλγορίθμων, η εξέλιξη της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης ιδίως την πανδημική περίοδο και η ισχυροποίηση των δεδομένων ως εύφορο πεδίο κερδοφορίας με ότι αυτό συνεπάγεται δημιουργούν σαφώς αντίκτυπο και στην κοινωνική συνοχή των κρατών αλλά και στην θεσμική οχύρωσή τους ιδίως σε ότι αφορά θεμελιώδη δικαιώματα. Πολλοί είναι άλλωστε αυτοί, οι οποίοι ομιλούν για μια νέα εποχή ψηφιακού συνταγματισμού.²⁶¹ Στο πλαίσιο αυτό και σε συνδυασμό με την ολοένα και εκτενέστερη νομολογία του ΕΔΔΑ γύρω από το ζήτημα της άρσης του επικοινωνιακού απορρήτου η οποία δεν έχει κωδικοποιηθεί με κάποιο τρόπο, η νομοθετική τροποποίηση του ν. 2225/1994 ήταν αναγκαία.²⁶² Και τούτο καθώς παρά τις όποιες σποραδικές αλλαγές που υφίσταντο τα προηγούμενα χρόνια, ο ν.2225/1994 δεν μπορούσε να καλύψει το ευρύ κενό των σύγχρονων μεθόδων ιδιωτικής και κρατικής παρακολούθησης, γεγονός που οδήγησε αναντίλεκτα σε εξαιρετικές προβληματικές.²⁶³ Είναι σαφές βέβαια στους παροικούντες της Ιερουσαλήμ του νομικού κόσμου ότι οι διαδικασίες ψήφισης του νέου ν.5002/2022²⁶⁴ ήταν απότοκο του σκανδάλου των υποκλοπών που ήρθε στη δημοσιότητα, και έγινε

---

²⁶¹ Φ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή, Τεχνητή νοημοσύνη: Ο δρόμος προς τον ψηφιακό συνταγματισμό. Μια ηθικο-συνταγματική θεώρηση

²⁶² Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 19: Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο», Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 01.12.2023

²⁶³ Δ. Τσαραπατσάνης, «Υποκλοπές και Απόρρητο Θεσμικό Πλαίσιο και Προτάσεις Πολιτικής», 2022, ΕΤΕΡΟΝ

²⁶⁴ ν. 5002/2022 (ΦΕΚ Α' 228/09-12-2022) «Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών».

γνωστό ως «Predatorgate»²⁶⁵ ή «ελληνικό watergate»²⁶⁶. Το σκάνδαλο αφορά την παρακολούθηση Ελλήνων δημοσιογράφων, πολιτικών, στρατιωτικών, επιχειρηματιών, δικαστικών και κρατικών λειτουργών κ.ά. μέσω του συστήματος της ΕΥΠ ή με τη χρήση του κατασκοπευτικού λογισμικού Predator από το 2020 και μετά. Παρότι θα αναφερθούμε παρακάτω στο γεγονός αυτό αξίζει να τονιστεί ότι οι νομοθετικές αλλαγές επιταχύνθηκαν λόγω και της παρακολούθησης του Νίκου Ανδρουλάκη, ο οποίος κατείχε το αξίωμα πολιτικού αρχηγού κόμματος του Ελληνικού Κοινοβουλίου και Ευρωβουλευτή.²⁶⁷

Ο νέος ν.5002/2022 με τίτλο «Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών» ψηφίστηκε από την Βουλή εν μέσω έντονου πολιτικού και νομικού διαλόγου αλλά και οξείας κοινωνικής ανησυχίας ως προς τον τρόπο που διασφαλίζεται στο ελληνικό κράτος του δικαίωμα του επικοινωνιακού απορρήτου. Ήταν εύλογη μια αναμονή της κοινωνίας και των θεσμών να αξιοποιηθούν οι θέσεις του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ γύρω από το ζήτημα αυτό αλλά και του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRA), ο οποίος είχε προβεί σε σειρά ερευνών γύρω από το υπό συζήτηση ζήτημα καταλήγοντας σε μια σειρά συστάσεων.²⁶⁸ Μολαταύτα όπως θα

---

²⁶⁵ Τάσσος Τέλλογλου, Ελίζα Τριανταφύλλου (06-05-2023). «Η κρυφή έρευνα του ΥΠΕΞ αποκαλύπτει τις άδειες εξαγωγής κατασκοπευτικού λογισμικού». Inside Story. Ανακτήθηκε στις 07-06-2023. <https://insidestory.gr/article/i-kryfi-ereyna-toy-ypex-apokalyptei-tis-adeies-exagogis-kataskopeytikoy-logismikoy>

²⁶⁶ Nick Beake (19-05-2023). «Greek elections: Rail tragedy hangs over vote dominated by dynasties». BBC News. Ανακτήθηκε στις 07-06-2023. <https://www.bbc.com/news/world-europe-65650508>

²⁶⁷ Senior European Parliament Member Targeted as Spyware Abuse Spreads , By Matina Stevis-Gridneff and Monika Pronczuk, July 27, 2022 ,The New York Times, <https://www.nytimes.com/2022/07/27/world/europe/eu-spyware-predator-pegasus.html?action=click&module=RelatedLinks&pgtype=Article>

²⁶⁸ FRA (2015), Surveillance by intelligence services: fundamental rights safeguards and remedies in the EU – Vol. I: Member States’ legal frameworks, <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/surveillance-intelligence-services>, FRA (2017), Surveillance by intelligence services: fundamental rights safeguards and remedies in the EU –

αναλυθεί και εν συνεχεία υφίσταται έντονη διερώτηση ως προς την συνταγματικότητα του νόμου όσο και ως προς την αποτελεσματικότητά του εντός των αρχών του κράτους δικαίου και του ήδη υφιστάμενου δαιδαλώδους νομοθετικού πλαισίου²⁶⁹.

Οι σημαντικότερες παράμετροι που αποτέλεσαν και τον ουσιώδη πυρήνα της νομοθετικής αλλαγής αφορούν τον περιορισμό του δικαιώματος του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας. Οι παράμετροι αυτοί αφορούν στην ταυτότητα του φορέα που διατάζει την άρση απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας, τα επιμέρους στάδια της διαδικασίας της άρσης, τα επιμέρους στοιχεία που συνιστούν «λόγο εθνικής ασφάλειας» καθώς και αν υφίστανται οι εγγυήσεις για την άρση απορρήτου συγκεκριμένων κατηγοριών προσώπων.²⁷⁰

8.1. ΕΡΜΗΝΕΙΑ & ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Στην παρούσα μελέτη θα περιοριστούμε στην ερμηνεία και την κριτική επισκόπηση των άρθρων που αφορούν **την άρση του επικοινωνιακού απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας** και στα λοιπά στοιχεία που συνθέτουν το υπόλοιπο κείμενο της εν λόγω διάταξης του νέου νόμου.

Volume II: field perspectives and legal update, <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/surveillance-intelligence-socio-lega>,

²⁶⁹ Το νομοθετικό πλαίσιο συνοψίζεται κυρίως στα παρακάτω νομοθετήματα, ν. 3471/2006 (ΦΕΚ Α' 133/28-06-2006) «Προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών και τροποποίηση του ν. 2472/1997»: ν. 3674/2008 (ΦΕΚ Α' 135/10-07-2008) «Ενίσχυση του θεσμικού πλαισίου διασφάλισης του απορρήτου της τηλεφωνικής επικοινωνίας και άλλες διατάξεις»: π.δ. 47/2005 (ΦΕΚ Α' 64/10-03-2005) «Διαδικασίες καθώς και τεχνικές εγγυήσεις για την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών και για τη διασφάλισή του», ενώ εγκατεσπαρμένες σχετικές διατάξεις εντοπίζονται και στο ν. 3115/2005 (ΦΕΚ Α' 47/27-02-2003) «Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών» και στο ν. 3649/2008 (ΦΕΚ Α' 39/03-03-2008) «Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών και άλλες διατάξεις» όπως τροποποιήθηκε από το ν. 4704/2020 και ισχύει.

²⁷⁰ ΕΕΔΑ, Έκθεση Αναφοράς για το θεσμικό πλαίσιο ελέγχου των υπηρεσιών ασφαλείας και πληροφοριών, 2023

Ο ν. 5002/2022 «Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών» ήδη από τον τίτλο του αναδεικνύει τον εξέχον σκοπό του και αποτυπώνει τις παραμέτρους που εμπλουτίστηκαν σε σχέση με τον ν.2225/1994, ήτοι τον τομέα της κυβερνοασφάλειας και της προστασίας προσωπικών δεδομένων. Ωστόσο ακόμη και στον ίδιο τον τίτλο του νομοθετήματος μπορεί να διαπιστώσει κανείς μία αστοχία ως προς την σύγκρουση αυτού με τις επιταγές του αρ.9 Α Σ²⁷¹ όπου ορίζεται σαφώς ότι η προστασία των προσωπικών δεδομένων αφορά όλους ανεξαρτήτως και όχι μόνο τους πολίτες της χώρας.²⁷²

Στο άρθρο 50 παρ.1 του ν. 5002/2022 καταργούνται πλέον τα άρθρα 3, 4, 5 και 7 του ν. 2225/1994 περί άρσεως του απορρήτου. Η αρχιτεκτονική του νέου νόμου κάνει διαχωρισμό της άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας (στα άρθρα 4 και 5) και για τη διακρίβωση εγκλημάτων (στα άρθρα 6-8).²⁷³

8.2. ΑΡΘΡΟ 3 ΤΟΥ Ν. 5002/2022

Το αρ.3 του ν.5002/2022 αναφέρει : *«Ορισμοί Για τους σκοπούς του παρόντος: α) «Λόγοι εθνικής ασφάλειας» είναι οι λόγοι που συνάπτονται με την προστασία των βασικών λειτουργιών του κράτους και των θεμελιωδών συμφερόντων των Ελλήνων πολιτών, όπως, ιδίως, λόγοι σχετικοί με την εθνική άμυνα, την εξωτερική πολιτική, την ενεργειακή ασφάλεια και την κυβερνοασφάλεια. β) «Πολιτικά πρόσωπα» είναι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, τα μέλη της κυβέρνησης και οι*

---

²⁷¹ Σύνταγμα της Ελλάδος: Άρθρο 9^Α «Καθένας έχει δικαίωμα προστασίας από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των προσωπικών του δεδομένων, όπως νόμος ορίζει».

²⁷² Νέοι Νόμοι - Ο νόμος 5002/2022 σχετικά με την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών (ΦΕΚ Α' 228/9-12-2022): κρίσιμες για τις θεμελιώδεις ελευθερίες «αστοχίες», Ελισάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου, Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ, ΤΝΠ QUALEX, ΠοινΔικ, 1/2023, σελ. 108 – 115, Ημερομηνία εξαγωγής: 27/01/2024

²⁷³ Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 19: Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο», Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 01.12.2023

υφυπουργοί, οι βουλευτές και τα μέλη του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου, οι αρχηγοί των πολιτικών κομμάτων που εκπροσωπούνται στη Βουλή και το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο και τα ανώτατα μονοπρόσωπα όργανα των Ο.Τ.Α. α' και β' βαθμού.»

Στο α' εδ. του άρθρου βρίσκουμε για πρώτη φορά την προσπάθεια του κοινού νομοθέτη να οριοθετήσει από πλευράς περιεχομένου την αόριστη νομική έννοια της εθνικής ασφάλειας.²⁷⁴ Ο νομοθέτης ακολουθεί την μέθοδο της ενδεικτικής απαρίθμησης και όχι της αναλυτικής ως προς του λόγους που συνιστούν ανάγκη προστασίας της εθνικής ασφάλειας. Το γεγονός αυτό συνδυαστικώς με την διακριτική ασάφεια που χαρακτηρίζει την φράση «θεμελιώδη συμφέροντα των Ελλήνων πολιτών» μάλλον δυσχεραίνει παρά διευκολύνει την ορολογική σαφήνεια των λόγων εθνικής ασφάλειας.²⁷⁵ Αυτό συνάγεται από το αντικειμενικό γεγονός ότι δεν μπορεί να κρίνει κανείς απόλυτα αντικειμενικά σε τι συνίστανται τα θεμελιώδη συμφέροντα των Ελλήνων πολιτών χωρίς να προβεί σε ενδεχομένως ιδεολογικές κρίσεις ή εκνομικευμένες υποθέσεις. Παραδείγματος χάριν η υπάρχουσα διάταξη μπορεί να συμπεριλαμβάνει και άλλες παραμέτρους, οι οποίες δεν αναφέρονται ρητώς όπως είναι η κλιματική κρίση, η πανδημική μορφή ενός ιού και οι υβριδικές απειλές. Εν προκειμένω ο νομοθέτης αφήνει στην διακριτική ευχέρεια των αρμόδιων αρχών να κρίνουν τους λόγους εκείνους που συνιστούν κίνδυνο για την εθνική ασφάλεια.

Η ρητή αναφορά σε βασικές λειτουργίες της κρατικής οντότητας και στα θεμελιώδη συμφέροντα των Ελλήνων πολιτών, -εν αντιθέσει με την πάγια θεωρητική θέση ότι η απειλή της εθνικής ασφάλειας νοείται κυρίως και πρωτίστως ως «εξωτερικός κίνδυνος»- παραπέμπει εμφανώς στην έννοια της δημόσιας ασφάλειας, και

---

²⁷⁴ Βλ. αναλυτικά για την έννοια της εθνικής ασφάλειας στο υποκεφάλαιο 5.1.2. της παρούσας.

²⁷⁵ Νέοι Νόμοι - Ο νόμος 5002/2022 σχετικά με την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών (ΦΕΚ Α' 228/9-12-2022): κρίσιμες για τις θεμελιώδεις ελευθερίες «αστοχίες», Ελισάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου, Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ, ΤΝΠ QUALEX, ΠοινΔικ, 1/2023, σελ. 108 – 115, Ημερομηνία εξαγωγής: 27/01/2024

συνεπώς ενός «εσωτερικού κινδύνου».²⁷⁶ Η μετατόπιση του κοινού νομοθέτη και η συμπερίληψη της εσωτερικής πτυχής της ασφάλειας είναι εμφανής και στην παρ. 2 του αρ.3 μέσω της αναφοράς στον ορισμό πολιτικών προσώπων.

Η εννοιολογική διεύρυνση της έννοιας της εθνικής ασφάλειας γέννησε πληθώρα προβληματισμών στο νομικό κόσμο ²⁷⁷ καθώς ο ορισμός του αρ.3 συντείνει στην εδραίωση πολλών διαστάσεων του δημοσίου συμφέροντος ως παραμέτρων της εθνικής ασφάλειας.²⁷⁸ Επιπροσθέτως, η νομοθετική επιλογή της πρόβλεψης ενδεικτικής και όχι εκτενούς απαρίθμησης αποκλίνει από τις παραδεδεγμένες αρχές της νομολογίας του ΕΔΔΑ. Σύμφωνα με αυτή το κριτήριο της επαρκούς σαφήνειας είναι αναγκαίο για τον προσδιορισμό των όρων της εθνικής νομοθεσίας για την επιβολή του περιορισμού, και τούτο για να παρέχονται στους πολίτες εκείνες οι επαρκείς ενδείξεις για τις πραγματικές καταστάσεις και τους όρους υπό τους οποίους οι αρχές μπορούν να επιβάλλουν τον περιορισμό.²⁷⁹

Σε ότι αφορά την παρ.2 και τον ορισμό των πολιτικών προσώπων είναι εξόφθαλμο ότι ο κοινός νομοθέτης έχει επηρεαστεί από τα θεσμικά ζητήματα που αναδείχθηκαν στην δεδομένη πολιτική συγκυρία. Πιο συγκεκριμένα, η εμπέδωση αυτή οφείλεται στην διενέργεια πολυάριθμων άρσεων του απορρήτου των επικοινωνιών σε πρόσωπα που βρίσκονταν σε νευραλγικές θεσμικές θέσεις. Τα

---

²⁷⁶ Ελισσάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου, 'Το Σχέδιο Νόμου σχετικά με την Άρση του Απορρήτου των Επικοινωνιών: Κρίσιμες για τις Θεμελιώδεις Ελευθερίες «Αστοχίες»' (2022) constitutionalism <<https://www.constitutionalism.gr/to-sxedio-nomou-sxetika-me-tin-arsitoutouaporitou-ton-epikoinonion/>>

²⁷⁷ Α. Παπανικολάου, Σχόλιο επί του ν/σ για την άρση απορρήτου των επικοινωνιών, Syntagma Watch, 25.11.2022, <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/sxolio-epi-tou-nomoshediou-gia-thn-arsh-aporrhoutu-twn-epikoinwniwn-video/>, βλ. από 3.40 και έπειτα

²⁷⁸ Ξ. Κοντιάδη, Εισήγηση για το απόρρητο της επικοινωνίας (Κόλαφος ο Κοντιάδης για τις υποκλοπές: Οι τρεις πράξεις του δράματος), Αυτοδιοίκηση, 09.12.2022, <https://www.aftodioikisi.gr/koinonia/kolafos-o-kontiadis-gia-tis-ypoklopes-oi-treis-praxeis-toy-dramatos/>

²⁷⁹ FRA (2017), Surveillance by intelligence services: fundamental rights safeguards and remedies in the EU

πρόσωπα αυτά όπως περιγράφονται στην εν θέματι διάταξη υπάγονται για πρώτη φορά σε εναλλακτική διαδικασία άρσης του απορρήτου²⁸⁰ για την οποία πλέον ιδιαίτερο χαρακτηριστικό στοιχείο και προϋπόθεση αποτελεί η προηγούμενη χορήγηση άδειας από τον Πρόεδρο της Βουλής.

Εν προκειμένω αφενός ο κοινός νομοθέτης κατανοεί την σπουδαιότητα των αναβαθμισμένων θεσμικών ιδιοτήτων αφετέρου όμως διαποτίζεται από μία σύγχυση. Αυτό εντοπίζεται στον νομικά ανορθόδοξο τρόπο κατηγοριοποίησης των πολιτικών προσώπων, ήτοι στον περιορισμό αυτών στα μονοπρόσωπα κρατικά όργανα και στα μέλη συλλογικών κρατικών οργάνων που οι αρμοδιότητές τους επαφίονται σε διαφορετικά επίπεδα της κρατικής οργάνωσης, αναδεικνύονται με μη κοινό τρόπο και δεσμεύονται με ποικιλοτρόπως μεταξύ των.²⁸¹

8.3. ΑΡΘΡΟ 4 ΤΟΥ Ν.5002/2022

Στη πρώτη παράγραφο του αρ.4 του ν.5002/2022 η οποία αφορά την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας προβλέπεται ότι : *«1. Αίτημα για άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας μπορεί να υποβάλλει μόνο η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών (Ε.Υ.Π.) ή η Διεύθυνση Αντιμετώπισης Ειδικών Εγκλημάτων Βίας της Ελληνικής Αστυνομίας (Δ.Α.Ε.Ε.Β.) είτε με δική τους πρωτοβουλία είτε κατόπιν σχετικής ενημέρωσης που διαβιβάζεται από δικαστική ή άλλη πολιτική, στρατιωτική ή αστυνομική δημόσια αρχή, στην αρμοδιότητα της οποίας υπάγεται το θέμα εθνικής ασφάλειας που επιβάλλει την άρση.»*

Ως προς τον αιτούντα την άρση απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας δεν υπάρχουν ιδιαίτερες αλλαγές συγκριτικά με τον προηγούμενο ν.2225/1994. Στο

---

²⁸⁰ βλ. παρακάτω ανάλυση αρ.4 παρ.3

²⁸¹ Η άρση του απορρήτου της επικοινωνίας στο ελληνικό Σύνταγμα - Επιστροφή στα θεμελιώδη μέσω της συγκυρίας, Μιχαήλ Στεφανόπουλος, Δικηγόρος, Υπ. ΔΝ Μέσο Δημοσίευσης: ΤΝΠ QUALEX, ΘΠΔΔ, 12/2023, σελ. 1271 – 1285, 27/01/2024

σχέδιο του ν.5002/2022 αρχικώς δεν αναφερόταν το περιεχόμενο του αιτήματος, το οποίο αποτελούσε πρόβλημα καθώς η αίτηση της αρμόδιας αρχής θα πρέπει να περιλαμβάνει εκείνα τα στοιχεία που δικαιολογούν την υπόνοια για την απειλή της εθνικής ασφάλειας. Τα στοιχεία αυτά έπρεπε να εμπεριέχονται αναλυτικώς στον νόμο, ώστε να διαμορφώνεται το απαραίτητο πλαίσιο που επιβάλλει τον περιορισμό.²⁸² Ωστόσο η έλλειψη αυτή συμπληρώθηκε στο ψηφισθέν νομοσχέδιο και εξειδικεύεται στην παρ.2 του αρ.4.

Η δεύτερη παράγραφος του αρ.4 ορίζει ότι: *«Το αίτημα για άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας υποβάλλεται, κατά περίπτωση, για μεν την Ε.Υ.Π. στον εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 3 του άρθρου 5 του ν. 3649/2008 (Α' 39), για δε τη Δ.Α.Ε.Ε.Β. στον εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 3 του άρθρου 4 του ν. 2265/1994 (Α' 209). Το αίτημα περιλαμβάνει (α) τους λόγους που στοιχειοθετούν κίνδυνο για την εθνική ασφάλεια, (β) την αναγκαιότητα της άρσης του απορρήτου για την αντιμετώπιση του κινδύνου, (γ) τα μέσα ανταπόκρισης ή επικοινωνίας για τα οποία ζητείται η άρση, (δ) το αντικείμενο της άρσης, δηλαδή τα εξωτερικά στοιχεία της επικοινωνίας ή και το περιεχόμενο αυτής, και (ε) την εδαφική έκταση εφαρμογής και την απολύτως αναγκαία χρονική διάρκεια της άρσης. Ο εισαγγελικός λειτουργός κρίνει μέσα σε είκοσι τέσσερις (24) ώρες για την άρση ή όχι του απορρήτου με διάταξή του, στην οποία περιέχονται τα στοιχεία που αναφέρονται στις παρ. 4 και 5 του παρόντος. Αν, κατά την κρίση του, μετά από εισήγηση της αιτούσας αρχής, ειδικές περιστάσεις εθνικής ασφάλειας επιβάλλουν την παράλειψη ή τη συνοπτική παράθεση ορισμένων από τα στοιχεία αυτά, γίνεται ειδική μνεία στη διάταξη. Η εγκριτική διάταξη υποβάλλεται αμελλητί, μαζί με το αίτημα και τα συνοδεύοντα αυτό στοιχεία που ετέθησαν υπόψη του εισαγγελικού λειτουργού, για έγκριση σε δεύτερο εισαγγελικό λειτουργό, ο οποίος είναι*

---

²⁸² Ελισσάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου, 'Το Σχέδιο Νόμου σχετικά με την Άρση του Απορρήτου των Επικοινωνιών: Κρίσιμες για τις Θεμελιώδεις Ελευθερίες «Αστοχίες»' (2022) constitutionalism <<https://www.constitutionalism.gr/to-sxedio-nomou-sxetika-me-tin-arsitoutouaporitou-ton-epikoinonion/>>

αντεισαγγελέας του Αρείου Πάγου ή εισαγγελέας Εφετών και ορίζεται με απόφαση του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου για θητεία ενός (1) έτους, με δυνατότητα ανανέωσης για ένα (1) έτος. Με όμοια απόφαση ορίζεται και ο νόμιμος αναπληρωτής του δεύτερου εισαγγελικού λειτουργού του πέμπτου εδαφίου. Ο δεύτερος εισαγγελικός λειτουργός εγκρίνει ή απορρίπτει το αίτημα εντός είκοσι τεσσάρων (24) ωρών και επιστρέφει αμελλητί το σύνολο των ανωτέρω εγγράφων στον αποστείλанта αυτά, χωρίς τη δυνατότητα τήρησης αρχείου. Η ισχύς της εισαγγελικής διάταξης αρχίζει από την έγκριση του δεύτερου εισαγγελικού λειτουργού.»

Στο εδ.β' της οικεία διάταξης ορίζεται συγκεκριμένα το περιεχόμενο του αιτήματος για την άρση. Μολαταύτα δεν περιέχεται ως αναγκαίο στοιχείο το ονοματεπώνυμο εκείνου ή εκείνων εις βάρος των οποίων πρόκειται να εγκριθεί η επιβολή του περιορισμού. Το ζήτημα αυτό εγείρει σοβαρά ερωτήματα με κυρίαρχο το κατά πόσο η ερμηνεία αυτής της διάταξης εισάγει την πιθανότητα μαζικών άρσεων.²⁸³

Σε γενικές γραμμές στο άρθρο υπάρχει διατήρηση του συστήματος του παλαιότερου σχήματος έκδοσης της εισαγγελικής διάταξης για άρση του επικοινωνιακού απορρήτου που επαφίεται σε λόγους εθνικής ασφάλειας κατά βάση στον εισαγγελέα της ΕΥΠ και της ΔΑΕΕΒ²⁸⁴. Υπάρχουν προβληματισμοί ²⁸⁵ωστόσο

---

²⁸³ Νέοι Νόμοι - Ο νόμος 5002/2022 σχετικά με την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών (ΦΕΚ Α' 228/9-12-2022): κρίσιμες για τις θεμελιώδεις ελευθερίες «αστοχίες», Ελισάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου, Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ, ΤΝΠ QUALEX, ΠοινΔικ, 1/2023, σελ. 108 – 115, Ημερομηνία εξαγωγής: 27/01/2024

²⁸⁴ Αρ.9 παρ.1 του ν.5002/2022: «Άρθρο 9 Δικαστικοί λειτουργοί της Ε.Υ.Π. και της Δ.Α.Ε.Ε.Β. Τροποποίηση παρ. 3 άρθρου 5 ν. 3649/2008 και παρ. 3 άρθρου 4 ν. 2265/1994 1. Το πρώτο εδάφιο της παρ. 3 του άρθρου 5 του ν. 3649/2008 (Α' 39) τροποποιείται ως προς τη θητεία του εισαγγελικού λειτουργού της Ε.Υ.Π. και η παρ. 3 διαμορφώνεται ως εξής: «3. Στην Ε.Υ.Π. αποσπάται, ύστερα από απόφαση του Ανώτατου Δικαστικού Συμβουλίου, ένας εισαγγελικός λειτουργός για τριετή θητεία που δεν μπορεί να ανανεωθεί, ο οποίος ελέγχει τη νομιμότητα των ειδικών επιχειρησιακών δράσεων της, που αφορούν θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου και ασκεί όσες άλλες αρμοδιότητες του ανατίθενται με διατάξεις του παρόντος νόμου. Αν ο εισαγγελικός λειτουργός απουσιάζει ή για οποιονδήποτε λόγο κωλύεται, αναπληρώνεται από τον εισαγγελικό λειτουργό που προβλέπεται από τη διάταξη του άρθρου 4 παρ. 3 του ν.

σχετικά με την πλήρωση των εγγυήσεων διαφάνειας και ολοκληρωμένης προστασίας του επικοινωνιακού απορρήτου καθώς αφενός το αρ.19 παρ.1 του Σ αναθέτει σε δικαστική αρχή και όχι συγκεκριμένα σε εισαγγελικό λειτουργό την έκδοση της εν θέματι διάταξης και αφετέρου ο εισαγγελικός αυτός λειτουργός τελεί σε απόσπαση από τον φυσικό του χώρο, ήτοι το Δικαστήριο.²⁸⁶ Η ratio της διάταξης περί του αποσπασμένου εισαγγελέα αφορμάται από την ανάγκη της διευκόλυνσης της επιχειρησιακής δράσης της ΕΥΠ καθώς συμβάλλει στην εξοικονόμηση κρίσιμου χρόνου όπου αυτό απαιτείται ιδίως για ζητήματα εθνικής ασφάλειας.²⁸⁷

2265/1994.» 2. Το πρώτο εδάφιο της παρ. 3 του άρθρου 4 του ν. 2265/1994 (Α' 209) τροποποιείται ως προς τη θητεία του προβλεπόμενου στη διάταξη αυτή εισαγγελικού λειτουργού, ο οποίος εποπτεύει τη Δ.Α.Ε.Β., σύμφωνα με την παρ. 6 του άρθρου 22 του ν. 4249/2014 (Α' 73), και η παρ. 3 του άρθρου 4 του ν. 2265/1994 διαμορφώνεται ως εξής: «3. Το ως άνω Συμβούλιο συγκροτείται με απόφαση του Υπουργού Προστασίας του Πολίτη και απαρτίζεται από έναν εισαγγελικό λειτουργό, ως πρόεδρο, ο οποίος ορίζεται με απόφαση του Ανώτατου Δικαστικού Συμβουλίου με πλήρη και αποκλειστική απασχόληση, για τριετή θητεία που δεν μπορεί να ανανεωθεί, και από έξι (6) ανώτατους ή ανώτερους αξιωματικούς της Ελληνικής Αστυνομίας, ως μέλη. Αν ο εισαγγελικός λειτουργός απουσιάζει ή για οποιονδήποτε λόγο κωλύεται, αναπληρώνεται από τον εισαγγελικό λειτουργό που προβλέπεται από τη διάταξη του άρθρου 5 παρ. 3 του ν. 3649/2008. Σε περίπτωση εξέτασης, μελέτης ή ανάλυσης ειδικών θεμάτων αρμοδιότητας του Συμβουλίου, δύνανται να συμμετέχουν και ειδικευμένοι στα θέματα αυτά επιστήμονες, οι οποίοι προσλαμβάνονται με σύμβαση μίσθωσης έργου ή υπηρετούν στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη με οποιαδήποτε σχέση εργασίας. Με απόφαση των Υπουργών Προστασίας του Πολίτη και Εθνικής Άμυνας είναι δυνατόν να συμμετέχουν στο Συμβούλιο και αξιωματικοί των Ενόπλων Δυνάμεων. Σε περίπτωση που οι διωκτικές αρχές διεξάγουν, σύμφωνα με τις διατάξεις του ΚΠΔ, προανάκριση ή προκαταρκτική εξέταση για υποθέσεις ειδικών εγκλημάτων βίας, ο εισαγγελικός λειτουργός που μετέχει του συμβουλίου, πέραν των καθηκόντων που ασκεί βάσει των διατάξεων του κατά την παρ. 5 του ίδιου άρθρου εκδιδόμενου προεδρικού διατάγματος, ενεργεί και ο ίδιος κατά την κρίση του την ως άνω προανάκριση ή προκαταρκτική εξέταση.»

²⁸⁵ ΑΔΑΕ, Παρατηρήσεις επί του νομοσχεδίου για την διαδικασία άρσης απορρήτου των Επικοινωνιών, την κυβερνοασφάλεια και την προστασία προσωπικών δεδομένων, 18.11.2022, διαθέσιμο https://www.constitutionalism.gr/wp-content/uploads/2022/11/PARATIRISEIS_ADAE_GIA_TO_NOMOSXEDIO_21-11-2022.pdf

²⁸⁶ Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 19: Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο», Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 01.12.2023

²⁸⁷ ΕΕΔΑ, Έκθεση Αναφοράς για το θεσμικό πλαίσιο ελέγχου των υπηρεσιών ασφαλείας και πληροφοριών, 2023

Παρόλα αυτά σε περιόδους κοινωνικής και θεσμικής ανησυχίας όπου παρατηρείται το φαινόμενο των διάχυτων και μαζικών παρακολουθήσεων²⁸⁸ εύλογα προκύπτουν έντονες ανησυχίες και προβληματισμοί. ως προς την πιθανή κατάχρηση της δυνατότητας του περιορισμού του δικαιώματος καθώς και δημιουργίας κλειστών μη ελεγχόμενων κέντρων λήψης αποφάσεων.²⁸⁹ Η επί μακρόν αποσπασμένη βάση του εισαγγελικού λειτουργού σε συνδυασμό με την νοοτροπία που κυριαρχεί στις υπηρεσίες της ΕΥΠ και της ΔΑΕΒΒ και πάντα στα πλαίσια του ότι η ανθρώπινη φύση είναι ατελής, συνιστούν παράγοντες διακινδύνευσης της διαμόρφωσης της κρίσης του εισαγγελέως κι έχει ως συνέπεια μια μορφή ενσωμάτωσής του.²⁹⁰ Εντός είκοσι τεσσάρων ωρών από την υποβολή του αιτήματος στην αρμόδια εισαγγελική αρχή, ο λειτουργός είναι αναγκασμένος να εκδώσει διάταξη που θα κάνει δεκτό το αίτημα ή όχι.

Εν συνεχεία η διάταξη του εισαγγελέα διαβιβάζεται αμελλητί μαζί με όλα τα συνοδευόμενα απαραίτητα στοιχεία σε δεύτερο εισαγγελικό λειτουργό για έγκριση. Ο εισαγγελέας διορίζεται για μονοετή θητεία με δυνατότητα ανανέωσης ενός έτους από τον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου και δύναται να είναι Αντεισαγγελέας Αρείου Πάγου ή Εισαγγελέας Εφετών. Ο δεύτερος εισαγγελικός πάλι εντός προθεσμίας είκοσι τεσσάρων ωρών εγκρίνει ή απορρίπτει το αίτημα και επιστρέφει αμελλητί το σύνολο των εγγράφων στον πρώτο, χωρίς να προβλέπεται τήρηση αρχείου. Η ισχύς της διάταξης εκκινά από την έγκριση του δεύτερου εισαγγελικού λειτουργού. Η διαδικασία έγκρισης από δεύτερο εισαγγελέα αποτελεί αναντίρροπη

---

²⁸⁸ Big Brother Watch et al. v. the United Kingdom, App. nos 58170/13, 62322/14, 24960/15 (ECtHR, 25 May 2021)

²⁸⁹ Κατερίνα Ν. Σακελλαροπούλου κ.ά., Η Δικαιοσύνη στην Ελλάδα, Προτάσεις για ένα σύγχρονο δικαστικό σύστημα (Αθήνα: διανέοσις, 2019)

²⁹⁰ Γ. Τασόπουλο, Ο κούφιος πυρήνας

μια προσπάθεια αποφυγής ενδεχόμενης μεροληψίας του μονοπρόσωπου πρώτου οργάνου και δη σε πλαίσιο απόσπασης.²⁹¹

Από την άλλη πλευρά ορθώς επισημαίνονται ορισμένες παρατηρήσεις. Πρώτον ο ορισμός του δεύτερου εισαγγελικού λειτουργού εκ του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου που παρά την αυτονόητη ανεξαρτησία του διορίζεται απευθείας από την εκτελεστική εξουσία αποτελεί ισχνότερη εγγύηση διαφάνειας έναντι της σύνθεσης ενός πολυπρόσωπου Δικαστικού Συμβουλίου.²⁹² Δεύτερον το δευτεροβάθμιο όργανο είναι μονοπρόσωπο όπως και το πρωτοβάθμιο και ενδεχομένως αποτελεί γραφειοκρατική πρόβλεψη του κοινού νομοθέτη έναντι ίσως ενός α) μονοπρόσωπου οργάνου στη φυσική του έδρα²⁹³ ή β) ενός πολυπρόσωπου οργάνου όπως προβλέπεται για τις άρσεις προς διακρίβωση εγκλημάτων.²⁹⁴ Τρίτον ο χρονικός περιορισμός των είκοσι τεσσάρων ωρών, ο οποίος είναι ασθματικός για την εις βάθος και ουσιαστική εξέταση των στοιχείων που θα οδηγήσουν στην έγκριση του περιορισμού του δικαιώματος. Η ένσταση αυτή γίνεται πιο κατανοητή όταν συνυπολογιστεί από πλευράς της τήρησης της αρχής της αναλογικότητας αφενός και αφετέρου των συνεχώς αυξανόμενων αιτήσεων για άρσης του απορρήτου κατά την τελευταία δεκαετία. Στην ουσία δεν δύναται να διεξαχθεί ποιοτικός και

---

²⁹¹ ΕΕΔΑ, Έκθεση Αναφοράς για το θεσμικό πλαίσιο ελέγχου των υπηρεσιών ασφαλείας και πληροφοριών, 2023

²⁹² Νέοι Νόμοι - Ο νόμος 5002/2022 σχετικά με την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών (ΦΕΚ Α' 228/9-12-2022): κρίσιμες για τις θεμελιώδεις ελευθερίες «αστοχίες», Ελισάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου, Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ, ΤΝΠ QUALEX, ΠοινΔικ, 1/2023, σελ. 108 – 115, Ημερομηνία εξαγωγής: 27/01/2024

²⁹³ Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 19: Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο», Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 01.12.2023

²⁹⁴ ΑΔΑΕ, Παρατηρήσεις επί του νομοσχεδίου για την διαδικασία άρσης απορρήτου των Επικοινωνιών, την κυβερνοασφάλεια και την προστασία προσωπικών δεδομένων, 18.11.2022, διαθέσιμο https://www.constitutionalism.gr/wp-content/uploads/2022/11/PARATIRISEIS_ADAE_GIA_TO_NOMOSXEDIO_21-11-2022.pdf

ουσιαστικός έλεγχος.²⁹⁵ Η ρύθμιση αυτή μολονότι δεν αντίκειται ευθέως στις συνταγματικές αρχές, δεν ανταποκρίνεται στην ουσιαστική βούληση του συντακτικού νομοθέτη.²⁹⁶

Προχωρώντας στην τρίτη παρ. του αρ.4 αυτή ορίζει: *«Το αίτημα για άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας, που αφορά πολιτικά πρόσωπα, υποβάλλεται μόνο από την Ε.Υ.Π. και οφείλει να στηρίζεται σε συγκεκριμένα στοιχεία που καθιστούν άμεση και εξαιρετικά πιθανή τη διακινδύνευση της εθνικής ασφάλειας. Το αίτημα, μαζί με τα στοιχεία που το συνοδεύουν, υποβάλλεται από τον Διοικητή της Ε.Υ.Π. στον Πρόεδρο της Βουλής, προκειμένου να χορηγήσει σχετική άδεια εντός προθεσμίας είκοσι τεσσάρων (24) ωρών. Αν δεν υπάρχει Βουλή, την άδεια του δεύτερου εδαφίου χορηγεί ο Πρόεδρος της τελευταίας Βουλής ή, αν αυτός αρνείται ή δεν υπάρχει, ο Πρωθυπουργός. Αν το αίτημα αφορά στον Πρόεδρο της Βουλής, ή αν δεν υπάρχει Βουλή στον Πρόεδρο της τελευταίας Βουλής, την άδεια χορηγεί ο Πρωθυπουργός. Μόνο εάν χορηγηθεί η άδεια της παρούσας, μπορεί το αίτημα να υποβληθεί στον εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 3 του άρθρου 5 του ν. 3649/2008 για τη συνέχιση της διαδικασίας. Στην περίπτωση της παρούσας, ο Πρόεδρος της Βουλής, ο Πρόεδρος της τελευταίας Βουλής ή ο Πρωθυπουργός, κατά περίπτωση, δεν τηρεί σχετικό αρχείο.»*

Εν προκειμένω εισάγεται για πρώτη φορά η ανάγκη πρόσθετων εγγυητικών δικλείδων για την άρση του δικαιώματος σε πολιτικά πρόσωπα. Μάλιστα ο κοινός νομοθέτης προβαίνει σε εξαντλητική απαρίθμηση σχετικά με το ποια πρόσωπα νοούνται ως τέτοια ήδη από το αρ.3 παρ.2 του οικείου νόμου. Η διάταξη περιλαμβάνει την απαρίθμηση τριών νέων παραμέτρων που συνιστούν επί της

---

²⁹⁵ Ελισσάβητ Συμεωνίδου-Καστανίδου, 'Το Σχέδιο Νόμου σχετικά με την Άρση του Απορρήτου των Επικοινωνιών: Κρίσιμες για τις Θεμελιώδεις Ελευθερίες «Αστοχίες»' (2022) constitutionalism

²⁹⁶ ΑΔΑΕ, Παρατηρήσεις επί του νομοσχεδίου για την διαδικασία άρσης απορρήτου των Επικοινωνιών, την κυβερνοασφάλεια και την προστασία προσωπικών δεδομένων, 18.11.2022, διαθέσιμο

ουσίας τις πρόσθετες εγγυήσεις για τα πολιτικά πρόσωπα. Αναλυτικότερα, το αίτημα για την άρση υποβάλλεται μόνο από την ΕΥΠ και μάλιστα στηριζόμενο σε ενδείξεις που σκιαγραφούν εξαιρετικά πιθανή και άμεση διακινδύνευση της εθνικής ασφάλειας. Ακόμη το αίτημα πριν αποσταλεί στον αρμόδιο εισαγγελικό λειτουργό διαβιβάζεται μαζί με όλα τα συνοδευτικά στοιχεία του στον Πρόεδρο της Βουλής, οποίος εντός είκοσι τεσσάρων ωρών πρέπει να δώσει την άδειά του.

Μολονότι η διάταξη αντανακλά την ανασφάλεια δικαίου²⁹⁷ της πολιτικής πραγματικότητας, ιδίως στους πολιτικούς παράγοντες της χρονικής περιόδου που ψηφίσθηκε ο νέος νόμος, ο νομικός κόσμος εξέφρασε έντονη κριτική στην εν λόγω διάταξη. Η κριτική έγκειται σε δύο κυρίως σημεία, αφενός στην ανάγκη ειδικότερης ρύθμισης για τους πολιτικούς παράγοντες εν αντιθέσει με όλους τους υπόλοιπους πολίτες δεδομένης της συνταγματικής επιταγής του αρ. 19 και αφετέρου στην συμβατότητα της διάταξης με την συνταγματική πρόβλεψη.²⁹⁸ Είναι σαφές ότι σε ότι αφορά τα δημόσια πρόσωπα η διάκριση ιδιωτικής και δημόσιας ζωής είναι δυσχερής

---

²⁹⁷ Κ. Μητσotάκης για παρακολούθηση Ανδρουλάκη: Ήταν λάθος, δεν το γνώριζα, δεν θα το επέτρεπα | 8/8/22 | EPT, https://www.youtube.com/watch?v=oBtRwSXwsgE&ab_channel=%CE%95%CE%A1%CE%A4%CE%91.%CE%95.

²⁹⁸ «Η συγκριτική επισκόπηση στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης επιβεβαιώνει την ύπαρξη διαφορετικών προσεγγίσεων μεταξύ των εθνικών εννόμων τάξεων των κρατών-μελών. Ειδικότερα, αναφέρεται ότι «[τ]ο ακαταδίωκτο διαφέρει από χώρα σε χώρα και παρέχει είτε πλήρη προστασία έναντι της κράτησης και έναρξης ποινικής διαδικασίας χωρίς την άδεια του κοινοβουλίου (18 κράτη) ή μερική προστασία, η οποία δεν καλύπτει τα μέλη του κοινοβουλίου από υποκλοπές ή άρση απορρήτου επικοινωνιών, αστυνομικές έρευνες ή/και ανάκριση σε περίπτωση σύλληψης ή/και κατά αστικών αγωγών κ.λπ. (14 Κράτη). Δεν υπάρχει πρόβλεψη για το ακαταδίωκτο στην Ολλανδία». PACE, 'Parliamentary Immunity: Challenges to the Scope of the Privileges and Immunities Enjoyed by Members of the Parliamentary Assembly' (6 June 2016) Doc. 14076, <<https://pace.coe.int/pdf/2f15b3bbdea610373740e20cd47d54133cecfa2d831f9558b7404934552016e2/doc.%2014076.pdf>> τελευταία πρόσβαση 3 Φεβρουαρίου 2023, 9-10, §19. ΕΕΔΑ, Έκθεση Αναφοράς για το θεσμικό πλαίσιο ελέγχου των υπηρεσιών ασφαλείας και πληροφοριών, 2023

σε αρκετές περιπτώσεις με αποτέλεσμα το δικαίωμα του επικοινωνιακού απορρήτου και η προάσπισή του αποτελούν ένα λεπτό ζήτημα οριοθέτησης.²⁹⁹

Η ουσιαστικότερη ρύθμιση αφορά την προηγούμενη έγκριση από τον Πρόεδρο της βουλής. Ο έλεγχος από τον ΠτΒ συμπλέει³⁰⁰ με το ακαταδίωκτο των πολιτικών παραγόντων³⁰¹ εφόσον η επιβολή του μέτρου του περιορισμού το οριοθετεί σημαντικά.³⁰² Αξίζει να σημειωθεί ότι εντός των πολιτικών παραγόντων στα οποία δύναται να επιβληθεί άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας είναι και ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Το ζήτημα αυτό έχει μερικώς ερευνηθεί κατά πόσο μπορεί να έχει ουσιαστική εφαρμογή καθώς ο ΠτΔ αποτελεί τον θεματοφύλακα του πολιτεύματος και πιθανή επιβολή του μέτρου σε αυτόν για λόγους εθνικής ασφάλειας θα συνοδευόταν το δίχως άλλο πολιτειακή κρίση.

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να σημειωθεί ότι ο κοινός νομοθέτης δεν προβλέπει ειδικότερη ρύθμιση και για άλλες ομαδοποιήσεις προσώπων των οποίων το επικοινωνιακό απόρρητο καθίσταται υψηλής διακινδύνευσης όπως είναι χαρακτηριστικά η περίπτωση των δημοσιογράφων και των δικηγόρων.³⁰³ Ιδιαίτερα σε ότι αφορά τους δημοσιογράφους η επιτέλεση του ρόλου τους καλύπτεται και από την συνταγματική πρόβλεψη του δημοσιογραφικού απορρήτου.³⁰⁴ Ειδικότερα πρέπει

---

²⁹⁹ Χριστίνα Ακριβοπούλου, 'Η Ιδιωτικότητα των Πολιτικών Προσώπων μεταξύ των Ορίων Δημόσιου Ιδιωτικού' (2009) 44 ΔτΑ 1283-1309, 1286-1287.

³⁰⁰ Χαράλαμπος Ανθόπουλος, 'Το Απόρρητο Επικοινωνίας των Πολιτικών Προσώπων' constitutionalism (2022) <<https://www.constitutionalism.gr/to-aporito-epikoinonias-ton-politikon-prosopon/>>

³⁰¹ άρ. 62, 86 και 49 Σ

³⁰² ΕΕΔΑ, Έκθεση Αναφοράς για το θεσμικό πλαίσιο ελέγχου των υπηρεσιών ασφαλείας και πληροφοριών, 2023

³⁰³ Δ. Τσαραπατσάνης, «Υποκλοπές και Απόρρητο Θεσμικό Πλαίσιο και Προτάσεις Πολιτικής», 2022, ΕΤΕΡΟΝ

³⁰⁴ Σύνταγμα της Ελλάδος, αρ.14 : (Ελευθερία του Τύπου) «1. Καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και δια του τύπου τους στοχασμούς του τηρώντας τους νόμους του Κράτους. 2. Ο τύπος είναι ελεύθερος. Η λογοκρισία και κάθε άλλο προληπτικό μέτρο απαγορεύονται. 3. Η κατάσχεση εφημερίδων και άλλων εντύπων, είτε πριν από την

κυκλοφορία είτε ύστερα από αυτή, απαγορεύεται. Κατ' εξαίρεση επιτρέπεται η κατάσχεση, με παραγγελία του εισαγγελέα, μετά την κυκλοφορία: α) για προσβολή της χριστιανικής και κάθε άλλης γνωστής θρησκείας, β) για προσβολή του προσώπου του Προέδρου της Δημοκρατίας, γ) για δημοσίευμα που αποκαλύπτει πληροφορίες για τη σύνθεση, τον εξοπλισμό και τη διάταξη των ενόπλων δυνάμεων ή την οχύρωση της Χώρας ή που έχει σκοπό τη βίαιη ανατροπή του πολιτεύματος ή στρέφεται κατά της εδαφικής ακεραιότητας του Κράτους, δ) για άσεμνα δημοσιεύματα που προσβάλλουν ολοφάνερα τη δημόσια αιδώ, στις περιπτώσεις που ορίζει ο νόμος. 4. Σ' όλες τις περιπτώσεις της προηγούμενης παραγράφου ο εισαγγελέας, μέσα σε είκοσι τέσσερις ώρες από την κατάσχεση, οφείλει να υποβάλει την υπόθεση στο δικαστικό συμβούλιο, και αυτό, μέσα σε άλλες είκοσι τέσσερις ώρες, οφείλει να αποφασίσει για τη διατήρηση ή την άρση της κατάσχεσης, διαφορετικά η κατάσχεση αίρεται αυτοδικαίως. Τα ένδικα μέσα της έφεσης και της αναίρεσης επιτρέπονται στον εκδότη της εφημερίδας ή άλλου εντύπου που κατασχέθηκε και στον εισαγγελέα. **5. Καθένας ο οποίος θίγεται από ανακριβές δημοσίευμα ή εκπομπή έχει δικαίωμα απάντησης, το δε μέσο ενημέρωσης έχει αντιστοίχως υποχρέωση πλήρους και άμεσης επανόρθωσης. Καθένας ο οποίος θίγεται από υβριστικό ή δυσφημιστικό δημοσίευμα ή εκπομπή έχει, επίσης, δικαίωμα απάντησης, το δε μέσο ενημέρωσης έχει αντιστοίχως υποχρέωση άμεσης δημοσίευσης ή μετάδοσης της απάντησης. Νόμος ορίζει τον τρόπο με τον οποίο ασκείται το δικαίωμα απάντησης και διασφαλίζεται η πλήρης και άμεση επανόρθωση ή η δημοσίευση και μετάδοση της απάντησης. 6. Το δικαστήριο, ύστερα από τρεις τουλάχιστον καταδικές μέσα σε μία πενταετία για διάπραξη των εγκλημάτων που προβλέπονται στην παράγραφο 3, διατάσσει την οριστική ή προσωρινή παύση της έκδοσης του εντύπου και, σε βαριές περιπτώσεις, την απαγόρευση της άσκησης του δημοσιογραφικού επαγγέλματος από το πρόσωπο που καταδικάστηκε, όπως νόμος ορίζει. Η παύση ή η απαγόρευση αρχίζουν αφότου η καταδικαστική απόφαση γίνει αμετάκλητη. **7. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την αστική και ποινική ευθύνη του τύπου και των άλλων μέσων ενημέρωσης και με την ταχεία εκδίκαση των σχετικών υποθέσεων. 8. Νόμος ορίζει τις προϋποθέσεις και τα προσόντα για την άσκηση του δημοσιογραφικού επαγγέλματος. **9. Το ιδιοκτησιακό καθεστώς, η οικονομική κατάσταση και τα μέσα χρηματοδότησης των μέσων ενημέρωσης πρέπει να γίνονται γνωστά, όπως νόμος ορίζει. Νόμος προβλέπει τα μέτρα και τους περιορισμούς που είναι αναγκαίοι για την πλήρη διασφάλιση της διαφάνειας και της πολυφωνίας στην ενημέρωση. Απαγορεύεται η συγκέντρωση του ελέγχου περισσότερων μέσων ενημέρωσης της αυτής ή άλλης μορφής. Απαγορεύεται ειδικότερα η συγκέντρωση περισσότερων του ενός ηλεκτρονικών μέσων ενημέρωσης της αυτής μορφής, όπως νόμος ορίζει. Η ιδιότητα του ιδιοκτήτη, του εταίρου, του βασικού μετόχου ή του διευθυντικού στελέχους επιχείρησης μέσων ενημέρωσης είναι ασυμβίβαστη με την ιδιότητα του ιδιοκτήτη, του εταίρου, του βασικού μετόχου ή του διευθυντικού στελέχους επιχείρησης που αναλαμβάνει έναντι του Δημοσίου ή νομικού προσώπου του ευρύτερου δημόσιου τομέα την εκτέλεση έργων ή προμηθειών ή την παροχή υπηρεσιών. Η απαγόρευση του προηγούμενου εδαφίου καταλαμβάνει και κάθε είδους παρόντα πρόσωπα, όπως συζύγους, συγγενείς, οικονομικά εξαρτημένα άτομα ή εταιρείες. Νόμος ορίζει τις ειδικότερες ρυθμίσεις, τις κυρώσεις που μπορεί να φθάνουν μέχρι την ανάκληση της άδειας ραδιοφωνικού ή τηλεοπτικού σταθμού και μέχρι την απαγόρευση σύναψης ή την ακύρωση της σχετικής σύμβασης, καθώς και τους τρόπους ελέγχου και τις εγγυήσεις αποτροπής των καταστρατηγήσεων των προηγούμενων εδαφίων.

να τονιστεί ότι συλλογικότητες που ασκούν ανεξάρτητη ερευνητική δημοσιογραφία όπως χαρακτηριστικά αναφέρονται από το ΕΔΔΑ με την κωδική ονομασία «watchdog» και ενδεχομένως ασκούν πολιτική κριτική στην εκάστοτε εκτελεστική εξουσία λειτουργούν στο πλαίσιο της ουσίας της προστατευόμενης ελευθερίας του τύπου και της έκφρασης και εκτιμώνται ως θεματοφύλακες της δημοκρατίας, καθώς συνδέονται άρρηκτα με την εγγυητική λειτουργία που ασκεί η ερευνητική ανεξάρτητη δημοσιογραφία, αφού προβαίνουν σε έλεγχο των πεπραγμένων της εξουσίας και αποκαλύπτουν ζητήματα που αφορούν το ευρύτερο δημόσιο συμφέρον. Συνεπώς η παρακολούθηση των ατόμων ή δημοσιογράφων που σχετίζονται με αυτές τις δομές εμποδίζει την κύρια προϋπόθεση της άσκησης της λειτουργίας τους και της ελευθερίας τους η οποία είναι η προστασία των δημοσιογραφικών πηγών. Η συνθήκη αυτή ορίζει μεγάλο πεδίο διακινδύνευσης στις φιλελεύθερες και δημοκρατικές κοινωνίες.³⁰⁵ Το ΕΔΔΑ έχει μεγάλο νομολογιακό πλούτο σχετικά με το δικαίωμα απορρήτου των δημοσιογραφικών πηγών.³⁰⁶

Τέλος κατά το γαλλικό νομοθετικό πλαίσιο εντός του πλαισίου που προαναφέρθηκε για τους πολιτικούς παράγοντες εντάσσονται και οι δικηγόροι.³⁰⁷ Τα μέτρα

---

³⁰⁵ Γιάννης Α. Τασόπουλος, Καθηγητής Νομικής ΕΚΠΑ, Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου από την παρέμβαση του στην διαδικτυακή εκδήλωση: Παρακολούθησεις και Διώξεις Δημοσιογράφων: Ανησυχία για το μέλλον της Ελευθερίας του Τύπου, <https://www.hlhr.gr/%cf%80%ce%b1%cf%81%ce%b1%ce%ba%ce%bf%ce%bb%ce%bf%cf%85%ce%b8%ce%ae%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%82-%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%ce%b4%ce%b9%cf%8e%ce%be%ce%b5%ce%b9%cf%82-%ce%b4%ce%b7%ce%bc%ce%bf%cf%83%ce%b9%ce%bf/>

³⁰⁶ «Η προστασία των δημοσιογραφικών πηγών είναι μία από τις βασικές προϋποθέσεις για την ελευθερία του Τύπου, [...] Χωρίς αυτήν την προστασία, οι πηγές θα αποθαρρύνονται από το να βοηθήσουν τον Τύπο στην πληροφόρηση του κοινού σε θέματα δημοσίου ενδιαφέροντος. Ως αποτέλεσμα, ο κρίσιμος ρόλος του Τύπου [...] θα υπονομεύεται, καθώς θα επηρεάζεται αρνητικά η ικανότητά του να παρέχει ακριβή και αξιόπιστη πληροφόρηση του κοινού σε θέματα γενικού ενδιαφέροντος» ΕΔΔΑ, απόφ. της 27.3.1996 (αιτ. 17488/90), *Goodwin v. The United Kingdom*, παρ.39.

³⁰⁷ ΕΕΔΑ, Έκθεση Αναφοράς για το θεσμικό πλαίσιο ελέγχου των υπηρεσιών ασφαλείας και πληροφοριών, 2023

παρακολούθησης των ομαδοποιήσεων των υποκειμένων αυτών οφείλουν να εγκρίνονται προγενέστερα από ανεξάρτητη αρχή.³⁰⁸

Στην παρ.4-6 του αρ. 4 του ν.5002/2022 ορίζεται το περιεχόμενη της εγκριτικής ή απορριπτικής διάταξης του εισαγγελικού λειτουργού επί της άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και η διαδικασία συλλογής και αποθήκευσης των δεδομένων τους. Ειδικότερα ορίζεται ότι: «4. Η διάταξη που επιβάλλει την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας περιέχει: α) το όργανο που αιτείται την άρση, β) τον σκοπό της άρσης, γ) τα μέσα ανταπόκρισης ή επικοινωνίας στα οποία επιβάλλεται η άρση, δ) το αντικείμενο της άρσης, δηλαδή τα εξωτερικά στοιχεία της επικοινωνίας ή και το περιεχόμενο αυτής, ε) την εδαφική έκταση εφαρμογής, εφόσον απαιτείται για τις ανάγκες της άρσης, και την απολύτως αναγκαία χρονική διάρκεια της άρσης και στ) την ημερομηνία έκδοσης της διάταξης. 5. Διάταξη που απορρίπτει αίτημα άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας περιέχει μόνο: α) το όργανο που είχε αιτηθεί την άρση, και β) την ημερομηνία έκδοσης της διάταξης. 6. Οι διατάξεις που επιβάλλουν την άρση του απορρήτου ή απορρίπτουν το σχετικό αίτημα, τηρούνται σε ηλεκτρονικό αρχείο της Υπηρεσίας από τον αρμόδιο εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 2. Με απόφαση, κατά περίπτωση, του Διοικητή της Ε.Υ.Π. ή του Διευθυντή της Δ.Α.Ε.Ε.Β., τα φυσικά αρχεία των διατάξεων άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας ψηφιοποιούνται και ενσωματώνονται στο ηλεκτρονικό αρχείο του πρώτου εδαφίου. Στην απόφαση αυτή ορίζονται ο τρόπος και η διαδικασία της ψηφιοποίησης. Μετά την πάροδο ενός (1) έτους από την ψηφιοποίηση τα φυσικά αρχεία καταστρέφονται και συντάσσεται έκθεση για την καταστροφή τους.»

Στην παρ.4 ο κοινός νομοθέτης αναφέρεται στο ελάχιστο περιεχόμενο που πρέπει να περιλαμβάνεται στη διάταξη του εισαγγελικού λειτουργού προκειμένου να είναι σύννομη και να οριοθετείται το εύρος της. Υπογραμμίζεται ότι όπως στην

---

³⁰⁸ Στην Γαλλία η αρμόδια ανεξάρτητη αρχή ελέγχου είναι η CNCTR.

προισχύουσα διάταξη έτσι και σε αυτή δεν υπάρχει πρόβλεψη αναφοράς του ονόματος του θιγόμενου ή των θιγόμενων.³⁰⁹ Τα *minima* της εισαγγελικής διάταξης φαίνεται να συμπλέουν αλλά όχι να υπερκαλύπτουν τα ελάχιστα προβλεπόμενα στοιχεία που έχει διαμορφώσει η νομολογία του ΕΔΔΑ³¹⁰ και τα οποία αφορούν α) στην κατηγορία των υποκειμένων που ενδέχεται να ήρθη το επικοινωνιακό απόρρητο, β) στο χρονικό διάστημα του μέτρου, γ) στη διαδικασία που ακολουθείται για την εξέταση, χρήση και αποθήκευση των δεδομένων που ελήφθησαν, δ) στις ρυθμίσεις σχετικά με τη διαβίβαση των δεδομένων, ε) στην καταστροφή των δεδομένων που ελήφθησαν.³¹¹

Το μείζον πρόβλημα της διάταξης εντοπίζεται στην ανυπαρξία αιτιολογίας που πρέπει να συνοδεύει την εισαγγελική διάταξη.³¹² Ο κοινός νομοθέτης δεν θέσπισε την ανάγκη αιτιολόγησης στο σώμα της εισαγγελικής διάταξης όπως ούτε τα στοιχεία του θιγόμενου προσώπου, κατά του οποίου στρέφεται το μέτρο. Το αυτό, ισχύει και για το αίτημα της άρσης του επικοινωνιακού απορρήτου, ως στοιχείο του φακέλου της υπόθεσης. Η επίκληση λόγων που αφορούν στην εθνική ασφάλεια δεδομένου ότι η τελευταία συνιστά μία αόριστη έννοια καθώς και στην ανάγκη επιβολής περιοριστικών μέτρων μέσω της άρσης του επικοινωνιακού απορρήτου δεν

---

³⁰⁹ Νέοι Νόμοι - Ο νόμος 5002/2022 σχετικά με την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών (ΦΕΚ Α' 228/9-12-2022): κρίσιμες για τις θεμελιώδεις ελευθερίες «αστοχίες», Ελισάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου, Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ, ΤΝΠ QUALEX, ΠοινΔικ, 1/2023, σελ. 108 – 115, Ημερομηνία εξαγωγής: 27/01/2024

³¹⁰ *Huvig v. France*, App. no 11105/84, (ECtHR 24 April 1990); *Kruslin v. France*, App. no 11801/85 (ECtHR 24 April 1990); *Valenzuela Contreras v. Spain*, App. no 27671/95 (ECtHR 30 July 1998); *Weber and Saravia v. Germany*, App. no 54934/00, (ECtHR 29 June 2006)

³¹¹ ΕΕΔΑ, Έκθεση Αναφοράς για το θεσμικό πλαίσιο ελέγχου των υπηρεσιών ασφαλείας και πληροφοριών, 2023

³¹² Νέοι Νόμοι - Ο νόμος 5002/2022 σχετικά με την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών (ΦΕΚ Α' 228/9-12-2022): κρίσιμες για τις θεμελιώδεις ελευθερίες «αστοχίες», Ελισάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου, Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ, ΤΝΠ QUALEX, ΠοινΔικ, 1/2023, σελ. 108 – 115, Ημερομηνία εξαγωγής: 27/01/2024

αποτελεί αιτιολόγηση.³¹³ Η προβληματική αυτή επισημάνθηκε και από την Επιστημονική Υπηρεσία της Βουλής, η οποία τόνισε ότι η έκδοση της εισαγγελικής πράξης χωρίς αιτιολογία σημαίνει ότι «δεν έχει διατυπωθεί από το αρμόδιο όργανο δικανικός συλλογισμός περί πληρώσεως των ουσιαστικών προϋποθέσεων και τηρήσεως της αρχής της αναλογικότητας». Παράλληλα, προκειμένου να αντισταθμιστεί αυτή η «αστοχία» του κοινού νομοθέτη η Επιστημονική Υπηρεσία της Βουλής έκανε μια πρόταση που θα μπορούσε να λειτουργήσει εγγυητικά ως προς την αρχή της αναλογικότητας. Αναλυτικότερα, η Επιστημονική Υπηρεσία πρότεινε ένα σύστημα συνολικής εποπτείας των διαδικασιών άρσης του απορρήτου και συλλογής πληροφοριών. Η πρόταση ωστόσο αυτή δεν έγινε αποδεκτή στο τελικό σώμα του νόμου.³¹⁴

Σκόπιμο πάντως θα ήταν να υφίσταται αιτιολογία της άρσεως για λόγους εθνικής ασφάλειας, καθώς θα πρέπει να καταγράφονται με ακρίβεια τα κριτήρια που υιοθετήθηκαν για την άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας, χωρίς να είναι αναγκαίο να δημοσιοποιούνται τα κριτήρια αυτά, αλλά να γνωστοποιούνται στο πλαίσιο του κοινοβουλευτικού ελέγχου.

Έτερο θέμα που έχει ανακύψει από την παρ.4 του αρ.4 είναι το γεγονός ότι η μη αναφορά στο ονοματεπώνυμο του θιγόμενου υποκειμένου σε συνδυασμό με το αρ.4, παρ.4, εδ. ε' του ν.5002/2022 όπου αναφέρεται η εδαφική έκταση εφαρμογής του μέτρου, δημιουργεί εύλογα την πεποίθηση ότι η εθνική νομοθεσία διευρύνει

---

³¹³ Το απόρρητο της επικοινωνίας και το πρόβλημα της δημοκρατικής ποιότητας του πολιτεύματος, Κώστας Χρυσόγονος, Καθηγητής Νομικής Σχολής ΑΠΘ, <https://www.constitutionalism.gr/to-aporito-tis-epikoinonias-kai-to-provlima-tis-dimokratikis-roiititas-tou-politevmatos/?hilite=%CE%AC%CF%81%CF%83%CE%B7+%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%81%CF%81%CE%AE%CF%84%CE%BF%CF%85>

³¹⁴ Νέοι Νόμοι - Ο νόμος 5002/2022 σχετικά με την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών (ΦΕΚ Α' 228/9-12-2022): κρίσιμες για τις θεμελιώδεις ελευθερίες «αστοχίες», Ελισάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου, Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ, ΤΝΠ QUALEX, ΠοινΔικ, 1/2023, σελ. 108 – 115, Ημερομηνία εξαγωγής: 27/01/2024

σημαντικά την δυνατότητα μαζικών παρακολουθήσεων για λόγους εθνικής ασφάλειας.

Μολονότι το ΕΔΔΑ δεν αντιτίθεται στο μέτρο των μαζικών παρακολουθήσεων λόγω της αναβαθμισμένης διακινδύνευσης στη σύγχρονη εποχή, εναποθέτει την εκτίμηση επιβολής του μέτρου αυτού στην ευχέρεια κάθε εθνικού κράτους (*margin of appreciation*) αν και στη νομολογία του έχει διατυπωθεί πως για την επιβολή του μέτρου των μαζικών παρακολουθήσεων πρέπει να συντρέχουν οι ελάχιστες εύλογες ενδείξεις και υπόνοιες.³¹⁵ Ευλόγως στην περίπτωση των μαζικών παρακολουθήσεων οι οποίες οδηγούν αναντίλεκτα σε αυξημένο κίνδυνο προσβολής των θεμελιωδών ελευθεριών ατόμων, είναι εξέχουσας σημασίας να υπάρχουν σαφείς και λεπτομερείς παράμετροι εφαρμογής του στο νόμο.

Ακολουθως, το ΕΔΔΑ αναφέρεται σε «διασφαλίσεις από άκρο σε άκρο» σκιαγραφώντας ένα «σφιχτό» σύστημα εγγυητικών συνισταμένων για την εναρμόνιση της επιβολής του μέτρου με τις αρχές ενός κράτους δικαίου. Οι συνισταμένες αυτές έγκεινται στην πρόβλεψη α) της αξιολόγησης κάθε σταδίου της διαδικασίας αναφορικά με τις επιταγές της αναλογικότητας και της αναγκαιότητας του περιορισμού σε εθνικό επίπεδο, β) της εποπτείας ελέγχου του μαζικού μέτρου από ανεξάρτητη αρχή επί του αντικειμένου και του εύρους της επιχειρησιακής δράσης σε εθνικό επίπεδο και τέλος γ) της εποπτείας ελέγχου της αρχής καθόλη την διάρκεια επιβολής του μέτρου και κατά τη λήξη αυτού. Η καθολική παρουσία ελέγχου από ανεξάρτητη αρχή αποτελεί για το ΕΔΔΑ την απαραίτητη εκείνη

---

³¹⁵ Ο Milanovic εμφατικά διαφοροποιεί τη θέση του δικαστηρίου περί μαζικών παρακολουθήσεων σε αποφάσεις, όπως η *Weber and Saravia v. Germany*, ... , *op.cit.*, υποσ. 56, *Liberty and others v. The United Kingdom* ... , *op.cit.*, υποσ. 56 και *Szabó and Vissy v. Hungary*, ... , *op.cit.*, υποσ. 28, όπου στην αφετηρία των μαζικών παρακολουθήσεων δε βρίσκονταν αποκλειστικά η προάσπιση της εθνικής ασφάλειας, όπως στη *Big Brother Watch*. Βλ. in MILANOVIC (M.), "ΕΔΔΑ judgement in *Big Brother Watch v. UK*", ... , *op.cit.*, υποσ. 53. Το τηλεπικοινωνιακό απόρρητο αντιμετωπίζεται ως επιμέρους διάσταση της ιδιωτικότητας. Αικατερίνα Παπανικολάου, «Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επικείμενες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλλημα»

δικλείδα ασφαλείας για τον περιορισμό της «παρέμβασης» σε μια «δημοκρατική κοινωνία». Ως εκ τούτου και ελλείψει αυτών των προϋποθέσεων από πλευράς της εθνικής νομοθεσίας η διάταξη της παρ.4 του αρ.4 καθίσταται άκρως ριψοκίνδυνη από πλευράς τόσο συνταγματικότητας όσο και συμβατότητας με τις επιταγές του ΕΔΔΑ.³¹⁶

Η τελευταία παράγραφος του αρ.4 αναφέρεται στο δικαίωμα ενημέρωσης του θιγόμενου υποκειμένου όπου προβλέπεται συγκεκριμένα: *«7. Μετά την πάροδο τριών (3) ετών από την παύση της ισχύος της διάταξης άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας γνωστοποιείται η επιβολή του περιοριστικού μέτρου στον θιγόμενο, υπό την προϋπόθεση ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο αυτό διατάχθηκε. Για τη γνωστοποίηση του πρώτου εδαφίου υποβάλλεται σχετικό αίτημα στην Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (Α.Δ.Α.Ε.), το οποίο διαβιβάζεται στην Ε.Υ.Π. και τη Δ.Α.Ε.Ε.Β.. Η άρση γνωστοποιείται μετά από απόφαση τριμελούς οργάνου, το οποίο αποφασίζει εντός προθεσμίας εξήντα (60) ημερών. Στην περίπτωση διενέργειας της άρσης από την Ε.Υ.Π., το όργανο αποτελείται από τον εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 3 του άρθρου 5 του ν. 3649/2008, τον δεύτερο εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 2 του άρθρου 4 του παρόντος και τον Πρόεδρο της Α.Δ.Α.Ε.. Στην περίπτωση διενέργειας της άρσης από τη Δ.Α.Ε.Ε.Β., το όργανο αποτελείται από τον εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 3 του άρθρου 4 του ν. 2265/1994, τον δεύτερο εισαγγελικό λειτουργό της παρ. 2 του άρθρου 4 του παρόντος και τον Πρόεδρο της Α.Δ.Α.Ε.. Του οργάνου προεδρεύει ο ανώτερος ιεραρχικά ή, επί ομοιοβάθμων, ο αρχαιότερος εισαγγελικός λειτουργός. Το όργανο αποφασίζει κατά πλειοψηφία, με τήρηση απόρρητων συνοπτικών πρακτικών και καταγραφή της γνώμης της μειοψηφίας, εφόσον υφίσταται. Αν αποφασισθεί η ενημέρωση, ο θιγόμενος ενημερώνεται για την επιβολή του*

---

³¹⁶ Νέοι Νόμοι - Ο νόμος 5002/2022 σχετικά με την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών (ΦΕΚ Α' 228/9-12-2022): κρίσιμες για τις θεμελιώδεις ελευθερίες «αστοχίες», Ελισάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου, Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ, ΤΝΠ QUALEX, ΠοινΔικ, 1/2023, σελ. 108 – 115, Ημερομηνία εξαγωγής: 27/01/2024

περιοριστικού μέτρου και για τη διάρκειά του. Δεν επιτρέπεται η υποβολή νέου αιτήματος πριν την πάροδο ενός (1) έτους από την υποβολή του προηγούμενου.»

Ομολογουμένως η διάταξη της παρ.7 του αρ.4 έχει υπάρξει σημείο έντονου προβληματισμού τόσο στο προγενέστερο νομοθετικό πλαίσιο του ν.2225/1994 όπως αυτός τροποποιήθηκε με τον ν.4790/2021 όσο και επί του παρόντος νομοθετικού πλαισίου. Αρχικά είναι επιτακτικό να τονιστεί ότι η γνωστοποίηση της άρσης του επικοινωνιακού απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας αποτελεί δικαίωμα του θιγόμενου. Ο περιορισμός του δικαιώματος αυτού θα πρέπει να τηρεί τα όρια του συνταγματικώς επιτρεπτού σε κάθε περίπτωση.³¹⁷

Οι προβληματικές της διάταξης αυτής εκκινούν ήδη από το **χρονικό πεδίο** της ενημέρωσης. Η άρση του επικοινωνιακού απορρήτου που έγκειται σε λόγους εθνικής ασφάλειας γνωστοποιείται στο θιγόμενο υποκείμενο υπό την αίρεση ότι έχει παύσει ο σκοπός για τον οποία διαταχθεί, με την πάροδο τριών ετών εκ της λήξεως ισχύος του μέτρου. Το χρονικό διάστημα των τριών ετών έχει αξιολογηθεί ότι υπερβαίνει σε μεγάλο βαθμό τα όρια της αναγκαιότητας και της προσφορότητας του μέτρου και αντιβαίνει εμφανώς στην αρχή της αναλογικότητας. Επί της ουσίας δεν υφίσταται λόγος παρεμπόδισης της ενημέρωσης του θιγόμενου υποκειμένου απευθείας μόλις παύσει ο περιορισμός εφόσον δεν διακυβεύεται ο σκοπός διάταξής του.³¹⁸ Ιδίως στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η επιχειρησιακή δράση των αρχών δεν έχει αναδείξει ευρήματα σχετικά με κινδύνους που απειλούν την εθνική ασφάλεια. Η παρέλευση τόσο μεγάλου χρονικού διαστήματος από την παύση του μέτρου μέχρι την γνωστοποίηση στο θιγόμενο δημιουργεί μια σειρά από προβλήματα σε ότι

---

³¹⁷ Η άρση του απορρήτου της επικοινωνίας στο ελληνικό Σύνταγμα - Επιστροφή στα θεμελιώδη μέσω της συγκυρίας, Μιχαήλ Στεφανόπουλος, Δικηγόρος, Υπ. ΔΝ Μέσο Δημοσίευσης: ΤΝΠ QUALEX, ΘΠΔΔ, 12/2023, σελ. 1271 – 1285, 27/01/2024

³¹⁸ ΑΔΑΕ, Παρατηρήσεις επί του νομοσχεδίου για την διαδικασία άρσης απορρήτου των Επικοινωνιών, την κυβερνοασφάλεια και την προστασία προσωπικών δεδομένων, 18.11.2022, διαθέσιμο

σχετίζεται με την επαρκή δικαστική προστασία του υποκειμένου.³¹⁹ Όπως έχει κριθεί επανειλημμένως και από το ΕΔΔΑ η εκ των υστέρων γνωστοποίηση στον θιγόντα, συσχετίζεται ευθέως με τη δυνατότητα του να ασκήσει ένδικα μέσα και βοηθήματα προκειμένου να υπερασπιστεί τα δικαιώματά του απέναντι σε ενδεχόμενη καταχρηστική και μη σύννομη επιβολή του μέτρου σε αυτόν.³²⁰ Η επιλογή εν προκειμένω του κοινού νομοθέτη έρχεται σε αντίθεση με την νομολογία του ΕΔΔΑ σύμφωνα με την οποία η ενημέρωση του θιγόμενου επέρχεται αμέσως μετά τη λήξη της ισχύος του μέτρου εφόσον πλέον δεν διακυβεύεται ο σκοπός της επιβολής του.³²¹

Η δεύτερη προβληματική της συγκεκριμένης διάταξης αφορά την προϋπόθεση προηγούμενου αιτήματος από το θιγόμενο υποκείμενο. Η προϋπόθεση της αίτησης του υποκειμένου του οποίου το απόρρητο είχε αρθεί είναι εξόχως ελλατωματική έως οξύμωρη. Η παρακολούθηση του θιγόμενου υποκειμένου διέπεται από μυστικότητα. Η διαπίστωση αυτή είναι αδιαμφισβήτητη ιδίως αν αναλογιστεί κανείς ότι επιβλήθηκε για λόγους εθνικής ασφάλειας. Επομένως το θιγόμενο υποκείμενο δεν δύναται να γνωρίζει καθ' οιονδήποτε τρόπο την ύπαρξη ή το εύρος της σχετικής επιβολής του μέτρου. Υπό αυτό το πρίσμα καθίσταται

---

³¹⁹ Η άρση του απορρήτου της επικοινωνίας στο ελληνικό Σύνταγμα - Επιστροφή στα θεμελιώδη μέσω της συγκυρίας, Μιχαήλ Στεφανόπουλος, Δικηγόρος, Υπ. ΔΝ Μέσο Δημοσίευσης: ΤΝΠ QUALEX, ΘΠΔΔ, 12/2023, σελ. 1271 – 1285, 27/01/2024

³²⁰ «Αντίθεση του άρθρου 87 Ν. 4790/2021 προς τις εγγυήσεις της ΕΣΔΑ για διαφύλαξη του απορρήτου των επικοινωνιών» Χρήστος Ράμμος, Πρόεδρος της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών, Αντιπρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας ε.τ. / Στέφανος Γκρίτζαλης, Μέλος της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών, Καθηγητής Ασφάλειας Πληροφοριακών και Επικοινωνιακών Συστημάτων στο Τμήμα Ψηφιακών Συστημάτων του Πανεπιστημίου Πειραιώς. / Δρ Αικατερίνα Παπανικολάου, Μέλος της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών, Δικηγόρος., <https://www.constitutionalism.gr/2021-04-07-rammos-gritzalis-papanikolaou-aporrityo-epikinonion/>

³²¹ ΕΔΔΑ, υπόθεση Roman Zakharov v. Russia, 4.12.2015, σκ. 287: «**As soon as notification can be carried out without jeopardising the purpose of the restriction after the termination of the surveillance measure, information should be provided to the persons concerned**», η υπογράμμιση δική μας.

αδύνατο να μπορεί να καταθέσει αίτημα γνωστοποίησης. Έτσι πάλι σύμφωνα με την νομολογία του ΕΔΔΑ³²² η γνωστοποίηση στο θιγόμενο υποκειμένο δεν θα πρέπει να προϋποθέτει την σχεδόν ακατόρθωτη γνώση του υποκειμένου σχετικά με τη προσβολή των δικαιωμάτων του. Τουναντίον η γνωστοποίησή του θα πρέπει να γίνεται απευθείας μετά την παύση του μέτρου εφόσον δεν διακυβεύεται ο σκοπός του.

Η τρίτη προβληματική της συγκεκριμένης διάταξης αφορά στο ίδιο το **περιεχόμενο** της γνωστοποίησης. Στην παρ.7 του αρ.4 αναφέρεται ότι η εκ των υστέρων γνωστοποίηση του θιγόμενου υποκειμένου αφορά αποκλειστικώς την επιβολή του μέτρου της άρσης του απορρήτου και την διάρκεια ισχύος του και όχι των λόγων για τους οποίους διατάχθηκε η επιβολή του. Η ελλιπής ενημέρωση του θιγόμενου υποκειμένου σαφώς δεν δύναται να εκπληρώσει τον ίδιο τον σκοπό της ενημέρωσης όταν το υποκειμένο δεν δύναται να ασκήσει αποτελεσματικά το δικαίωμα του σε δικαστική προστασία όπως προβλέπεται και από το αρ. 20 παρ.1 του Σ.³²³

Τέλος η σοβαρότερη προβληματική στην εν θέματι διάταξη αφορά **το όργανο** εκείνο που αποφασίζει την ενημέρωση ή όχι του θιγόμενου υποκειμένου. Η αρμοδιότητα αυτή μετά από δεκαοκτώ χρόνια αφαιρείται εξ ολοκλήρου από την Ανεξάρτητη Αρχή εν προκειμένω την ΑΔΑΕ³²⁴ και ανατίθεται σε τριμελές όργανο. Η συγκρότηση του τριμελούς αυτού οργάνου έχει αρκετά νομικά κωλύματα ακόμη και

---

³²² ΕΔΔΑ, υπόθεση Roman Zakharov v. Russia, 4.12.2015, σκ. 298: «**The Court concludes from the above that the remedies referred to by the Government are available only to persons who are in possession of information about the interception of their communications. Their effectiveness is therefore undermined by the absence of a requirement to notify the subject of interception at any point, or an adequate possibility of requesting and obtaining information about interceptions from the authorities.** Accordingly, the Court finds that Russian law does not provide for an effective judicial remedy against secret surveillance measures in cases where no criminal proceedings were brought against the interception subject»

³²³ Ελισσάβεν Συμεωνίδου-Καστανίδου, 'Το Σχέδιο Νόμου σχετικά με την Άρση του Απορρήτου των Επικοινωνιών: Κρίσιμες για τις Θεμελιώδεις Ελευθερίες «Αστοχίες»' (2022) constitutionalism

³²⁴ από το 2021 με τη σύμπραξη του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου

μετά την ενσωμάτωση των αλλαγών που έγιναν στο αρχικό σχέδιο νόμου.³²⁵ Το υπό διαβούλευση αρχικό σχέδιο νόμου ανέφερε ότι το όργανο αυτό θα απαρτιζόταν από το Διοικητή της ΕΥΠ ή τον Διευθυντή της ΔΑΕΕΒ – αναλόγως με το ποια ήταν η αρμόδια αρχή που αιτήθηκε την άρση-, τον εισαγγελικό λειτουργό που ήταν αποσπασμένος στην ανάλογη υπηρεσία και τον Πρόεδρο της ΑΔΑΕ. Αντιστοίχως το αίτημα θα υποβαλλόταν στον Διοικητή της ΕΥΠ ή τον Διευθυντή της ΔΑΕΕΒ. Στο σημείο αυτό εντοπιζόταν το παράδοξο συνύπαρξης του κατά το άρθρο 6 παρ. 1 περιπτ. α του ν. 3115/2003 ελέγχων (Πρόεδρος της ΑΔΑΕ) και ο κατά την τελευταία αυτή διάταξη ελεγχόμενος (Διοικητής της ΕΥΠ και Διευθυντής της ΔΑΕΕΒ.). Εν κατακλείδι στο τελικό σώμα του ψηφισθέντα νόμου υπήρξε αντικατάσταση του Διοικητή της ΕΥΠ ή του Διευθυντή της ΔΑΕΕΒ από τον εισαγγελικό λειτουργό που εγκρίνει την διάταξη για τον περιορισμό του δικαιώματος. Όμως και η τελική εκδοχή του οργάνου αυτού δημιουργεί έντονες αντιρρήσεις τόσο επί της νομιμότητάς του όσο και επί της αμεροληψίας και ανεξαρτησίας του. Αυτό επαφίεται στο γεγονός ότι εν τοις πράγμασι το τριμελές όργανο εμπεριέχει εκείνα τα δημόσια όργανα που συνέπραξαν για την έκδοση της «ελεγχόμενης» πράξης. Υπό το πρίσμα αυτό η απαλοιφή της αρμοδιότητας της ΑΔΑΕ στη συγκεκριμένη διαδικασία ενώ υφίσταται συνταγματική επιταγή προς τούτο δημιουργεί και τον προβληματισμό ως προς την συνταγματικότητα ή μη της διάταξης.³²⁶

Ολοκληρώνοντας την κριτική επισκόπηση του άρ.4 οφείλουμε να επισημάνουμε ότι η υποχρέωση της Ανεξάρτητης Αρχής να προβαίνει σε γνωστοποίηση στο θιγόμενο υποκείμενο της άρσης του επικοινωνιακού απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας αποτελεί πτυχή της συνταγματικής εγγύησης σχετικά με τις

---

³²⁵ ΑΔΑΕ, Παρατηρήσεις επί του νομοσχεδίου για την διαδικασία άρσης απορρήτου των Επικοινωνιών, την κυβερνοασφάλεια και την προστασία προσωπικών δεδομένων, 18.11.2022, διαθέσιμο

³²⁶ Η άρση του απορρήτου της επικοινωνίας στο ελληνικό Σύνταγμα - Επιστροφή στα θεμελιώδη μέσω της συγκυρίας, Μιχαήλ Στεφανόπουλος, Δικηγόρος, Υπ. ΔΝ Μέσο Δημοσίευσης: ΤΝΠ QUALEX, ΘΠΔΔ, 12/2023, σελ. 1271 – 1285, 27/01/2024

Ανεξάρτητες Αρχές, καθώς μόνο έτσι δύναται να ενδυναμωθεί η θέση του πολίτη έναντι του κράτους. Η συνταγματική εγγύηση αυτή αντανακλά στην ουσία το γεγονός ότι στη δημοκρατία η εκτελεστική εξουσία μπορεί να κυβερνά όχι όμως άνευ φραγμών και ελέγχων σε ό,τι σχετίζεται με την προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών και την πρόσβασή τους σε δικαστική προστασία.

8.4 ΑΡΘΡΟ 5 ΤΟΥ Ν.5002/2022

Το αρ.5 του ν.5002/2022 αφορά την διαχείριση του συλλεγμένου υλικού από την άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας και ορίζει τα εξής: « *Διαχείριση υλικού σε άρσεις για λόγους εθνικής ασφάλειας 1. Μετά την πάροδο δέκα (10) ετών από την παύση της ισχύος της εισαγγελικής διάταξης για την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας, μπορεί, κατόπιν εισήγησης της κατά περίπτωση αρμόδιας Υπηρεσίας και με απόφαση του οικείου τριμελούς οργάνου της παρ. 7 του άρθρου 4, να καταστρέφονται οι φάκελοι με το υλικό τεκμηρίωσης για την άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας. 2. Αν ο εισαγγελικός λειτουργός του πρώτου εδαφίου της παρ. 2 του άρθρου 4 κρίνει ότι το υλικό που αποτυπώθηκε στο σύστημα επισυνδέσεων συνιστά αποδεικτικό μέσο για την άσκηση ποινικής δίωξης, εξάγεται σε υλικό φορέα και αποστέλλεται, με νέα διάταξη, στις αρμόδιες εισαγγελικές αρχές. Με την ίδια διάταξη, το υλικό αυτό περιορίζεται στο περιεχόμενο που κρίνεται ότι εισφέρει αποδεικτικά στη διακρίβωση εγκλημάτων. 3. Μετά την πάροδο έξι (6) μηνών από την παύση της ισχύος της εισαγγελικής διάταξης για την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας, το υλικό που αποτυπώθηκε στο σύστημα επισυνδέσεων, διαγράφεται από το σύστημα. Σε περίπτωση που η αρμόδια Υπηρεσία κρίνει αναγκαία τη διατήρηση του υλικού: (α) για τη συσχέτισή του με στοιχεία υπό εξέλιξη έρευνας ή (β) λόγω συνδρομής της παρ. 2, το υλικό εξάγεται από το σύστημα σε υλικό φορέα. Με την επιφύλαξη της παρ. 2, και εφόσον συντρέχει ειδικός λόγος, κατόπιν γραπτής πρότασης της αρμόδιας Διεύθυνσης ή Τμήματος και έγκρισης του Διοικητή της Ε.Υ.Π. ή του Διευθυντή της Δ.Α.Ε.Ε.Β., κατά περίπτωση, διαγράφεται*

από το σύστημα υλικό που αποτυπώθηκε και πριν τη συμπλήρωση των έξι (6) μηνών.4. Με την επιφύλαξη του δευτέρου εδαφίου της παρ. 3, το σύνολο του πληροφοριακού υλικού που εξάγεται για τις ανάγκες της Υπηρεσίας από το σύστημα επισυνδέσεων σε έγχαρτη μορφή ή αποτυπωμένο σε υλικούς φορείς, καταστρέφεται εντός έξι (6) μηνών από την παύση της ισχύος της εισαγγελικής διάταξης που διέταξε την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών.5. Το υλικό που δεν έχει σχέση με τον λόγο επιβολής του μέτρου, καταστρέφεται αμελλητί ενώπιον της αρχής που εξέδωσε τη διάταξη. 6. Όπου στο παρόν προβλέπεται καταστροφή ή διαγραφή, συντάσσεται έκθεση από τον εντεταλμένο προς τούτο υπάλληλο.»

Εν προκειμένω το άρ.5 ορίζει ότι κατόπιν της παύσης της εισαγγελικής διάταξης για την επιβολή του μέτρου περιορισμού στις υποθέσεις που αφορούν στην εθνική ασφάλεια και με την πάροδο έξι μηνών από αυτή, το υλικό το οποίο συλλέχθηκε από το σύστημα επισυνδέσεων καταστρέφεται. Η διαγραφή του υλικού δύναται να λάβει χώρα και νωρίτερα εφόσον όμως συντρέχει λόγος ειδικός και κατόπιν υποβολής σχετικής γραπτής πρότασης της αρμόδιας υπηρεσίας καθώς και έγκρισή της από τον Διοικητή της ΕΥΠ ή τον Διευθυντή της ΔΑΕΕΒ. Ο νόμος δεν αναφέρει ακριβώς σε τι συνίσταται ο ειδικός λόγος που πρέπει να συντρέχει για την επίσπευση διαγραφής του υλικού, ούτε προσδιορίζεται το περιεχόμενο του. Λαμβάνοντας υπόψη τον ιδιαίτερα σημαντικό αριθμό των άρσεων που εκδίδονται τουλάχιστον την τελευταία δεκαετία³²⁷ η διάταξη αυτή δημιουργεί εύλογα ερωτήματα σχετικά με την δυνατότητα της ανεξάρτητης αρχής να προβεί σε έλεγχο μέσα σε ένα τόσο ασφυκτικό χρονικό διάστημα, δεδομένης και της πάγιας θέσης της ΑΔΑΕ για την υποστελέχωσή της.³²⁸

---

³²⁷ Βλ. υποκεφάλαιο 4.1.1

³²⁸ Νέοι Νόμοι - Ο νόμος 5002/2022 σχετικά με την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών (ΦΕΚ Α' 228/9-12-2022): κρίσιμες για τις θεμελιώδεις ελευθερίες «αστοχίες», Ελισάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου, Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ, ΤΝΠ QUALEX, ΠοινΔικ, 1/2023, σελ. 108 – 115, Ημερομηνία εξαγωγής: 27/01/2024

Επιπροσθέτως δεν αναφέρεται στην διάταξη ποιος είναι εκείνος ο φορέας ο οποίος ελέγχει την διαγραφή ή την καταστροφή του υλικού το οποίο συλλέχθηκε κατά την επιβολή του μέτρου της άρσης του επικοινωνιακού απορρήτου. Επίσης δεν αναφέρεται αν ο φορέας αυτός ο οποίος αναλαμβάνει την καταστροφή του υλικού προβαίνει στην σύνταξη έκθεσης όπως συνηθίζεται και στις ποινικές διαδικασίες σε αντίθεση βέβαια με τα οριζόμενα με τις παρ.3 και 4 του ίδιου άρθρου.³²⁹

8.5 ΑΡΘΡΟ 8 ΤΟΥ Ν.5002/2022

Η διαδικασία άρσης του επικοινωνιακού απορρήτου ορίζεται στο αρ.8 του ν.5002/2022 και ορίζει τα εξής: *«Διαδικασία άρσης του απορρήτου 1. Απόσπασμα της διάταξης ή του βουλεύματος, που περιλαμβάνει το διατακτικό, παραδίδεται αμελλητί με ηλεκτρονικό κρυπτογραφημένο μήνυμα, το οποίο καλύπτει τις προϋποθέσεις ασφαλείας του απορρήτου του περιεχομένου: α) Στον πρόεδρο ή το διοικητικό συμβούλιο ή τον γενικό διευθυντή ή τον εκπρόσωπο του νομικού προσώπου, στο οποίο υπάγεται το μέσο ανταπόκρισης ή επικοινωνίας. Σε περίπτωση ατομικής επιχείρησης, το ως άνω απόσπασμα παραδίδεται στον επιχειρηματία. β) Στην περίπτωση δημόσιων υπηρεσιών ή νομικών προσώπων που υπάγονται στον έλεγχο ή την εποπτεία του κράτους, το ως άνω απόσπασμα παραδίδεται και στον Υπουργό που προΐσταται της δημόσιας υπηρεσίας ή στον Υπουργό που εποπτεύει το νομικό πρόσωπο.2. Ολόκληρο το κείμενο των διατάξεων και των βουλεύματων που επιβάλλουν άρση του απορρήτου ή απορρίπτουν σχετικό αίτημα παραδίδεται αμελλητί σε μη επεξεργάσιμη μορφή, με ηλεκτρονικό κρυπτογραφημένο μήνυμα το οποίο καλύπτει τις προϋποθέσεις ασφαλείας του απορρήτου του περιεχομένου, στην Α.Δ.Α.Ε.. Οι διατάξεις και τα βουλεύματα που αποστέλλονται κατά τον ως άνω τρόπο στην Α.Δ.Α.Ε. αποθηκεύονται και τηρούνται σε ειδικά ηλεκτρονικά αρχεία, που βρίσκονται σε σύστημα βάσης*

---

³²⁹ ΑΔΑΕ, Παρατηρήσεις επί του νομοσχεδίου για την διαδικασία άρσης απορρήτου των Επικοινωνιών, την κυβερνοασφάλεια και την προστασία προσωπικών δεδομένων, 18.11.2022, διαθέσιμο

δεδομένων. Την αποθήκευση διενεργεί προσωπικό της Α.Δ.Α.Ε. ειδικά εξουσιοδοτημένο προς τούτο από την Ολομέλεια αυτής. Πρόσβαση στο εν λόγω ειδικό αρχείο, καθώς και αναζήτηση στοιχείων πραγματοποιούνται μόνο από τον Πρόεδρο της Α.Δ.Α.Ε. και δύο (2) ακόμη μέλη της Ολομέλειας που ορίζονται από αυτήν. Τα αποτελέσματα της αναζήτησης παρουσιάζονται σε επόμενη συνεδρίαση της Ολομέλειας. Απαγορεύεται η εξαγωγή στοιχείων με οποιονδήποτε τρόπο από τη βάση δεδομένων, η δε παραβίαση της απαγόρευσης αυτής τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός (1) έτους, αν η πράξη δεν τιμωρείται βαρύτερα από άλλη ποινική διάταξη. 3. Στην Ε.Υ.Π. και στη Δ.Α.Ε.Ε.Β. δημιουργούνται ηλεκτρονικές πλατφόρμες παράδοσης της διάταξης για την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας, με σκοπό την αποστολή και παράδοση αποσπασμάτων των διατάξεων με ηλεκτρονικό κρυπτογραφημένο μήνυμα στους αποδέκτες που ορίζονται στην παρ. 1 και την αποστολή και παράδοση ολόκληρου του κειμένου των διατάξεων στην Α.Δ.Α.Ε.. 4. Η χρονική διάρκεια της άρσης του απορρήτου δεν μπορεί να υπερβαίνει τους δύο (2) μήνες. Παρατάσεις, οι οποίες δεν υπερβαίνουν κάθε φορά τους δύο (2) μήνες, μπορούν να διαταχθούν με τη διαδικασία, που προβλέπεται κατά περίπτωση, για την επιβολή του μέτρου και υπό τον όρο ότι εξακολουθούν να υφίστανται οι λόγοι της άρσης. Σε κάθε περίπτωση, η χρονική διάρκεια δεν μπορεί να υπερβαίνει συνολικά τους δέκα (10) μήνες. Υπέρβαση του ορίου του δευτέρου εδαφίου επιτρέπεται μόνο σε περιπτώσεις άρσης για λόγους εθνικής ασφάλειας, εφόσον στηρίζεται σε συγκεκριμένα στοιχεία που καθιστούν άμεση και εξαιρετικά πιθανή τη διακινδύνευση της εθνικής ασφάλειας και η εξακολούθηση της συνδρομής των στοιχείων αυτών επιβεβαιώνεται σε κάθε παράταση της ισχύος της άρσης. Μετά τη λήξη της διάρκειας της άρσης ή μετά τη λήξη του επιτρεπόμενου ανώτατου χρονικού ορίου της παύει αυτοδικαίως η άρση του απορρήτου. Σε κάθε περίπτωση, με διάταξη του οργάνου που επέβαλε την άρση διατάσσεται η παύση της και πριν από την πάροδο της ορισμένης διάρκειάς της, αν εκπληρώθηκε ο σκοπός ή εξέλειπαν οι λόγοι επιβολής του μέτρου. 5. Μετά την εκτέλεση της διάταξης ή του

βουλεύματος συντάσσονται μία ή περισσότερες, κατά τις περιστάσεις, εκθέσεις από την υπηρεσία που διενήργησε τις πράξεις άρσης του απορρήτου. Οι εκθέσεις υπογράφονται από εντεταλμένο υπάλληλο της υπηρεσίας του πρώτου εδαφίου και σε αυτές αναφέρονται: α) οι ενέργειες που έγιναν για την εκτέλεση της διάταξης, β) ο τόπος, η ημερομηνία και ο τρόπος εκτέλεσης των πιο πάνω ενεργειών, γ) το ονοματεπώνυμο των υπαλλήλων που τις διενήργησαν. Αντίγραφα των εκθέσεων αυτών διαβιβάζονται με απόδειξη, μέσα σε κλειστό φάκελο, στην αιτούσα αρχή, στη δικαστική αρχή που εξέδωσε τη διάταξη ή το βούλευμα και στην Α.Δ.Α.Ε.. 6. Ο Πρόεδρος της Α.Δ.Α.Ε. ενημερώνει για θέματα άρσεων απορρήτου επικοινωνιών τον Πρόεδρο της Βουλής, τους αρχηγούς των κομμάτων που εκπροσωπούνται στη Βουλή και τον Υπουργό Δικαιοσύνης. 7. Με την επιφύλαξη των παρ. 2 και 3 του άρθρου 5 και των παρ. 2 και 3 του άρθρου 7, το περιεχόμενο της ανταπόκρισης ή επικοινωνίας, το οποίο έγινε γνωστό λόγω της άρσης του απορρήτου, καθώς και κάθε άλλο σχετικό με αυτή στοιχείο απαγορεύεται, με ποινή ακυρότητας, να ληφθεί υπόψη ως άμεση ή έμμεση απόδειξη σε άλλη ποινική, πολιτική και διοικητική δίκη και διοικητική διαδικασία για σκοπό διαφορετικό από εκείνον που είχε καθορισθεί με τη διάταξη. 8. Με φυλάκιση τουλάχιστον έξι (6) μηνών τιμωρείται ο αρμόδιος υπάλληλος του νομικού προσώπου στο οποίο ανήκει το μέσο ανταπόκρισης ή επικοινωνίας για το οποίο επιβλήθηκε η άρση, αν δεν παράσχει στην αιτούσα αρχή πληροφορία σχετική με το περιεχόμενο της διάταξης και τεχνική ή υπηρεσιακή γενικά συνδρομή για την εκτέλεσή της. Με φυλάκιση τουλάχιστον δύο (2) ετών τιμωρείται υπάλληλος του νομικού προσώπου στο οποίο ανήκει το μέσο ανταπόκρισης ή επικοινωνίας για το οποίο επιβλήθηκε η άρση, αν γνωστοποιήσει το γεγονός της άρσης του απορρήτου, ή ανακοινώσει σε τρίτους ή χρησιμοποιήσει το περιεχόμενο των κάθε είδους μηνυμάτων, πληροφοριών και στοιχείων που περιήλθαν σε γνώση του λόγω της άρσης του απορρήτου ή παραβιάσει την υποχρέωση εχεμύθειάς του κατά τη διαδικασία άρσης του απορρήτου που προβλέπεται από το άρθρο 8 του π.δ. 47/2005 (Α' 64). 9. Με απόφαση της Ολομέλειας της Α.Δ.Α.Ε., οι διατάξεις και τα βουλεύματα περί άρσης του απορρήτου, που έχουν

αποθηκευτεί σε φυσικά αρχεία στην Αρχή από την ίδρυσή της, ψηφιοποιούνται και αποθηκεύονται στα ειδικά ηλεκτρονικά αρχεία της παρ. 2. Την ψηφιοποίηση και αποθήκευση διενεργεί ειδικά εξουσιοδοτημένο από την Ολομέλεια προσωπικό της Αρχής. Μετά την πάροδο ενός (1) έτους από την ψηφιοποίησή τους, τα φυσικά αρχεία καταστρέφονται και συντάσσεται έκθεση για την καταστροφή τους.»

Αναφορικά με τα οριζόμενα στις παραρ1-3 του οικείου άρθρου οφείλουν να γίνουν κάποιες επισημάνσεις ως προς την **εξαιρετικά λεπτομερή ρύθμιση** της λειτουργίας της Ανεξάρτητης Αρχής. Ειδικότερα ο κοινός νομοθέτης εισάγει μια ιδιαίτερα γραφειοκρατική διαδικασία ως προς την πρόσβαση στο ειδικό αρχείο δεδομένων των διατάξεων και των βουλευμάτων της Ανεξάρτητης Αρχής. Η πρόσβαση στα απαραίτητα στοιχεία για την διεξαγωγή του ελέγχου νομιμότητας είναι βασική παράμετρος για την διερεύνηση τυχόν καταγγελίας από θιγόμενο πρόσωπο.

Αλγεινή εντύπωση εξίσου προκαλεί η ανάθεση υπαλληλικών καθηκόντων σε μέλη της Ολομέλειας της Αρχής στην παρ.2 του αρ.8 δεδομένου ότι τα μέλη αυτά έχουν ήδη εκλεγεί από την Διάσκεψη των Προέδρων της Βουλής ακριβώς για να ασκούν τα διοικητικά καθήκοντα της Αρχής. Σε συνδυασμό με την πρόβλεψη του επόμενου εδαφίου για την ταυτόχρονη παρουσία τριών μελών κατά την διαδικασία πρόσβασης στο ειδικό αρχείο ο κοινός νομοθέτης προβαίνει σε μια άστοχη υποβάθμιση και υποτίμηση των μελών της Αρχής υπονοώντας αφενός την ανάγκη επιτήρησης ενός οιοδήποτε μέλους από τα άλλα δύο και αφετέρου την ποιότητα της εκπλήρωσης των καθηκόντων των μελών.³³⁰

Στις παρ.4-5 του αρ.8 αξίζει να σημειωθεί ότι είναι σε μεγάλο βαθμό δυσδιάκριτα τα **χρονικά όρια** που αφορούν στην διάρκεια άρσης του απορρήτου. Εν προκειμένω προβλέπεται ως ανώτατο χρονικό όριο το διάστημα των δύο μηνών για την διάταξη

---

³³⁰ ΑΔΑΕ, Παρατηρήσεις επί του νομοσχεδίου για την διαδικασία άρσης απορρήτου των Επικοινωνιών, την κυβερνοασφάλεια και την προστασία προσωπικών δεδομένων, 18.11.2022, διαθέσιμο

της άρσης του απορρήτου και η παράταση που μπορεί να δοθεί δύναται να φτάσει τους δέκα μήνες. Ιδιαίτερα σε ότι αφορά την άρση του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας αυτή μπορεί να φτάσει να ισχύσει για ακόμη μεγαλύτερο διάστημα.

Το ζήτημα του χρονικού ορίου είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την διαδικασία άρσης του απορρήτου καθώς η «αποδέσμευση» από το απαραβίαστο του δικαιώματος επιβάλλεται να είναι ορισμένη ενώ παράλληλα και ο νόμος την ορίζει συγκεκριμένα.³³¹ Η υπέρβαση του δεκάμηνου σύμφωνα με την επιταγή της διάταξης πρέπει να επαφίεται σε «άμεση και εξαιρετικά πιθανή διακινδύνευση εθνικής ασφάλειας». Η πρόβλεψη για την ασαφή μεν αιτιολόγηση της άμεσης και εξαιρετικά πιθανής διακινδύνευσης και το ιδιαίτερα υψηλό όριο που αναφέρεται για την παράταση της παρακολούθησης δε αναδεικνύει το ζήτημα της στάθμισης μεταξύ της εθνικής ασφάλειας και της προστασίας του απορρήτου. Επί του ζητήματος αυτού σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η αιτιολογία της άρσης, η οποία μολονότι οριοθετείται από την αρχή της μυστικότητας οφείλει να θεμελιώνει με τρόπο σαφή τους λόγους λήψης του μέτρου.³³²

Στην παρ.6 του αρ.8 ορίζεται ότι ο Πρόεδρος της Ανεξάρτητης Αρχής προβαίνει σε ενημέρωση του ΠτΒ, των αρχηγών των κομμάτων της Βουλής και του Υπουργού Δικαιοσύνης σχετικά με θέματα που αφορούν την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών. Δεν αποτυπώνεται ωστόσο στο σώμα του νόμου σε ποια συγκυρία λαμβάνει χώρα η ενημέρωση του Προέδρου της ΑΔΑΕ, ούτε ποιο είναι το ακριβές περιεχόμενό της. Μέσω της διαδικαστικής συνάφειας εξάγουμε το συμπέρασμα ότι η παρ. 6 αναφέρεται στο περιεχόμενο που ορίζεται από τον ν.3115/2003 στο αρ.6³³³

---

³³¹ ΕΔΔΑ, *Iordache v. Romania*, App. no 6817/02 (ECtHR 14 October 2008).

³³² ΕΕΔΑ, Έκθεση Αναφοράς για το θεσμικό πλαίσιο ελέγχου των υπηρεσιών ασφαλείας και πληροφοριών, 2023

³³³ Άρθρο 6 ν. 3115/2003: «1. Η Α.Δ.Α.Ε., για την εκπλήρωση της αποστολής της, έχει τις ακόλουθες αρμοδιότητες: α) Διενεργεί, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν καταγγελίας, τακτικούς και έκτακτους ελέγχους, σε εγκαταστάσεις, τεχνικό εξοπλισμό, αρχεία,

και με τον οποίο συστήθηκε η Αρχή και ιδίως σε ότι αφορά την καίρια αρμοδιότητα της να ελέγχει την νομιμότητα της διαδικασίας άρσης του απορρήτου με τακτικούς και έκτακτους ελέγχους. Η ενημέρωση που λαμβάνει χώρα από τον Πρόεδρο της ΑΔΑΕ συμβάλλει επί της ουσίας στον ουσιαστικό διακομματικό έλεγχο των άρσεων. Για το λόγο αυτό άλλωστε οι φορείς επί των οποίων διεξάγονται οι έλεγχοι από την

τράπεζες δεδομένων και έγγραφο της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (Ε.Υ.Π.), άλλων δημοσίων υπηρεσιών, οργανισμών, επιχειρήσεων του ευρύτερου δημόσιου τομέα, καθώς και ιδιωτικών επιχειρήσεων που ασχολούνται με ταχυδρομικές, τηλεπικοινωνιακές ή άλλες υπηρεσίες σχετικές με την ανταπόκριση και την επικοινωνία. Τον έλεγχο διενεργεί μέλος ή μέλη της Α.Δ.Α.Ε., συμμετέχει δε και υπάλληλός της, ειδικά προς τούτο εντεταλμένος από τον πρόεδρό της για γραμματειακή υποστήριξη της διαδικασίας του ελέγχου. Κατά τον έλεγχο αρχείων που τηρούνται για λόγους εθνικής ασφάλειας παρίσταται αυτοπροσώπως ο Πρόεδρος της Α.Δ.Α.Ε. β) Λαμβάνει πληροφορίες σχετικές με την αποστολή της, από τις υπό το στοιχείο α υπηρεσίες, οργανισμούς και επιχειρήσεις, καθώς και από τους εποπτευόμενους Υπουργούς. γ) Καλεί σε ακρόαση, από τις υπηρεσίες, οργανισμούς, νομικά πρόσωπα και επιχειρήσεις που αναφέρονται στο ως άνω στοιχείο α, τις διοικήσεις, τους νόμιμους εκπροσώπους, τους υπαλλήλους και κάθε άλλο πρόσωπο, το οποίο κρίνει ότι μπορεί να συμβάλλει στην εκπλήρωση της αποστολής της. δ) Προβαίνει στην κατάσχεση μέσω παραβίασης του απορρήτου, που υποπίπτουν στην αντίληψή της κατά την ενάσκηση του έργου της και ορίζεται μεσεγγυούχος αυτών μέχρι να αποφανθούν τα αρμόδια δικαστήρια. Προβαίνει στην καταστροφή πληροφοριών ή στοιχείων ή δεδομένων, τα οποία αποκτήθηκαν με παράνομη παραβίαση του απορρήτου των επικοινωνιών. ε) Εξετάζει καταγγελίες σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων των αιτούντων, όταν θίγονται από τον τρόπο και τη διαδικασία άρσης του απορρήτου. στ) **Στις περιπτώσεις των άρθρων 3, 4 και 5 του Ν. 2225/1994, η Α.Δ.Α.Ε. υπεισέρχεται μόνο στον έλεγχο της τήρησης των όρων και της διαδικασίας άρσης του απορρήτου, χωρίς να εξετάζει την κρίση των αρμόδιων δικαστικών αρχών.** ζ) Τηρεί αρχείο απόρρητης αλληλογραφίας, σύμφωνα με το στοιχείο της παρ. 2 του άρθρου 12 του παρόντος νόμου. η) Συνεργάζεται με άλλες αρχές της χώρας, με αντίστοιχες αρχές άλλων κρατών, με ευρωπαϊκούς και διεθνείς οργανισμούς, για θέματα της αρμοδιότητάς της. θ) Συντάσσει κάθε χρόνο την προβλεπόμενη στην παράγραφο 2 του άρθρου 1 του παρόντος νόμου έκθεση πεπραγμένων, στην οποία περιγράφει το έργο της, διατυπώνει παρατηρήσεις, επισημαίνει παραλείψεις και προτείνει τυχόν ενδεικνυόμενες νομοθετικές μεταβολές στον τομέα διασφάλισης του απορρήτου των επικοινωνιών. ι) Γνωμοδοτεί και απευθύνει συστάσεις και υποδείξεις για τη λήψη μέτρων διασφάλισης του απορρήτου των επικοινωνιών, καθώς και για τη διαδικασία άρσης αυτού. ια) Εκδίδει τον κανονισμό εσωτερικής λειτουργίας της, ο οποίος δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Ο κανονισμός εσωτερικής λειτουργίας πρέπει να είναι σύμφωνος με τις διατάξεις του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας. ιβ) Εκδίδει κανονιστικές πράξεις, δημοσιευόμενες στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, δια των οποίων ρυθμίζεται κάθε διαδικασία και λεπτομέρεια σε σχέση με τις ανωτέρω αρμοδιότητές της, καθώς και με την εν γένει διασφάλιση του απορρήτου των επικοινωνιών. ιγ) Καταρτίζει τον κανονισμό οικονομικής διαχείρισης, ο οποίος υποβάλλεται και εγκρίνεται από τον Υπουργό Οικονομίας και Οικονομικών.»

Ανεξάρτητη Αρχή δεν δύνανται να αρνηθούν ή να παρεμποδίσουν την επιτέλεση της ελεγκτικής της αρμοδιότητας επικαλούμενοι το απόρρητο.³³⁴ Αντιθέτως υφίσταται δέσμευσή τους να παρουσιάζουν το σύνολο των εγγράφων και των στοιχείων που απαιτούνται για τον ποιοτικό έλεγχο ³³⁵ της Αρχής. Αυτό άλλωστε συνάγεται και από το αρ.14 παρ.4 και 5. του ν.3649/2008 που επιτάσσει την υποχρέωση εχεμύθειας στα μέλη της ΕΥΠ αλλά με ρητή επιφύλαξη των διατάξεων του ν.3115/2003.

Συμπερασματικώς το απόρρητο των μυστικών υπηρεσιών αναντίλεκτα αφορά και την αποτελεσματικότητα των επιχειρησιακών τους δράσεων. Ωστόσο, το απόρρητο αυτό «δεν μπορεί να εγείρεται κατά τον έλεγχο του έργου αυτών των υπηρεσιών από τα αρμόδια κατά το Σύνταγμα και τον νόμο όργανα, στο πλαίσιο της καταστατικής για το δημοκρατικό πολίτευμα, αρχής της λογοδοσίας».³³⁶

8.6 ΑΡΘΡΟ 10 ΤΟΥ Ν.5002/2022

Στο αρ.10 του ν. 5002/2022 ο κοινός νομοθέτης προχωράει στην εξειδίκευση και οριοθέτηση του εγκλήματος της παραβίασης του απορρήτου των επικοινωνιών ανάγοντάς το σε κακουργηματικού τύπου. Το άρθρο ορίζει τα εξής: *«Παραβίαση απορρήτου τηλεφωνικής επικοινωνίας και προφορικής συνομιλίας Τροποποίηση άρθρου 370Α ΠΚ Στο άρθρο 370Α του Ποινικού Κώδικα (ν. 4619/2019, Α' 95) τροποποιούνται το πρώτο εδάφιο των παρ. 1 και 2 και η παρ. 4 ως προς το πλαίσιο ποινής, στην παρ. 3 διαγράφεται η λέξη «αθέμιτα» και τροποποιείται το πλαίσιο ποινής, προστίθεται παρ. 5 και το άρθρο 370Α διαμορφώνεται ως εξής: «Άρθρο 370Α Παραβίαση του απορρήτου τηλεφωνικής επικοινωνίας και προφορικής συνομιλίας*

---

³³⁴ Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 19: Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο», Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 01.12.2023

³³⁵ Ποιοτικός με την έννοια της ολοκληρωμένης και νομότυπης διαδικασίας. Ο έλεγχος αφορά αποκλειστικά την τήρηση της νομιμότητας των άρσεων και της πλήρωσης των προϋποθέσεων που ορίζει ο νόμος.

³³⁶ Α. Παπανικολάου, Το δικαίωμα στο απόρρητο της επικοινωνίας είναι δείκτης δημοκρατίας, ΑΔΑΕ, 27.09.2022.

1. Όποιος αθέμιτα παγιδεύει ή με οποιονδήποτε άλλον τρόπο παρεμβαίνει σε συσκευή, σύνδεση ή δίκτυο παροχής υπηρεσιών σταθερής ή κινητής τηλεφωνίας ή σε σύστημα υλικού ή λογισμικού, που χρησιμοποιείται για την παροχή τέτοιων υπηρεσιών, με σκοπό ο ίδιος ή άλλος να πληροφορηθεί ή να αποτυπώσει σε υλικό φορέα το περιεχόμενο τηλεφωνικής συνδιάλεξης μεταξύ τρίτων ή δεδομένα επικοινωνίας (κίνησης και θέσης) τιμωρείται με κάθειρξη μέχρι δέκα (10) ετών. Με την ίδια ποινή τιμωρείται η πράξη του προηγούμενου εδαφίου και όταν ο δράστης αποτυπώσει σε υλικό φορέα το περιεχόμενο της τηλεφωνικής επικοινωνίας του με άλλον, χωρίς τη ρητή συναίνεση του τελευταίου. 2. Όποιος αθέμιτα παρακολουθεί με ειδικά τεχνικά μέσα ή αποτυπώνει σε υλικό φορέα προφορική συνομιλία μεταξύ τρίτων που δεν διεξάγεται δημόσια ή αποτυπώνει σε υλικό φορέα μη δημόσια πράξη άλλου, τιμωρείται με κάθειρξη μέχρι δέκα (10) ετών. Με την ίδια ποινή τιμωρείται η πράξη του προηγούμενου εδαφίου και όταν ο δράστης αποτυπώσει σε υλικό φορέα το περιεχόμενο της συνομιλίας του με άλλον χωρίς τη ρητή συναίνεση του τελευταίου. 3. Όποιος κάνει χρήση της πληροφορίας ή του υλικού φορέα επί του οποίου αυτή έχει αποτυπωθεί με τους τρόπους που προβλέπονται στις παραγράφους 1 και 2, τιμωρείται με κάθειρξη μέχρι δέκα (10) ετών. 4. Αν ο δράστης των πράξεων των παραγράφων 1, 2 και 3 είναι πάροχος υπηρεσιών τηλεφωνίας ή νόμιμος εκπρόσωπος αυτού ή μέλος της διοίκησης ή υπεύθυνος διασφάλισης του απορρήτου ή εργαζόμενος ή συνεργάτης του παρόχου ή ενεργεί ιδιωτικές έρευνες ή τελεί τις πράξεις αυτές κατ' επάγγελμα ή απέβλεπε στην είσπραξη αμοιβής, επιβάλλεται κάθειρξη μέχρι δέκα (10) ετών και χρηματική ποινή. 5. Αν οι πράξεις των παραγράφων 1 και 3 συνιστούν παραβίαση στρατιωτικού ή διπλωματικού απορρήτου ή αφορούν απόρρητο που αναφέρεται στην ασφάλεια του κράτους ή την ασφάλεια εγκαταστάσεων κοινής ωφέλειας, επιβάλλεται κάθειρξη.»

Η αναβάθμιση του αδικήματος από πλημμέλημα σε κακούργημα έχει κριθεί ότι παραβιάζει την αρχή της αναλογικότητας, τίθοντας ως έρεισμα την μορφή του

αρ.370 ΠΚ που αφορά στην παραβίαση του απορρήτου των επιστολών.³³⁷ Επιπροσθέτως εμφανίζεται ένα οξύμωρο σχήμα ως προς το οποίο ο κοινός νομοθέτης δεν προνόησε. Αυτό αφορά τις διακεκριμένες μορφές του εγκλήματος και ιδιαίτερα τις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες ο δράστης ανήκει στο προσωπικό δημόσιας υπηρεσίας, οργανισμού, επιχείρησης του ευρύτερου δημόσιου τομέα ή ιδιωτικής επιχείρησης που ασχολείται με ταχυδρομικές, τηλεπικοινωνιακές ή άλλες υπηρεσίες σχετικές με την ανταπόκριση ή την επικοινωνία και στο πλαίσιο της υπηρεσίας αυτής παραβιάζει με οποιονδήποτε τρόπο το απόρρητο των επικοινωνιών ή τους όρους και τη διαδικασία της άρσης του. Οι πράξεις αυτές σύμφωνα με το ισχύον νομοθετικό οπλοστάσιο διώκονται ως πλημμελήματα εν αντιθέσει με κάποιον τυχαίο ιδιώτη που θα επιχειρήσει να παγιδεύσει ακόμη και το δικό του τηλέφωνο προς εξυπηρέτηση προσωπικού του συμφέροντος και θα κληθεί να αντιμετωπίσει κακουργηματική πράξη.³³⁸

8.7 ΑΡΘΡΟ 13 ΤΟΥ Ν.5002/2022

Στο άρθρο 13 του ν.5002/2022 εισάγεται νομοθετικώς η δυνατότητα προμήθειας και κατοχής λογισμικών και συσκευών παρακολούθησης από τις δημόσιες αρχές. Το άρθρο ορίζει τα εξής: *«Προμήθεια λογισμικών και συσκευών παρακολούθησης από το Δημόσιο. Με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται εντός τριών (3) μηνών από την έναρξη ισχύος του παρόντος, μετά από πρόταση των Υπουργών Προστασίας του Πολίτη, Εθνικής Άμυνας, Δικαιοσύνης και Ψηφιακής Διακυβέρνησης, καθορίζονται*

---

³³⁷ Άρθρο 370 - Ποινικός Κώδικας - Παραβίαση του απορρήτου των επιστολών «1. Όποιος αθέμιτα και με σκοπό να λάβει γνώση του περιεχομένου τους ανοίγει κλειστή επιστολή ή άλλο κλειστό έγγραφο ή παραβιάζει τον κλειστό χώρο στον οποίο είναι φυλαγμένα ή με οποιονδήποτε τρόπο εισχωρεί σε ξένα απόρρητα διαβάζοντας ή αντιγράφοντας ή αποτυπώνοντας με άλλο τρόπο επιστολή ή άλλο έγγραφο τιμωρείται με χρηματική ποινή ή με φυλάκιση μέχρι ενός έτους.2. Η ποινική δίωξη γίνεται μόνο με έγκληση.»

³³⁸ Νέοι Νόμοι - Ο νόμος 5002/2022 σχετικά με την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών (ΦΕΚ Α' 228/9-12-2022): κρίσιμες για τις θεμελιώδεις ελευθερίες «αστοχίες», Ελισάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου, Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ, ΤΝΠ QUALEX, ΠοινΔικ, 1/2023, σελ. 108 – 115, Ημερομηνία εξαγωγής: 27/01/2024

οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες είναι επιτρεπτή η σύναψη συμβάσεων εκ μέρους κρατικών δομών για την προμήθεια λογισμικών ή συσκευών παρακολούθησης του άρθρου 370ΣΤ του Ποινικού Κώδικα για την εκπλήρωση των σκοπών τους, καθώς και επιπρόσθετοι όροι της χρήσης τους.»

Εκ της διατάξεως αυτής γίνεται σαφές ότι πλέον τα κρατικά όργανα δύνανται κατόπιν αιτήσεως τους να προμηθεύονται κατασκοπευτικά λογισμικά. Σίγουρα δεδομένων των σύγχρονων μεθόδων οργάνωσης και λειτουργίας του εγκλήματος κάτι τέτοιο δεν φαίνεται εκ πρώτης όψεως παράλογο. Ούτως ή άλλως βιώνουμε εκείνη την ιστορική περίοδο που έχει χαρακτηριστεί από διάφορα φιλοσοφικά ρεύματα ως «Κατασκοπευτικός Καπιταλισμός»³³⁹. Αυτό όμως που κρίνεται δέον προς διερεύνηση είναι κατά πόσο η πρόβλεψη αυτή συμβαδίζει με τις επιταγές του αρ.19 Σ και του αρ.25 Σ καθώς από τον συνδυασμό των δύο άρθρων και δεδομένου ότι αναφερόμαστε στην χρήση κατασκοπευτικών λογισμικών και συσκευών θα πρέπει οι προϋποθέσεις προμήθειας, χρήσης καθώς και η διασαφήνιση των κρατικών δομών που θα προβαίνουν σε αξιοποίησή τους πρέπει να αναφέρονται είτε σε συνταγματική διάταξη είτε σε εκτελεστικό νόμο. Σε κάθε περίπτωση καθίσταται σαφές ότι δεν δύνανται να εξειδικεύονται σε προεδρικό διάταγμα.

Δεδομένου ότι το Σύνταγμα δεν αναφέρεται ρητώς με διάταξή του σε αυτό το ζήτημα, θα πρέπει με εκτελεστικό νόμο να γίνει μνεία με μεγάλη ακρίβεια και σαφήνεια στο ποια είναι εκείνα τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των κατασκοπευτικών λογισμικών που είναι αποδεκτά από την οριοθέτηση του απαραβίαστου του δικαιώματος στο επικοινωνιακό απόρρητο, το είδος και οι δυνατότητές τους. Σημειώνεται ότι κατά βάση τα λογισμικά αυτά λειτουργούν μέσω αλγορίθμων και η

---

³³⁹ Shoshana, Z. (2020). Η εποχή του κατασκοπευτικού καπιταλισμού – ο αγώνας για ένα ανθρωπινό μέλλον στο μεταίχμιο της νέας εξουσίας. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ

ίδια η ΕΕ πρόσφατα (9.12.2023) προχώρησε προσεκτικά στην διαδικασία διαμόρφωσης της EU AI Act.³⁴⁰

Ακόμη στον εκτελεστικό του Συντάγματος νόμο θα πρέπει να καθοριστούν και ο τρόπος άσκησης της εποπτείας από την ΑΔΑΕ σε όλο το εύρος φυσικά της επιβολής ενός τόσο περιοριστικού μέτρου, ήτοι από την εισαγγελική της διάταξη έως την πρακτική εφαρμογή και την αξιοποίηση των δεδομένων που θα εξαχθούν.³⁴¹

Ειδικότερα είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι το βασικό πρόβλημα αυτή τη στιγμή της χρήσης τέτοιου τύπου λογισμικών από το ελληνικό κράτος είναι το γεγονός ότι τα κατασκοπευτικά λογισμικά αυτά δεν αφήνουν αποτυπώματα χρήσης τους. Τίθεται έτσι η προβληματική ως προς το πως οι εποπτικές αρχές δύνανται να ασκήσουν έλεγχο επί αυτών και να διαπιστώσουν την πλήρωση των προϋποθέσεων που ορίζει ο νόμος δεδομένου ότι θα πρέπει να υπάρχει αναλογία με το υπάρχον σύστημα επισυνδέσεων στην περίπτωση που η χρήση των λογισμικών αυτών δεν αφήνει συγκεκριμένα αποτυπώματα.³⁴²

Το δεύτερο επίμαχο θέμα αφορά στο σοβαρότατο ζήτημα εναρμόνισης με την αρχή της αναλογικότητας καθώς τα κατασκοπευτικά αυτά λογισμικά επιτελούν πανοπτική διείσδυση, με την έννοια της καταγραφής του συνόλου των δεδομένων επί του μέσου του επιτηρούμενου υποκειμένου. Δηλαδή η συλλογή δεδομένων συμπεριλαμβάνει όχι μόνο τις τηλεφωνικές συνομιλίες αλλά κάθε δεδομένο που αφορά στην συσκευή.³⁴³

---

³⁴⁰<https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20231206IPR15699/artificial-intelligence-act-deal-on-comprehensive-rules-for-trustworthy-ai>

³⁴¹ Νέοι Νόμοι - Ο νόμος 5002/2022 σχετικά με την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών (ΦΕΚ Α' 228/9-12-2022): κρίσιμες για τις θεμελιώδεις ελευθερίες «αστοχίες», Ελισάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου, Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ, ΤΝΠ QUALEX, ΠοινΔικ, 1/2023, σελ. 108 – 115, Ημερομηνία εξαγωγής: 27/01/2024

³⁴² Α. Παπανικολάου, Σχόλιο επί του ν/σ για την άρση

³⁴³ Α. Παπανικολάου, Σχόλιο επί του ν/σ για την άρση

9. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΕΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

Από την μελέτη του ν.5002/2022 και τα κομβικά άρθρα που αναλύσαμε ανωτέρω σχετικά με τις διατάξεις που αφορούν την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για μια εξόχως προβληματική νομοθεσία, η οποία δημιουργεί περισσότερα κενά από όσα επιχειρεί να καλύψει, εντείνοντας έτι περαιτέρω την ανασφάλεια δικαίου από εκείνη που επιχείρησε να συγκεράσει.

Κορυφαίο ζήτημα αποτελεί η έλλειψη αιτιολογίας της εισαγγελικής διάταξης.

Εν προκειμένω η υποχρέωση αιτιολόγησης για τον εξαιρετικό περιορισμό του δικαιώματος ακόμη και για λόγους εθνικής ασφάλειας απορρέει από τις συνταγματικές διατάξεις. Η υποχρέωση αιτιολόγησης των ατομικών διοικητικών πράξεων θεμελιώνεται από την αρχή της διαφάνειας που πρέπει να διέπει τη Διοίκηση, από την αρχή της νομιμότητας ως βασικής καταστατικής αρχής σε ένα κράτος δικαίου. Η αποτελεσματική αξιολόγηση των περιοριστικών μέτρων ως προς τις επιταγές της αρχής της αναλογικότητας.³⁴⁴

Εν συνεχεία η σχεδόν προσχηματική δυνατότητα ενημέρωσης των θιγόμενων υποκειμένων και συνεπώς η σχεδόν αδύνατη δυνατότητα προσφυγής τους σε αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο των περιοριστικών μέτρων που τους επιβλήθηκαν αποτελεί το μεγαλύτερο ζήτημα του εν θέματι νομοθετήματος. Στην ουσία **ο πολίτης αποστερείται εν τοις πράγμασι σχεδόν ολοκληρωτικά την δυνατότητα ενάσκησης ένδικων βοηθημάτων.** Η κρατική εξουσία στην πραγματικότητα παραμένει ανέλεγκτη. Συνεπώς κατά την άποψη της γράφουσας ο ν. 5002/2022 εγείρει ζητήματα συνταγματικότητας και συμβατότητας του με το ευρωπαϊκό κεκτημένο του ΕΔΔΑ.

10. «PREDATORGATE»

Η παρούσα μελέτη δεν θα μπορούσε να μην συμπεριλάβει το σκάνδαλο των υποκλοπών στην Ελλάδα κυρίως ως εκείνο το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο διαμορφώθηκαν οι νομοθετικές αλλαγές στις οποίες αναφερθήκαμε παραπάνω αλλά και υπό το πρίσμα της απόδοσης του τρόπου εφαρμογής της εθνικής νομοθεσίας σχετικά με την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας.

10.1 ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Το πρώτο ΠΔ που εκδόθηκε από την Κυβέρνηση της ΝΔ, στις 8 Ιουλίου 2019 όριζε την μεταφορά της ΕΥΠ υπό την άμεση εποπτεία του Πρωθυπουργού.³⁴⁵ Λίγες μέρες έπειτα η Κυβέρνηση καταθέτει νομοσχέδιο σύστασης δημόσιας υπηρεσίας υπαγόμενης στον Πρωθυπουργό στην οποία θα υπαγόταν και η ΕΥΠ. Το νομοσχέδιο ψηφίστηκε τον Αύγουστο του 2019.³⁴⁶ Η ΕΥΠ τίθεται έτσι υπό τον έλεγχο του Πρωθυπουργού και την πολιτική ευθύνη του Γ.Γ. του Πρωθυπουργού, Γρηγόρη Δημητριάδη.³⁴⁷ Την 1η Αυγούστου 2019 ανακοινώθηκε ότι θα διοριζόταν ο Παναγιώτης Κοντολέων στη θέση του διοικητή της ΕΥΠ παρότι δεν πληρούσε τα κριτήρια που όριζε η σχετική νομοθεσία. Στις 30 Αυγούστου 2019 η κυβέρνηση καταθέτει τροπολογία με την οποία μεταβλήθηκαν τα προσόντα του διοικητή της

---

³⁴⁴ Αικ. Παπανικολάου, Παπανικολάου Α (2020) «Περιορισμοί στο δικαίωμα της ελεύθερης, απόρρητης επικοινωνίας: επίκαιρες σκέψεις για ένα διαχρονικό δίλημμα», http://www.adae.gr/fileadmin/docs/2020-07-papanikolaou-katerina-aporrito-epikoinonias_01.pdf

³⁴⁵ «Το πρώτο ΦΕΚ της κυβέρνησης Μητσοτάκη -Οι φυλακές στον Χρυσοχοϊδη, ΕΥΠ, ΕΡΤ και ΑΠΕ στον πρωθυπουργό». [iefimerida.gr](https://www.iefimerida.gr). 9 Ιουλίου 2019. <https://www.iefimerida.gr/politiki/proto-fek-kybernisisis-mitsotaki-gia-tis-fylakes>

³⁴⁶ «Ο Παναγιώτης Κοντολέων νέος Διοικητής της ΕΥΠ». [in.gr](https://www.in.gr). 01-09-2019. <https://www.in.gr/2019/08/01/politics/kyvernisi/o-panagiotis-kontoleon-neos-dioikitis-tis-eyyp/>

³⁴⁷ Λεοντόπουλος, Χονδρόγιαννος, Κάσδαγλης, Νικόλας, Θωδωρής, Χριστόφορος. «Predator Files: Από τον αριθμό του Γρηγόρη Δημητριάδη, με αγάπη» <https://www.reportersunited.gr/11872/predator-files-dimitriadis/>

ΕΥΠ και έτσι επικυρώνεται ο διορισμός του Κοντολέων.³⁴⁸ Στις 31 Μαρτίου 2021, η Κυβέρνηση φέρνει την τροπολογία (άρθρο 87 Ν. 4790/2021) με την οποία αλλάζει ο νόμος (ν. 2225/1994) και απαγορεύεται πλέον στην ΑΔΑΕ να προχωρήσει στην γνωστοποίηση των παρακολουθήσεων στον πολίτη.³⁴⁹

Εν συνεχεία κατόπιν αποκαλύψεων της ερευνητικής δημοσιογραφίας και δη της δημοσιογραφικής ομάδας του Reporters United αποκαλύφθηκαν στην δημοσιότητα πληθώρα πληροφοριών που συνέθεσαν το μεγαλύτερο σκάνδαλο υποκλοπών από αρχής γενομένης της ύπαρξης του ελληνικού κράτους καθώς και ένα από τα μεγαλύτερα σκάνδαλα υποκλοπών παγκοσμίως. Οι αποκαλύψεις που είδαν το φως της δημοσιότητας αφορούν στην πραγματικότητα άρσεις απορρήτου υπό την αιτιολογία της εθνικής ασφάλειας χωρίς όμως να πληρούνται οι προϋποθέσεις νομιμότητας αυτών, παρακολουθήσεις σωρείας δημοσίων προσώπων και κρατικών λειτουργών από παράνομα κατασκοπευτικά λογισμικά και ειδικότερα από το λογισμικό Predator και Pegasus τα οποία λειτουργούσαν παράλληλα με τις «νόμιμες επισυνδέσεις» ή συμπληρωματικά σε αυτές, στο φόντο ενός ιδιαίτερα προβληματικού πολιτικού πλαισίου με εξαιρετικά αμφιλεγόμενες θεσμικές κινήσεις εκ μέρους των δικαστικών οργάνων και της εκτελεστικής εξουσίας.

Οι πρώτες παρακολουθήσεις που είδαν το φως της δημοσιότητας αφορούσαν τον δημοσιογράφο Θανάση Κουκάκη ο οποίος ασχολείται δεκαετίες τώρα με την ερευνητική δημοσιογραφία του οικονομικού εγκλήματος, τον Σταύρο Μαλιχούδη επίσης δημοσιογράφο ερευνητικής δημοσιογραφίας με βασικό αντικείμενο την

---

³⁴⁸ Μπουρδάρας, Γιώργος Σ. (31-08-2019). «Αλλαγές για την ηγεσία ΕΥΠ». Η Καθημερινή <https://www.kathimerini.gr/politics/1040575/allages-gia-tin-igesia-eyyp/>

³⁴⁹ Νικόλας Λεοντόπουλος, Θοδωρής Χονδρόγιαννος και Σταύρος Μαλιχούδης (2022-01-04). «Παρακολουθήσεις ΕΥΠ: Σιωπή, ο βασιλιάς ακούει!». Reporters United <https://www.reportersunited.gr/7359/parakolythiseis-eyp-siopi-o-vasilias-akoyei/>

κάλυψη του προσφυγικού ζητήματος και τον Ευρωβουλευτή και αρχηγό του κόμματος ΠΑΣΟΚ Νίκο Ανδρουλάκη.

10.1.1 ΥΠΟΘΕΣΗ ΣΤΑΥΡΟΥ ΜΑΛΙΧΟΥΔΗ

Ο δημοσιογράφος Σταύρος Μαλιχούδης ανακάλυψε ότι παρακολουθούνταν μέσα από δημοσιογραφική έρευνα που έκανε το φθινόπωρο του 2021 ο δημοσιογράφος Δημήτρης Τερζής.³⁵⁰ Σε άρθρο του³⁵¹ ο δημοσιογράφος εξηγεί λεπτομερώς πως οδηγήθηκε στο συμπέρασμα ότι παρακολουθείται επειδή ασχολούνταν με έρευνα σχετικά με το προσφυγικό ζήτημα τόσο για εγχώρια μέσα όσο και για διεθνή.

10.1.2 ΥΠΟΘΕΣΗ ΘΑΝΑΣΗ ΚΟΥΚΑΚΗ

Η δεύτερη παρακολούθηση που είδε το φως της δημοσιότητας ήταν αυτή του δημοσιογράφου Θανάση Κουκάκη. Τον Ιούνιο του 2020, το κινητό του Θανάση Κουκάκη μετά από ενέργειες της ΕΥΠ τέθηκε υπό παρακολούθηση για λόγους εθνικής ασφάλειας, η οποία μάλιστα παρατάθηκε μέχρι και τις αρχές Οκτωβρίου.³⁵² Ο δημοσιογράφος κατά το διάστημα αυτό ασχολούνταν με δημοσιογραφική έρευνα γύρω από υποθέσεις που αφορούσαν το ξέπλυμα μαύρου χρήματος και αρθρογραφούσε σε διεθνή μέσα όπως ήταν οι Financial Times.³⁵³ Ο δημοσιογράφος

---

³⁵⁰ Δημήτρης Τερζής (14 Νοεμβρίου 2021). «Πολίτες σε καθεστώς παρακολούθησης από την ΕΥΠ» https://www.efsyn.gr/themata/thema-tis-efsyn/319063_polites-se-kathestos-parakoloythisis-apo-tin-eyyp

³⁵¹ Σταύρος Μαλιχούδης (16 Νοεμβρίου 2021). «Ο Στ. Μαλιχούδης γράφει για το πώς συνειδητοποίησε ότι τον παρακολουθούσε η ΕΥΠ». Reporters United. <https://www.reportersunited.gr/6976/eimai-o-dimosiografos-poy-parakoloythei-i-eyyp/>

³⁵² Τάσος Τέλλογλου - Ελίζα Τριανταφύλλο (11 Απριλίου 2022). «Ποιος παρακολουθούσε το κινητό του δημοσιογράφου Θανάση Κουκάκη; <https://insidestory.gr/article/ποιος-parakoloythoyse-kinito-toy-dimosiografoy-thanasi-koykaki>

³⁵³ Newsroom (11 Απριλίου 2022). «Υπόθεση παρακολούθησης Έλληνα δημοσιογράφου αποκαλύπτει το insidestory: Το σπάνιο λογισμικό και οι έρευνες που έκανε ο Θανάσης Κουκάκης». ΕΘΝΟΣ

κατέθεσε καταγγελία στην ΑΔΑΕ ζητώντας να μάθει αν παρακολουθείται. Ακριβώς την ίδια μέρα η ΕΥΠ αιτήθηκε την παύση της άρσης του απορρήτου που του είχε επιβληθεί. Τον Μάρτιο του 2021, η ΑΔΑΕ αιτήθηκε από την αποσπασμένη εισαγγελέα της ΕΥΠ αν μπορούσε να γίνει η εκ των υστέρων γνωστοποίηση του θιγόμενου Κουκάκη ή αν θα διακύβευε το σκοπό της άρσης του απορρήτου. Σε διάστημα είκοσι ημερών έγινε τροποποίηση της νομοθεσίας και καταργήθηκε με αναδρομική ισχύ η δυνατότητα των πολιτών που παρακολουθούνται από την ΕΥΠ για λόγο εθνικής ασφάλειας να ενημερώνονται μετά την άρση του απορρήτου από την ΑΔΑΕ.³⁵⁴ Εξαιτίας της αλλαγής του νόμου η εισαγγελέας μπορούσε να αρνηθεί στην ΑΔΑΕ την ενημέρωση του θιγόμενου και τέσσερις μήνες μετά την αλλαγή του νόμου, η ΑΔΑΕ απαντάει στην πρώτη καταγγελία του δημοσιογράφου ότι «δεν διαπιστώθηκε κάποιο γεγονός που να συνιστά παραβίαση της κείμενης νομοθεσίας». Η απάντηση της ΑΔΑΕ ήρθε με μεγάλη καθυστέρηση, σχεδόν ενός έτους, στις 29 Ιουλίου 2021, αφού είχε προηγηθεί η τροποποίηση του νόμου και 17 ημέρες μετά τη –βεβαιωμένη από το Citizen Lab του Πανεπιτημίου του Τορόντο– μόλυνση του κινητού του δημοσιογράφου με το spyware Predator, που έγινε στις 12 Ιουλίου 2021. Η ανάλυση του "Citizen Lab" εντόπισε την παρουσία του Predator το διάστημα Ιουλίου - Σεπτεμβρίου 2021, ενώ δεν απέκλεισε και το ενδεχόμενο και άλλων μολύνσεων. Ο δημοσιογράφος προχώρησε και σε επίσημο αίτημα προς την Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (ΑΔΑΕ) στις 6 Απριλίου του 2022 για να διερευνήσει τις διαπιστώσεις του καναδικού εργαστηρίου. Ο αιτών υπέβαλε περαιτέρω καταγγελία στις 4 Μαΐου 2022 ενώπιον της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας και, ξανά, στις 13 Μαΐου 2022 ενώπιον της Αρχής για την Ασφάλεια και την Προστασία των Επικοινωνιών. Στις 18 Απριλίου 2022 ο προϊστάμενος

<https://www.ethnos.gr/greece/article/203242/ypotheshparakoloythhshsellhnadhmosiografoyapokalypteitoinisidestorytospaniologismikokaioiereynespoyekaneothanashskoykakhs>

³⁵⁴ Νικόλας Λεοντόπουλος, Θοδωρής Χονδρόγιαννος και Σταύρος Μαλιχούδης (2022-01-04). «Παρακολουθήσεις ΕΥΠ: Σιωπή, ο βασιλιάς ακούει!». Reporters United. <https://www.reportersunited.gr/7359/parakoloythiseis-eyp-siopi-o-vasilias-akoyei/>

εισαγγελέας Πρωτοδικών Αθηνών διέταξε προκαταρκτική έρευνα. Στις 9 Ιουνίου 2022 ο αιτών υπέβαλε ποινική μήνυση τόσο για την υποκλοπή από την Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών όσο και για την παράνομη εγκατάσταση του spyware. Η υπόθεση του δημοσιογράφου Θανάση Κουκάκη έχει φτάσει στο ΕΔΔΑ στο οποίο ο αιτών έχει προσφύγει.³⁵⁵

10.1.3 ΥΠΟΘΕΣΗ ΝΙΚΟΥ ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗ

Ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ-Κινήματος Αλλαγής και ευρωβουλευτής Νίκος Ανδρουλάκης, είχε λάβει στο κινητό του τηλέφωνο μήνυμα που τον καλούσε να πατήσει σε μια (παραποιημένη) διεύθυνση υπαρκτής ιστοσελίδας. Μολονότι διάβασε το μήνυμα, δεν πάτησε το σύνδεσμο, δεν απέτρεψε την εγκατάσταση του κατασκοπευτικού λογισμικού Predator.³⁵⁶ Ο σύνδεσμος που έλαβε ο ευρωβουλευτής στο κινητό του ήταν από το ίδιο παραποιημένο domain με το σύνδεσμο του μηνύματος που είχε μολύνει το κινητό του Κουκάκη.³⁵⁷ Στις 26 Ιουλίου 2022 ο Νίκος Ανδρουλάκης, κατέθεσε μηνυτήρια αναφορά στον Άρειο Πάγο για παραβίαση προσωπικών δεδομένων, καθώς στο κινητό του τηλέφωνο εντοπίστηκε η παρουσία συνδέσμου που σχετίζεται με το παράνομο κατασκοπευτικό λογισμικό Predator³⁵⁸. Η ανεπιτυχής προσπάθεια παγίδευσης του κινητού τηλεφώνου του Νίκου Ανδρουλάκη εντοπίστηκε κατά τη διαδικασία προληπτικού ελέγχου από το

---

³⁵⁵ Application no. 37659/22, Athanasios KOUKAKIS against Greece lodged on 28 July 2022, communicated on 10 January 2024 <https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-230869%22%5D%7D>

³⁵⁶ Horowitz, Jason· Kitsantonis, Niki (12 Αυγούστου 2022). «A Greek Scandal Reverberates as Eavesdropping Expands in Europe». The New York Times. <https://www.nytimes.com/2022/08/12/world/europe/greece-surveillance-europe-kyriakos-mitsotakis.html>

³⁵⁷ Τάσος Τέλλογλου - Ελίζα Τριανταφύλλου «Οι αποδείξεις για το κοινό κέντρο παρακολούθησεων ΕΥΠ-Predator», inside story, 24 Μαρτίου 2023, <https://insidestory.gr/article/oi-apodeixeis-gia-koino-kentro-parakoloythiseon-eypp-predator>

³⁵⁸ «Στον Άρειο Πάγο ο Ν. Ανδρουλάκης - Κατήγγειλε απόπειρα παγίδευσης του κινητού του». naftemporiki.gr., <https://www.naftemporiki.gr/>

Ευρωκοινοβούλιο, κατά τον οποίο από τα 200 κινητά τηλέφωνα που ελέγχθηκαν μόνο εκείνο του Ανδρουλάκη είχε ίχνη παραβίασης.

10.1.4 ΥΠΟΘΕΣΗ ΧΡΗΣΤΟΥ ΣΠΙΡΤΖΗ

Στις 9 Σεπτεμβρίου 2022 ο τομεάρχης Προστασίας του Πολίτη του ΣΥΡΙΖΑ, Χρήστος Σπίρτζης, κατέθεσε, μήνυση κατά παντός υπευθύνου, καθώς ανακαλύφθηκαν ίχνη παρακολούθησης του κινητού του, από το λογισμικό Predator, από τον Νοέμβριο 2021. Ο παράνομος σύνδεσμος που απεστάλη στο κινητό του, ήταν ίδιος με του Ν. Ανδρουλάκη και του Θ. Κουκάκη.³⁵⁹

10.1.5 ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΑΣΟΥ ΤΕΛΛΟΓΛΟΥ ΚΑΙ ΓΙΩΡΓΟΥ ΚΥΡΤΣΟΥ

Στις 5 Νοεμβρίου 2022, η εφημερίδα Documento, δημοσίευσε μια λίστα με ονόματα του πολιτικού, επιχειρηματικού και δημοσιογραφικού χώρου, τα οποία κατά τους ισχυρισμούς της, ήταν υπό παρακολούθηση μέσω του Predator. Δημοσίευσε, επίσης, ότι η ΕΥΠ, είχε υπό παρακολούθηση τον αρχηγό ΓΕΕΘΑ, στρατηγό Κωνσταντίνο Φλώρο, τον αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Στρατού (ΓΕΣ), αντιστράτηγο Χαράλαμπο Λαλούση και τον πρώην γενικό διευθυντή της Γενικής Διεύθυνσης Αμυντικών Εξοπλισμών & Επενδύσεων, υποπτέραρχο Θοδωρή Λάγιο.³⁶⁰³⁶¹

---

³⁵⁹ «Καταγγελία Σπίρτζη για παρακολούθηση με predator στο κινητό του - «Η απόπειρα παγίδευσής μου στηρίζεται στην πολιτική και θεσμική μου ιδιότητα»». ethnos.gr. https://www.ethnos.gr/Politics/article/223447/kataggeliaspirtzhgiaparakoloythhshmpredatorsto_kinh_toy_harop_eirapagideyshsmoysthrizetaisthnpolitikhkaihesmikhmoyidiothta

³⁶⁰

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CE%BA%CE%AC%CE%BD%CE%B4%CE%B1%CE%BB%CE%BF_%CF%85%CF%80%CE%BF%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CF%80%CF%8E%CE%BD_%CE%B5%CF%80%CE%AF_%CE%BA%CF%85%CE%B2%CE%AD%CF%81%CE%BD%CE%B7%CF%83%CE%B7%CF%82_%CE%9A%CF%85%CF%81%CE%B9%CE%AC%CE%BA%CE%BF%CF%85_%CE%9C%CE%B7%CF%84%CF%83%CE%BF%CF%84%CE%AC%CE%BA%CE%B7#cite_note-100

Ο ευρωβουλευτής του E.K. Renew Europe Γιώργος Κύρτσος και ο ερευνητής δημοσιογράφος Τάσος Τέλλογλου με αιτήματά τους στην ΑΔΑΕ, ζήτησαν να μάθουν εάν ήταν υπό παρακολούθηση από τις μυστικές υπηρεσίες. Σύμφωνα με δημοσιεύματα ευρωπαϊκών μέσων³⁶², η Ανεξάρτητη Αρχή επισκέφθηκε την εταιρεία τηλεπικοινωνιών και μετά από έλεγχο που έγινε επιβεβαιώθηκε ότι και οι δύο ήταν υπό παρακολούθηση από μυστικές υπηρεσίες. Οι λόγοι δεν αποκαλύφθηκαν για λόγους «εθνικής ασφάλειας». Η ΑΔΑΕ αντιμετώπισε δυσκολίες κατά τη διενέργεια του ελέγχου, αφού ο εισαγγελέας του Αρείου Πάγου, Ισίδωρος Ντογιάκος, εξέφερε την άποψη ότι αυτός δεν ήταν σύννομος. Εν συνεχεία ο πρόεδρος της ΑΔΑΕ, , δήλωσε ότι πέραν του ελέγχου του Κοινοβουλίου, η ΑΔΑΕ «απολαμβάνει πλήρους ανεξαρτησίας στην ενάσκηση του συνταγματικού και εν γένει κανονιστικού της καθήκοντος» και ο έλεγχος ολοκληρώθηκε επιβεβαιώνοντας τις παρακολουθήσεις.³⁶³

10.1.6 ΥΠΟΘΕΣΗ ΚΩΣΤΗ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΦΛΩΡΟΥ

Το Δεκέμβριο του 2022, ερωτώμενος από τον αρχηγό αξιωματικής αντιπολίτευσης, ο πρωθυπουργός διέψευσε ότι ήταν υπό παρακολούθηση ο υπουργός της κυβέρνησης Κωστής Χατζηδάκης και ο αρχηγός ΓΕΕΘΑ Κωνσταντίνος Φλώρος. Τις επόμενες μέρες η εφημερίδα Documento δημοσίευσε δελτία επί διετίας παρακολούθησης του

---

³⁶¹ «ΕΥΠ: Παρακολουθούσε και την ηγεσία των Ενόπλων Δυνάμεων!». [dimokratia.gr. https://www.dimokratia.gr/politiki/553988/eyp-parakolythoyse-kai-tin-igesia-ton-enoplon-dynameon/](https://www.dimokratia.gr/politiki/553988/eyp-parakolythoyse-kai-tin-igesia-ton-enoplon-dynameon/)

³⁶² «Euractiv: Υπό παρακολούθηση από ΕΥΠ Κύρτσος και Τέλλογλου». [imerisia.gr. https://www.imerisia.gr/koinonia/60495_euractiv-ypo-parakolythisi-apo-eyp-kyrtsos-kai-telloglyoy](https://www.imerisia.gr/koinonia/60495_euractiv-ypo-parakolythisi-apo-eyp-kyrtsos-kai-telloglyoy) <https://www.euractiv.com/section/politics/news/exclusive-another-mep-and-journalist-the-latest-victims-of-greek-watergate/?fbclid=IwAR1lD1Ml1f8wwIVSUiOBarAPWEwjw-gY4OvVXywwB3nP74oucM2tbBxqSA>

³⁶³ Πρόεδρος ΑΔΑΕ για παρακολουθήσεις: Η Αρχή απολαμβάνει πλήρους ανεξαρτησίας στην άσκηση του έργου της». Η Καθημερινή. <https://www.kathimerini.gr/politics/562189381/proedros-adae-gia-parakolythiseis-i-archi-apolamvanei-pliroyis-anexartisiase-exelixa-diaforoi-elegchoi/>

Χατζηδάκη από την ΕΥΠ ως «στόχου» με τον κωδικό 5046c³⁶⁴ και ότι ο Αρχηγός ΓΕΕΘΑ, στρατηγός Κωνσταντίνος Φλώρος, ήταν στόχος παρακολούθησης από την ΕΥΠ με τον κωδικό «519c» ως επικίνδυνος για την εθνική ασφάλεια, στην πραγματικότητα, όμως, για λόγους σχετιζόμενους με τις προμήθειες οπλικών συστημάτων.³⁶⁵ Τον Ιανουάριο η εφημερίδα Documento δημοσίευσε και την έκθεση παρακολούθησης του Φλώρου από την ΕΥΠ.³⁶⁶

10.1.7 ΥΠΟΘΕΣΗ ΣΙΦΟΡΝΤ

Στη λίστα παρακολουθήσεων που αναρτήθηκε στην εφημερίδα Documento τον Νοέμβριο 2022 βρισκόταν και η υπάλληλος ασφαλείας της εταιρείας Meta, Άρτεμις Σίφορντ. Το ινστιτούτο Citizen Lab του πανεπιστημίου του Τορόντο, επιβεβαίωσε ότι το κινητό της είχε παραβιαστεί με το λογισμικό Predator το Σεπτέμβριο του 2021 και για τουλάχιστον δύο μήνες. Η Σίφορντ υπέβαλε επίσης στην ΑΔΑΕ αίτημα πληροφόρησης για παρακολούθηση από την ΕΥΠ. Στους New York Times δημοσιεύθηκε ότι η ΕΥΠ παρακολουθούσε τη Σίφορντ για ένα έτος.³⁶⁷

10.1.8 ΠΡΟΤΑΣΗ ΜΟΜΦΗΣ

Στις 26 Ιανουαρίου 2023 ο αρχηγός της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, ανέφερε ότι σε νόμιμη επισύνδεση από την ΕΥΠ βρισκόταν ο υπουργός Εργασίας Κωστής

---

³⁶⁴ «Επί δύο χρόνια παρακολουθείτο από την ΕΥΠ ο «στόχος 5046c Κωστής Χατζηδάκης»». Documento. 12-12-2022 <https://www.documentonews.gr/article/epi-dyo-xronia-parakolythoyntan-apo-tin-eyyp-o-stoxos-5046c-kostis-xatzidakis/>

³⁶⁵ «Στόχος 519c της ΕΥΠ ο αρχηγός ΓΕΕΘΑ». Documento. 26-12-2022. <https://www.documentonews.gr/article/stoxos-519c-tis-eyyp-o-arxigos-geetha/>

³⁶⁶ «Η εξευτελιστική έκθεση της ΕΥΠ για την παρακολούθηση του Φλώρου». Documento. 16-01-2023, <https://www.documentonews.gr/article/h-exeytelistiki-ekthesi-tis-eyyp-gia-tin-parakolythisi-toy-floroy/>

³⁶⁷ Stebis-Grindeff, Matina (21-03-2023). «Meta Manager Was Hacked With Spyware and Wiretapped in Greece». The New York Times. <https://www.nytimes.com/2023/03/20/world/europe/greece-spyware-hacking-meta.html>

Χατζηδάκης, ο αρχηγός ΓΕΕΘΑ, Κωνσταντίνος Φλώρος, ο αρχηγός ΓΕΣ Χαράλαμπος Λαλούσης, ο πρώην σύμβουλος εθνικής ασφάλειας, Αλέξανδρος Διακόπουλος, καθώς και ο πρώην και ο νυν επικεφαλής της Γενικής Διεύθυνσης εξοπλισμών, Θεόδωρος Λάγιος και Αριστείδης Αλεξόπουλος.³⁶⁸ Κατόπιν, ο αρχηγός της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, υπέβαλλε πρόταση μομφής κατά της κυβέρνησης, κατηγορώντας την για εκτροπή και παραβίαση του Συντάγματος. Η πρόταση, μετά από τριήμερη συζήτηση στη Βουλή, απορρίφθηκε από 156 βουλευτές.³⁶⁹

10.1.9 ΕΠΙΤΡΟΠΗ PEGA

Στις 8 Μαΐου 2023, η επιτροπή PEGA του Ευρωκοινοβουλίου που διερευνούσε το σκάνδαλο των υποκλοπών στην Ελλάδα και διερευνούσε τη χρήση του παράνομου λογισμικού Predator από την ελληνική Κυβέρνηση κατέληξε σε πόρισμα που υπερψηφίστηκε από το Ευρωκοινοβούλιο, στο οποίο αναφερόταν ότι υπήρχαν σοβαρές παραβιάσεις από πλευράς ελληνικού κράτους και προέβαινε σε μια σειρά συστάσεων.³⁷⁰

Τα βασικά σημεία του πορίσματος είναι η κατεπείγουσα αποκατάσταση και η ενίσχυση των θεσμικών εγγυήσεων των μηχανισμών εποπτείας, η διασφάλιση της ελεύθερης και ανεμπόδιστης διερεύνησης των αρμόδιων αρχών για όλες τις καταγγελίες παρακολούθησης με τη χρήση κατασκοπευτικού λογισμικού, η άμεση

---

³⁶⁸ Υποκλοπές: Τα ονόματα όσων παρακολουθούσε η ΕΥΠ με βάση το πόρισμα της ΑΔΑΕ <https://www.in.gr/2023/01/25/politics/ypoklopes-ta-onomata-oston-parakolouthouse-eyp-vasi-porisma-tis-adae/>

³⁶⁹ «Βουλή: Καταψηφίστηκε η πρόταση μομφής κατά της κυβέρνησης». in.gr. 27 Ιανουαρίου 2023 <https://www.in.gr/2023/01/27/politics/vouli-katapsifistike-protasi-momfis-kata-tis-kyvernisis/>

³⁷⁰

https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/PEGA/RD/2023/01-24/1269773EN.pdf

και κατεπείγουσα επαναφορά της νομοθεσίας για την εκ των υστέρων ενημέρωση των θιγόμενων υποκειμένων από άρση του απορρήτου, η ανάκληση της νομοθετικής διάταξης για την υπαγωγή της ΕΥΠ υπό τον άμεσο έλεγχο του πρωθυπουργού, η εφαρμογή της Οδηγίας για μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος, η εκκίνηση δικαστικής έρευνας σχετικά με την χρήση και την πώληση κατασκοπευτικών λογισμικών και η κλήση της Europol προκειμένου να συμμετάσχει στις έρευνες.

Μολονότι η παρούσα εργασία δεν δύναται να επεκταθεί περαιτέρω στο ζήτημα αυτό καθώς ανέπτυξε πολλαπλά ζητήματα σε νομικό και θεσμικό επίπεδο καταλήγουμε συμπερασματικώς και σε συνάρτηση με την ανάλυση που κάναμε σε όλα τα προηγούμενα κεφάλαια πως το εθνικό νομοθετικό πλαίσιο και το εφαρμοζόμενο δίκαιο δημιουργούν σοβαρές ανησυχίες για τον τρόπο λειτουργίας των κρατικών οργάνων και την απονομή δικαιοσύνης στη χώρα. Τόσο ο ν.5002/2022 όσο και το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο ψηφίστηκε συνθέτουν σοβαρά ζητήματα παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

11. ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Σε ΗΠΑ³⁷¹, Γερμανία³⁷², Γαλλία³⁷³³⁷⁴, Σουηδία³⁷⁵, Δανία³⁷⁶, Ισπανία³⁷⁷, Πολωνία³⁷⁸, Βουλγαρία³⁷⁹ κ.α. (για να μείνουμε στον Δυτικό Κόσμο) έχουμε εκτόξευση των

---

³⁷¹ How the CIA Is Acting Outside the Law to Spy on Americans, Elizabeth Goitein, February 15, 2022, <https://www.brennancenter.org/our-work/analysis-opinion/how-cia-acting-outside-law-spy-americans>

FBI Conducted Potentially Millions of Searches of Americans' Data Last Year, Report Says, By Dustin Volz, Updated April 29, 2022 6:22 pm ET, <https://www.wsj.com/articles/fbi-conducted-potentially-millions-of-searches-of-americans-data-last-year-report-says-11651253728>

³⁷² Germany spied on France and EU commission: Report, By ERIC MAURICE BRUSSELS, 30. APR 2015, 09:23, <https://euobserver.com/news/128524>

³⁷³ French Intelligence Also Said To Be Storing E-Mails, Phone Calls, Based on reporting by AFP and BBC, <https://www.rferl.org/a/spying-france-snowden-us-internet-telephone-eavesdropping/25037453.html>

νόμιμων παρακολουθήσεων και έξαρση των παράνομων με βάση νέες τεχνολογικές εφαρμογές όπως το κατασκοπευτικό λογισμικό Predator και Pegasus. Η εικόνα αυτή δεν μπορεί παρά να μας προβληματίζει για το σύνολο των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών και ιδιαίτερα για το δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής. Από την μία πλευρά η καλπάζουσα τεχνολογική εξέλιξη διαγράφει νέους κινδύνους ιδίως εκμεταλλεζόμενη από το οργανωμένο έγκλημα από την άλλη ο πύργος της διασφάλισης των δημοκρατικών αρχών βρίσκεται ολοένα και περισσότερο σε ύφεση. Η παρούσα μελέτη καταδεικνύει αρκετούς προβληματισμούς σχετικά με την προστασία του δικαιώματος του απορρήτου ως πτυχή της ιδιωτικής ζωής και ιδίως σχετικά με το εύρος των υποκειμένων τα οποία δύνανται να ειπωθούν ως «απειλή» για την εθνική ασφάλεια και άρα να τους επιβληθούν τα αντίστοιχα μέτρα περιορισμού. Στη σύγχρονη μεταπανδημική εποχή εντοπίζεται έντονα η τάση σε διάφορες χώρες του κόσμου οι φιγούρες του μετανάστη, του μουτζαχεντίν, του δικηγόρου που υπερασπίζεται τα ανθρώπινα δικαιώματα, του ερευνητή

---

³⁷⁴ How France's foreign intelligence service is recruiting its latest talent, By Rafael Miró, Published on June 3, 2023, at 8:25 pm (Paris), https://www.lemonde.fr/en/campus/article/2023/06/03/how-france-s-foreign-intelligence-service-is-recruiting-its-latest-talent_6028985_11.html#

³⁷⁵ Swiss intelligence services ignored spying laws, March 27, 2018 - 10:42 ,SDA-ATS/swissinfo.ch/ln,https://www.swissinfo.ch/eng/business/banking-secrecy_swiss-intelligence-services-ignored-spying-laws-report-finds/44003174

³⁷⁶ Oversight Board report: Illegal surveillance of Danish citizens, By EDRi · July 26, 2017, <https://edri.org/our-work/oversight-board-report-illegal-surveillance-danish-citizens/>

³⁷⁷ Spanish government plans intelligence services overhaul after spyware scandal, By Fernando Heller | EuroEFE, 27 Μαΐ 2022, https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/spanish-government-plans-intelligence-services-overhaul-after-spyware-scandal/

³⁷⁸ Polish Watergate': Tensions grow as Polish government pushed to investigate spyware claims, By Sophia Khatsenkova, Published on 05/01/2022 - 21:36 • Updated 06/01/2022 - 19:54, <https://www.euronews.com/my-europe/2022/01/05/polish-watergate-tensions-grow-as-polish-government-pushed-to-investigate-spyware-claims>

³⁷⁹ Human rights court slams Bulgaria's surveillance apparatus, JANUARY 11, 2022 11:26 AM CET, BY LAURENS CERULUS, <https://www.politico.eu/article/human-rights-court-slams-bulgarias-surveillance-apparatus/>

δημοσιογράφου, του ποινικού εγκληματία ακόμη και του «ανεμβολίαστου» να αναπαράγονται και να ταυτίζονται αρκετές φορές από τον κυρίαρχο λόγο, στην απροσδιόριστη εικόνα του ανθρωπολογικού τύπου που απειλεί την ομαλότητα της «εικονικής» ευημερίας των σύγχρονων δυτικών δημοκρατιών. Η διαπίστωση αυτή (μας) ανησυχεί και (μας) κάνει να αναγιγνώσκουμε ως κορυφαίο και επίκαιρο το ζήτημα της προάσπισης του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή και κατ' επέκταση και του δικαιώματος στην ελεύθερη επικοινωνία και ανταπόκριση (και) μέσω της εμφάθυνσης στην νομική τεκμηρίωση του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Αλεξοπούλου Κ., Προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ

Αλιβιζάτος Ν., Η συνταγματική θέση των ενόπλων δυνάμεων, Ι. Η αρχή του πολιτικού ελέγχου, 1987

Βενιζέλος Ε., Το αναθεωρητικό κεκτημένο, Το συνταγματικό φαινόμενο στον 21ο αιώνα και η εισφορά της αναθεώρησης του 2001, Αντ.Ν. Σάκκουλα, 2002

Ι. Μανωλεδάκης, «Ασφάλεια κράτους ή ελευθερία», Τρομοκρατία και Δικαιώματα: από την ασφάλεια του κράτους στην ανασφάλεια δικαίου, Αντώνης Μανιτάκης, Ανδρέας Χ. Τάκης, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2004.

Π. Δαγτόγλου, «Ατομικά Δικαιώματα», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2012

Χ. Ακριβοπούλου, «Ερμηνεία άρθρου 9 Σ», σε Φ. Σπυρόπουλος/Ε. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης (επιμ.), Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2017

- Κ. Μαυριάς «Το συνταγματικό δικαίωμα του ιδιωτικού βίου», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1982
- Γ Τσόλιας, «Απόρρητο Ηλεκτρονικών Επικοινωνιών Ι - Συνταγματικό πλαίσιο προστασίας του απορρήτου στον τομέα των τηλεπικοινωνιών», Αθήνα: Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2013
- Μ. Αντώνης Παντελής, «Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου», Εκδόσεις Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 2007
- Α. Σβώλος, «Τα Ελληνικά Συντάγματα 1822-1952, Η Συνταγματική Ιστορία Της Ελλάδος», Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα, 1972
- Κ. Φ. Σπυρόπουλος, «Εισαγωγή στο Συνταγματικό Δίκαιο», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 2006
- Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος, Γ. Γεραπετρίτης, Σύνταγμα κατ' άρθρο ερμηνεία, Κέντρο ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου. Εκδ. Σάκκουλα 2017
- Ν. Παπαδόπουλος, Προστασία του Απορρήτου της Επικοινωνίας, ερμηνευτική προσέγγιση του άρθρου 19 Σ, Νομική Βιβλιοθήκη, 2008
- Γ. Χρυσόγονος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλας, 5η έκδ. 2023
- Α.Μάνεσης, Συνταγματικά Δικαιώματα και Ατομικές Ελευθερίες, Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλας, 1982
- Γ. Καμίνης, το απόρρητο της τηλεφωνικής επικοινωνίας, ΝοΒ 1993
- Χ. Νάιντο, Αποδεικτικές Απαγορεύσεις στην ποινική δίκη, εκδ. Σάκκουλας 2010
- Σ. Τσακυράκη, Το απόρρητο της επικοινωνίας Απόλυτα απαραβίαστο ή ευχή της έννομης τάξης, ΝοΒ 1993
- Κ. Χρυσόγονος/Σ.Βλαχόπουλος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, ΝοΒ, 4η έκδοση, 2017
- Μπέσιλα – Μακρίδη Ελισάβετ, Ο έλεγχος της διοίκησης: το δικαίωμα της αναφοράς στις Αρχές, οι Ανεξάρτητες Αρχές (Ν. 3051 / 2002) & ο Συνήγορος του Πολίτη, Τόμος Ι, Σάκκουλας 2004

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΞΕΝΗ

Donna Haraway, A manifesto for cyborgs: Science, technology, and socialist feminism in the 1980s, Full text, Socialist Review, no. 80, 1985

NEGRI, M. H.-A. (2002). ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ. ΕΚΔΟΣΕΙΣ SCRIPTA.

Shoshana, Z. (2020). Η εποχή του κατασκοπευτικού καπιταλισμού – ο αγώνας για ένα ανθρώπινο μέλλον στο μεταίχμιο της νέας εξουσίας. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Ν.Δ. 974/1971

Ν. 2774/1999

Ν. 2928/2001

Ν 2225/1994

Ν 3115/2003

ΠΔ 47/2005

Ν. 1645/1986

Ν 3741/2006

Ν. 3649/2008

Ν.5002/2022

ΔΙΕΘΝΗ ΚΕΙΜΕΝΑ

Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου όπως τροποποιήθηκε από τα Πρωτόκολλα υπ' αριθ. 11, 14 και 15 συνοδευόμενη από τα Πρωτόκολλα υπ' αριθ. 1, 4, 6, 7, 12, 13 και 16 https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ell

Οδηγό του ΕΔΔΑ για την ερμηνεία του άρθρου 8, HUDOC, Cour européenne des droits de l'homme, updated on 31th August 2021, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Admissibility_guide_ELL

«Μια ασφαλής Ευρώπη σε έναν καλύτερο κόσμο» Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2009, https://www.consilium.europa.eu/media/30807/qc7809568elc.pdf?fbclid=IwAR2_L8xBE_GpxHAC4nj5TNvF4X8Qky5inDOWdcjn0c_7e7SnADyuthmuFIg

NOMOLOGIA EΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

ΟΛΑΠ 17/1993

ΣτΕ 1593/2016

ΣτΕ 28/2000

ΣτΕ 3706/2001

ΣτΕ 3919/2001

ΜΕΛΕΤΕΣ

Ying Hu, Robot Criminals, 52 U. MICH. J. L. REFORM 487 (2019), University of Michigan Journal of Law Reform, Available at: <https://repository.law.umich.edu/mjlr/vol52/iss2/5>,

Δ. Τσαραπατσάνης, «Υποκλοπές και Απόρρητο Θεσμικό Πλαίσιο και Προτάσεις Πολιτικής», 2022, ΕΤΕΡΟΝ,

<https://eteron.org/wp-content/uploads/2022/11/%CE%A5%CF%80%CE%BF%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CF%80%CE%AD%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%91%CF%80%CF%8C%CF%81%CF%81%CE%B7%CF%84%CE%BF-%CE%98%CE%B5%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%A0%CE%BB%CE%B1%CE%AF%CF%83%CE%B9%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%84%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-pdf..pdf>

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Βουλή των Ελλήνων: Πρακτικά συνεδριάσεων και έκθεση της Επιτροπής αναθεώρησης του Συντάγματος (2000), διαθέσιμο:

<https://www.hellenicparliament.gr/Praktika/Anatheoriseis-Syntagmatos>

Έκθεση Πεπραγμένων του έτους 2010 της ΑΔΑΕ, <http://www.adae.gr/ektheseeis-pepragmenon/leptomereies/article/ekthesi-pepragmenon-toy-etoys-2010-tis-adae/>

Έκθεση Πεπραγμένων του έτους 2011 της ΑΔΑΕ, <http://www.adae.gr/ektheseeis-pepragmenon/leptomereies/article/ekthesi-pepragmenon-toy-etoys-2011-tis-adae/>

Έκθεση Πεπραγμένων του έτους 2012 της ΑΔΑΕ, <http://www.adae.gr/ektheseeis-pepragmenon/leptomereies/article/ekthesi-pepragmenon-toy-etoys-2012-tis-adae/>

Έκθεση Πεπραγμένων του έτους 2013 της ΑΔΑΕ, <http://www.adae.gr/ektheseeis-pepragmenon/leptomereies/article/ekthesi-pepragmenon-toy-etoys-2013-tis-adae/>

Έκθεση Πεπραγμένων του έτους 2014 της ΑΔΑΕ, <http://www.adae.gr/ektheseeis-pepragmenon/leptomereies/article/ekthesi-pepragmenon-toy-etoys-2014-tis-adae/>

Έκθεση Πεπραγμένων του έτους 2015 της ΑΔΑΕ, <http://www.adae.gr/ektheseeis-pepragmenon/leptomereies/article/ekthesi-pepragmenon-toy-etoys-2015-tis-adae/>

Έκθεση Πεπραγμένων του έτους 2016 της ΑΔΑΕ, <http://www.adae.gr/fileadmin/docs/pepragmena/2016/files/assets/basic-html/index.html#1>

Έκθεση Πεπραγμένων του έτους 2017 της ΑΔΑΕ, <http://www.adae.gr/nomothetiko-plaisio/leptomereies/article/ekthesi-pepragmenon-etoys-2017-tis-adae/>

Έκθεση Πεπραγμένων του έτους 2018 της ΑΔΑΕ, <http://www.adae.gr/ektheseeis-pepragmenon/leptomereies/article/ekthesi-pepragmenon-tis-adae-toy-etoys-2018/>

Έκθεση Πεπραγμένων του έτους 2019 της ΑΔΑΕ, <http://www.adae.gr/ektheseeis-pepragmenon/leptomereies/article/ekthesi-pepragmenon-tis-adae-toy-etoys-2019/>

Έκθεση Πεπραγμένων του έτους 2020 της ΑΔΑΕ, <http://www.adae.gr/ektheseeis-pepragmenon/leptomereies/article/ekthesi-pepragmenon-etoys-2020/>

Έκθεση Πεπραγμένων του έτους 2021 της ΑΔΑΕ, <http://www.adae.gr/nomothetiko-plaisio/leptomereies/article/b-ekthesi-pepragmenon-toy-etoys-2021-tis-adae-b/>

Έκθεση Πεπραγμένων του έτους 2022 της ΑΔΑΕ,
http://www.adae.gr/fileadmin/docs/pepragmena/2021-2/Pepragmena_2022.pdf

ΕΕΔΑ, Έκθεση Αναφοράς για το θεσμικό πλαίσιο ελέγχου των υπηρεσιών ασφαλείας και πληροφοριών, 2023

https://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/proswpika_dedomena/fin.pdf

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΕΛΛΑ

Szabó και Vissy κατά Ουγγαρίας

Roman Zakharov κατά Ρωσίας

Liberty κατά Ηνωμένου Βασιλείου

Kennedy κατά Ηνωμένου Βασιλείου

Malone κατά Ηνωμένου Βασιλείου

Copland κατά Ηνωμένου Βασιλείου

Taylor-Sabori κατά Ηνωμένου Βασιλείου

Malone κατά Ηνωμένου Βασιλείου (Τμήμα), Αριθμ. 8691/79, 26.04.1985

Nuh Uzun κ.α. κατά Τουρκίας

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΞΕΝΗ

EJIL: Talk! (ejiltalk.org), The Grand Normalization of Mass Surveillance: ECtHR Grand Chamber Judgments in Big Brother Watch and Centrum för rättvisa

Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 9: Άσυλο της κατοικίας και ιδιωτική ζωή, Ερμηνεία κατ' άρθρο», Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 01.12.2023
<https://www.syntagmawatch.gr/wpcontent/uploads/2023/02/%CE%86%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF-9-me-cover.pdf>

Α. Παπανικολάου, «Επικοινωνιακό απόρρητο: προβληματισμοί για τη διασφάλιση ενός κλασικού δικαιώματος στο πεδίο των σύγχρονων κατασκοπευτικών λογισμικών», Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 12.12.2023

<https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/epikoinwniako-aporrhto-provlhmatismo-gia-th-diasfalish-enos-klasikou-dikaiwmatos-sto-pedio-twn-sygxronwn-kataskopeutikwn-logismikwn/>

Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 19: Απόρρητο επιστολών, ανταπόκρισης & επικοινωνίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο», Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 12.12.2023

<https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/arthro-19/>

Α. Μπουζιάς, «Δικτατορία των Συνταγματαρχών: Οι συνταγματικοί πειραματισμοί (1967-1974)» 2020, Syntagmawatch, τελευταία προσπέλαση 01.12.2023

<https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/diktatoria-ton-syntagmatarxon-oi-syntagmatikoi-peiramatismoi-1967-1974/>

<https://www.nostimonimar.gr/aristovoulos-manesis-to-sintagmatiko-dikeo-os-technikitis-politikis-eleftherias/>

Robert Pear, «WATERGATE, THEN AND NOW; 2 Decades After a Political Burglary, the Questions Still Linger» June 15, 1992,

<https://www.nytimes.com/1992/06/15/us/watergate-then-now-2-decades-after-political-burglary-questions-still-linger.html>

ΕΘΝΟΣ, «Watergate: Το σκάνδαλο που γκρέμισε τον Νίξον και την αξιοπιστία των πολιτών για τις κυβερνήσεις των ΗΠΑ», Διαθέσιμο:

<https://www.ethnos.gr/todayinhistory/article/212571/watergatetoskandalopoygkremisetonnixonkaiithnaxiopiatiatonpolitongiatiskybernhseistonhpa>

Γ. Λιβιτσάνος, «Οι “εθνικοί κοριοί” και η προσφορά τους στην πολιτική ζωή», 28 Ιουνίου 2020, διαθέσιμο:

<https://www.news247.gr/politiki/oi-ethnikoi-korioi-kai-i-prosfora-tous-stin-politiki-zoi/>

Ε. Πρεβεδούρου, « Τι είναι οι Ανεξάρτητες Αρχές και σε τι χρησιμεύουν;», 19.06.2023, διαθέσιμο:

<https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/ti-ine-oi-anexartites-arches-kai-se-ti-chrisimevoun/>

Ε. Βενιζέλος, «Το αναθεωρημένο ελληνικό Σύνταγμα του 2001 και η επικαιρότητα του συνταγματικού φαινομένου», διαθέσιμο: <https://evenizelos.gr/images/stories/e-books/AnatheorimenoSindagma2001.pdf>

Εκπομπή που παρουσιάζουν ο Φοίβος Κλαυδιανός, ο Κώστας Πουλακίδας και ο Σπύρος Σουρμελίδης στο kontra channel 15/12/2022, διαθέσιμο εδώ : <https://www.youtube.com/watch?v=MY5acqdNegE>

Φ. Κ. Σπυρόπουλος, « In dubio pro libertate», Constitutionalism, διαθέσιμο: <https://www.constitutionalism.gr/2101-in-dubio-pro-libertate/>

<https://dictionary.apa.org/mental-status>

Ε.Β.Πρεβεδούρου, «Οι ανεξάρτητες αρχές (Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, 19.6.2023)»

<https://www.prevedourou.gr/%CE%BF%CE%B9-%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B5%CF%82-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%AD%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%84%CF%85%CE%B1%CE%BA%CF%8C-%CE%BC%CE%AC%CE%B8/>

Κ. Π. Παπανικολάου, Σύνταγμα ερμηνεία κατ' άρθρο, 101 Α,

<https://www.syntagmawatch.gr/wp-content/uploads/2023/07/%CE%86%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF-101%CE%91-me-cover.pdf>

Ελίζα Τριανταφύλλου, 01.02.2024, διαθέσιμο <https://insidestory.gr/article/eyp-kai-antitromokratiki-ekrypsan-6705-arseis-aporritoy-gia-ethnikiasfaleia?token=AX2mFnGc54&fbclid=IwAR3eJzZvcqFWKIgOxKNlitzRliG62hXO2usd6MLqiFYb8uAG1yb4YbzM>

Μιχαήλ Στεφανόπουλος, Δικηγόρος, « Η άρση του απορρήτου της επικοινωνίας στο ελληνικό Σύνταγμα - Επιστροφή στα θεμελιώδη μέσω της συγκυρίας» ΤΝΠ QUALEX, ΘΠΔΔ, 12/2023, 27/01/2024

Παπανικολάου, Α. (2021) «Κακόβουλες κλήσεις» και επικοινωνιακό απόρρητο: μια καθόλου αυτονόητη σύμπλευση

Παρατηρήσεις της ολομέλειας της ΑΔΑΕ επί του σχεδίου νόμου «Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών», το οποίο τέθηκε σε δημόσια διαβούλευση στις 15.11.2022 διαθέσιμες σε <https://www.constitutionalism.gr/paratiriseis-tis-olomeleias-tis-adae-epi-tou-nomosxediou-gia-tin-arsi-tou-aporitoy-ton-sinomilion/>

Κώστας Χρυσόγονος, Καθηγητής Νομικής Σχολής ΑΠΘ, Το απόρρητο της επικοινωνίας και το πρόβλημα της δημοκρατικής ποιότητας του πολιτεύματος, <https://www.constitutionalism.gr/to-aporito-tis-epikoinonias-kai-to-provlima-tis-dimokratikis-poiotitas-tou-politevmatos/?hilit=%CE%AC%CF%81%CF%83%CE%B7+%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%81%CF%81%CE%AE%CF%84%CE%BF%CF%85#ftnref4>

Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Καθηγήτρια Ποινικού Δικαίου στο ΑΠΘ «Το σχέδιο νόμου σχετικά με την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών: κρίσιμες για τις θεμελιώδεις ελευθερίες «αστοχίες», <https://www.constitutionalism.gr/to-sxedionou-sxetika-me-tin-arsi-tou-aporitoy-ton-epikoinonion/>

Ε. Βενιζέλο, Τα συνταγματικά όρια στην άρση του τηλεφωνικού απορρήτου των πολιτών και των πολιτικών προσώπων για λόγους εθνικής ασφάλειας – Η υπόθεση Ανδρουλάκη, Constitutionalism

<https://www.constitutionalism.gr/ta-sintagmatika-oria-stin-arsi-tou-tilefwnikou-aporritou-ton-politon-ipothesi-androulaki/>

Κωνσταντίνος Παντελής, Εξωτερικός Συνεργάτης ΚΕΔΙΣΑ «Ποιος είναι ο σύγχρονος υβριδικός πόλεμος;» <https://kedisa.gr/poios-einai-o-sygxronos-ybridikos-polemos/>

Πυροβολισμοί στον Έβρο, fnews gr, https://www.youtube.com/watch?v=CVoi05OsxXU&ab_channel=fnewsgr

Dr Eliza Watt, Strasbourgobservers, <https://strasbourgobservers.com/2021/06/28/much-ado-about-mass-surveillance-the-ecthr-grand-chamber-opens-the-gates-of-an-electronic-big-brother-in-europe-in-big-brother-watch-v-uk/>

Φώτης Παλαμιώτης (Δικηγόρος, Μ.Δ.Ε. Δημοσίου Δικαίου) - Απόστολος Παπατόλιας (Δρ. Δημοσίου Δικαίου στο Πανεπιστήμιο της Nanterre) https://www.constitutionalism.gr/to-syntagma-sti-dini-ton-ypoklopon/#_ftnref14

Τάσος Τέλλογλου, Ελίζα Τριανταφύλλου (06-05-2023). «Η κρυφή έρευνα του ΥΠΙΕΞ αποκαλύπτει τις άδειες εξαγωγής κατασκοπευτικού λογισμικού». Inside Story. Ανακτήθηκε στις 07-06-2023. <https://insidestory.gr/article/i-kryfi-ereyna-toy-ypex-apokalyptei-tis-adeies-exagogis-kataskopeytikoy-logismikoy>

Nick Beake (19-05-2023). «Greek elections: Rail tragedy hangs over vote dominated by dynasties». BBC News. Ανακτήθηκε στις 07-06-2023. <https://www.bbc.com/news/world-europe-65650508>

Senior European Parliament Member Targeted as Spyware Abuse Spreads , By Matina Stevis-Gridneff and Monika Pronczuk, July 27, 2022 ,The New York Times, <https://www.nytimes.com/2022/07/27/world/europe/eu-spyware-predator-pegasus.html?action=click&module=RelatedLinks&pgtype=Article>

Ελισάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου, 'Το Σχέδιο Νόμου σχετικά με την Άρση του Απορρήτου των Επικοινωνιών: Κρίσιμες για τις Θεμελιώδεις Ελευθερίες «Αστοχίες»' (2022) constitutionalism <<https://www.constitutionalism.gr/to-sxedio-nomou-sxetika-me-tin-arsi-touaporritou-ton-epikoinonion/>>

Νέοι Νόμοι - Ο νόμος 5002/2022 σχετικά με την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών (ΦΕΚ Α' 228/9-12-2022): κρίσιμες για τις θεμελιώδεις ελευθερίες «αστοχίες», Ελισάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου, Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ, ΤΝΠ QUALEX, ΠοινΔικ, 1/2023, σελ. 108 – 115, Ημερομηνία εξαγωγής: 27/01/2024

Κ. Μητσοτάκης για παρακολούθηση Ανδρουλάκη: Ήταν λάθος, δεν το γνώριζα, δεν θα το επέτρεπα | 8/8/22 | ΕΡΤ,

https://www.youtube.com/watch?v=oBtRwSXwsgE&ab_channel=%CE%95%CE%A1%CE%A4%CE%91.%CE%95

Το απόρρητο της επικοινωνίας και το πρόβλημα της δημοκρατικής ποιότητας του πολιτεύματος, Κώστας Χρυσόγονος, Καθηγητής Νομικής Σχολής ΑΠΘ, <https://www.constitutionalism.gr/to-aporito-tis-epikoinonias-kai-to-provlima-tis-dimokratikis-poiotitas-tou-politevmatos/?hilite=%CE%AC%CF%81%CF%83%CE%B7+%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%81%CF%81%CE%AE%CF%84%CE%BF%CF%85>

«Αντίθεση του άρθρου 87 Ν. 4790/2021 προς τις εγγυήσεις της ΕΣΔΑ για διαφύλαξη του απορρήτου των επικοινωνιών» Χρήστος Ράμμος, Πρόεδρος της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών, Αντιπρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας ε.τ. / Στέφανος Γκριτζαλής, Μέλος της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών, Καθηγητής Ασφάλειας Πληροφοριακών και Επικοινωνιακών Συστημάτων στο Τμήμα Ψηφιακών Συστημάτων του Πανεπιστημίου Πειραιώς. / Δρ Αικατερίνα Παπανικολάου, Μέλος της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών, Δικηγόρος., <https://www.constitutionalism.gr/2021-04-07-rammos-gritzalis-papanikolaou-aporrito-epikinonion/>

Το πρώτο ΦΕΚ της κυβέρνησης Μητσοτάκη -Οι φυλακές στον Χρυσοχοϊδη, ΕΥΠ, ΕΡΤ και ΑΠΕ στον πρωθυπουργό». [iefimerida.gr. 9 Ιουλίου 2019. https://www.iefimerida.gr/politiki/proto-fek-kybernis-mitsotaki-gia-tis-fylakes](https://www.iefimerida.gr/politiki/proto-fek-kybernis-mitsotaki-gia-tis-fylakes)

«Ο Παναγιώτης Κοντολέων νέος Διοικητής της ΕΥΠ». [in.gr. 01-09-2019. https://www.in.gr/2019/08/01/politics/kyvernisi/o-panagiotis-kontoleon-neos-dioikitis-tis-eyp/](https://www.in.gr/2019/08/01/politics/kyvernisi/o-panagiotis-kontoleon-neos-dioikitis-tis-eyp/)

Λεοντόπουλος, Χονδρόγιαννος, Κάσδαγλης, Νικόλας, Θωδωρής, Χριστόφορος. «Predator Files: Από τον αριθμό του Γρηγόρη Δημητριάδη, με αγάπη» <https://www.reportersunited.gr/11872/predator-files-dimitriadis/>

Μπουρδάρας, Γιώργος Σ. (31-08-2019). «Αλλαγές για την ηγεσία ΕΥΠ». Η Καθημερινή <https://www.kathimerini.gr/politics/1040575/allages-gia-tin-igesia-eyp/>

Νικόλας Λεοντόπουλος, Θωδωρής Χονδρόγιαννος και Σταύρος Μαλιχούδης (2022-01-04). «Παρακολουθήσεις ΕΥΠ: Σιωπή, ο βασιλιάς ακούει!». Reporters United <https://www.reportersunited.gr/7359/parakoloythiseis-eyp-siopi-o-vasilias-akoyei/>

Δημήτρης Τερζής (14 Νοεμβρίου 2021). «Πολίτες σε καθεστώς παρακολούθησης από την ΕΥΠ» https://www.efsyn.gr/themata/thema-tis-efsyn/319063_polites-se-kathestos-parakoloythisis-apo-tin-eyp

Σταύρος Μαλιχούδης (16 Νοεμβρίου 2021). «Ο Στ. Μαλιχούδης γράφει για το πώς συνειδητοποίησε ότι τον παρακολουθούσε η ΕΥΠ». Reporters United. <https://www.reportersunited.gr/6976/eimai-o-dimosiografos-poy-parakoloythei-i-eyp/>

Τάσος Τέλλογλου - Ελίζα Τριανταφύλλο (11 Απριλίου 2022). «Ποιος παρακολουθούσε το κινητό του δημοσιογράφου Θανάση Κουκάκη»; <https://insidestory.gr/article/poios-parakoloythoyse-kinito-toy-dimosiografoy-thanasi-koykaki>

Newsroom (11 Απριλίου 2022). «Υπόθεση παρακολούθησης Έλληνα δημοσιογράφου αποκαλύπτει το insidestory: Το σπάνιο λογισμικό και οι έρευνες που έκανε ο Θανάσης Κουκάκης». ΕΘΝΟΣ <https://www.ethnos.gr/greece/article/203242/ypotheshparakoloythshsellhnadhmosiografoyapokalypteitoinssidestorytospaniologismikokaioiereynespoyekaneothanashskoykaks>

Νικόλας Λεοντόπουλος, Θοδωρής Χονδρόγιαννος και Σταύρος Μαλιχούδης (2022-01-04). «Παρακολουθήσεις ΕΥΠ: Σιωπή, ο βασιλιάς ακούει!». Reporters United. <https://www.reportersunited.gr/7359/parakoloythiseis-eyp-siopi-o-vasilias-akoyei/>

Application no. 37659/22, Athanasios KOUKAKIS against Greece lodged on 28 July 2022, communicated on 10 January 2024 <https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-230869%22%5D%7D>

Horowitz, Jason· Kitsantonis, Niki (12 Αυγούστου 2022). «A Greek Scandal Reverberates as Eavesdropping Expands in Europe». The New York Times. <https://www.nytimes.com/2022/08/12/world/europe/greece-surveillance-europe-kyriakos-mitsotakis.html>

Τάσος Τέλλογλου - Ελίζα Τριανταφύλλο «Οι αποδείξεις για το κοινό κέντρο παρακολουθήσεων ΕΥΠ-Predator», inside story, 24 Μαρτίου 2023, <https://insidestory.gr/article/oi-apodeixeis-gia-koino-kentro-parakoloythiseon-eyp-predator>

«Στον Άρειο Πάγο ο Ν. Ανδρουλάκης - Κατήγγειλε απόπειρα παγίδευσης του κινητού του». naftemporiki.gr., <https://www.naftemporiki.gr/>

«Καταγγελία Σπίρτζη για παρακολούθηση με predator στο κινητό του - «Η απόπειρα παγίδευσής μου στηρίζεται στην πολιτική και θεσμική μου ιδιότητα»». ethnos.gr. <https://www.ethnos.gr/Politics/article/223447/kataggeliaspirtzhgiaparakoloythshshmpredatorstokinhtotoyhapopeirapagideyshsmoysthtrizetaisthnpolitikhkaithesmikhmoyidiothta>

«ΕΥΠ: Παρακολουθούσε και την ηγεσία των Ενόπλων Δυνάμεων!». dimokratia.gr. <https://www.dimokratia.gr/politiki/553988/eyp-parakoloythoyse-kai-tin-igesia-ton-enoplou-dynameon/>

«Euractiv: Υπό παρακολούθηση από ΕΥΠ Κύρτσος και Τέλλογλου». imerisia.gr. https://www.imerisia.gr/koinonia/60495_euractiv-ypoparakoloythisi-apo-eyp-kyrtsos-kai-tellogloy <https://www.euractiv.com/section/politics/news/exclusive-another-mep->

[and-journalist-the-latest-victims-of-greek-watergate/?fbclid=IwAR1ID1Mll1f8wwIVSUiOBarAPWEwjw-gY4OvVXyWzB3nP74oucM2tbBxqSA](https://www.kathimerini.gr/politics/562189381/proedros-adae-gia-parakoloythiseis-i-archi-apolamvanei-pliroys-anexartisias-se-exelixa-diaforoi-elegchoi/)

Πρόεδρος ΑΔΑΕ για παρακολουθήσεις: Η Αρχή απολαμβάνει πλήρους ανεξαρτησίας στην άσκηση του έργου της». Η Καθημερινή. <https://www.kathimerini.gr/politics/562189381/proedros-adae-gia-parakoloythiseis-i-archi-apolamvanei-pliroys-anexartisias-se-exelixa-diaforoi-elegchoi/>

«Επί δύο χρόνια παρακολουθείτο από την ΕΥΠ ο «στόχος 5046c Κωστής Χατζηδάκης»». Documento. 12-12-2022 <https://www.documentonews.gr/article/epi-dyo-xronia-parakoloythoyntan-apo-tin-eyyp-o-stoxos-5046c-kostis-xatzidakis/>

«Στόχος 519c της ΕΥΠ ο αρχηγός ΓΕΕΘΑ». Documento. 26-12-2022. <https://www.documentonews.gr/article/stoxos-519c-tis-eyyp-o-arxigos-geetha/>

«Η εξευτελιστική έκθεση της ΕΥΠ για την παρακολούθηση του Φλώρου». Documento. 16-01-2023, <https://www.documentonews.gr/article/h-exeytelistiki-ekthesi-tis-eyyp-gia-tin-parakoloythisi-toy-floroy/>

Stebis-Grindeff, Matina (21-03-2023). «Meta Manager Was Hacked With Spyware and Wiretapped in Greece». The New York Times. <https://www.nytimes.com/2023/03/20/world/europe/greece-spyware-hacking-meta.html>

Υποκλοπές: Τα ονόματα όσων παρακολουθούσε η ΕΥΠ με βάση το πόρισμα της ΑΔΑΕ <https://www.in.gr/2023/01/25/politics/ypoklopes-ta-onomata-oston-parakolouthouse-eyyp-vasi-porisma-tis-adae/>

«Βουλή: Καταψηφίστηκε η πρόταση μομφής κατά της κυβέρνησης». in.gr. 27 Ιανουαρίου 2023 <https://www.in.gr/2023/01/27/politics/vouli-katapsifistike-protasi-momfis-kata-tis-kyvernisis/>

https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/PEGA/RD/2023/01-24/1269773EN.pdf

How the CIA Is Acting Outside the Law to Spy on Americans, Elizabeth Goitein, February 15, 2022, <https://www.brennancenter.org/our-work/analysis-opinion/how-cia-acting-outside-law-spy-americans>

FBI Conducted Potentially Millions of Searches of Americans' Data Last Year, Report Says, By Dustin Volz, Updated April 29, 2022 6:22 pm ET, <https://www.wsj.com/articles/fbi-conducted-potentially-millions-of-searches-of-americans-data-last-year-report-says-11651253728>

Germany spied on France and EU commission: Report, By ERIC MAURICE BRUSSELS, 30. APR 2015, 09:23, <https://euobserver.com/news/128524>

French Intelligence Also Said To Be Storing E-Mails, Phone Calls, Based on reporting by AFP and BBC, <https://www.rferl.org/a/spying-france-snowden-us-internet-telephone-eavesdropping/25037453.html>

How France's foreign intelligence service is recruiting its latest talent, By Rafael Miró, Published on June 3, 2023, at 8:25 pm (Paris), https://www.lemonde.fr/en/campus/article/2023/06/03/how-france-s-foreign-intelligence-service-is-recruiting-its-latest-talent_6028985_11.html#

Swiss intelligence services ignored spying laws, March 27, 2018 - 10:42 ,SDA-ATS/swissinfo.ch/ln, https://www.swissinfo.ch/eng/business/banking-secrecy_swiss-intelligence-services-ignored-spying-laws-report-finds/44003174

Oversight Board report: Illegal surveillance of Danish citizens, By EDRI · July 26, 2017, <https://edri.org/our-work/oversight-board-report-illegal-surveillance-danish-citizens/>

Spanish government plans intelligence services overhaul after spyware scandal, By Fernando Heller | EuroEFE, 27 Μαΐ 2022, https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/spanish-government-plans-intelligence-services-overhaul-after-spyware-scandal/

Polish Watergate': Tensions grow as Polish government pushed to investigate spyware claims, By Sophia Khatsenkova, Published on 05/01/2022 - 21:36 • Updated 06/01/2022 - 19:54, <https://www.euronews.com/my-europe/2022/01/05/polish-watergate-tensions-grow-as-polish-government-pushed-to-investigate-spyware-claims>

Human rights court slams Bulgaria's surveillance apparatus, JANUARY 11, 2022 11:26 AM CET, BY LAURENS CERULUS, <https://www.politico.eu/article/human-rights-court-slams-bulgarias-surveillance-apparatus/>

Τασόπουλος Γ., «Ο Κούφιος πυρήνας του δικαιώματος για το απόρρητο της επικοινωνίας και η ενική ασφάλειας» Μελέτες, e- ΠΟΛΙΤΕΙΑ, τεύχος 3, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2022

